

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÖZEL BİR
ÖRNEK OLARAK İSTANBUL İLİNDE OTOMOTİV KÜÇÜK
SANAYİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLAR**

H.Okan YILDIRIM
20050913008

İSTANBUL, HAZİRAN 2008

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ VE ÖZEL BİR
ÖRNEK OLARAK İSTANBUL İLİNDE OTOMOTİV KÜÇÜK
SANAYİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLAR**

H.Okan YILDIRIM
20050913008

Tez Danışmanı:Prof.Dr. Metin KUTAL

İSTANBUL, HAZİRAN 2008

ÖZET

Çocuk işçiliği tüm Dünya'nın karşı karşıya olduğu ciddi bir sorundur. Çocuklar başta yoksulluk olmak üzere birçok nedenden dolayı çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Çocuğun çalışma hayatına girmesi, okuldan uzaklaşarak vasıfsız işçi olması anlamına gelmektedir. Okula devamin arttırılması için ailelerin ekonomik durumlarının düzeltilmesi ve eğitimin kalitesinin yükseltilmesi gerekmektedir.

Kanımızca çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde uluslararası düzeyde işbirliği ve mutabakat gerekmektedir. Ancak, ulusal düzeyde de hükümetler, hükümet dışı kuruluşlar, sendikalar, işverenler ve çocuklar üzerlerine düşen görevleri yerine getirmek zorundadırlar.

ABSTRACT

Child labour is a serious problem all over the world. Children have many varieties. The first of these is poverty therefore, all children have to work to ensure the survival of themselves and family as well. When children walk into job they can be away from school then who become potential workers easily in life. There must be an economic change in the condition of struggling family.

As far as i am concerned There are some different situations to sort it out. One of these is there must be a international cooperation and agreement to eliminate every forms of child labour. However, the national governments, non- governmental organization, employers, trade unions and other related units must also be effective at the national level.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, çocukların erken yaşta çalışma hayatına girmeleri durumunda karşı karşıya oldukları riskleri ortaya koymaktır.

Bunu yaparken öncelikle çocuk ve çocuk işçi kavramları tanımlanmış; daha sonra da çocuk işçiliğinin Dünya'daki ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi üzerinde durulmuştur.

Çocuk işçiliği dört ayrı grupta ele alınmış ve her bir gruptaki olumsuz etkiler kendi iç dinamikleri içinde incelenmiştir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri arz ve talep faktörleri yönünden ayrı ayrı ele alındıktan sonra, bu faktörlerin birbirlerini etkileme dereceleri üzerinde durulmuştur.

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesine ilişkin gerek uluslararası düzeyde, gerekse ulusal düzeyde gerçekleştirilen hukuksal düzenlemeler ortaya konmuştur.

İşçi statüsü dışında kalan çalışan çocuklar ele alınmış, bu çocukların çalışma hayatında karşı karşıya kaldıkları sorunlar üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla çırak ve çocuk işçi ayırımı da kısaca ele alınmıştır.

Bir mesleki eğitim süreci olan çıraklık kurumunun geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmuş, çocuk işçiliğini önleme adına yapılan çalışmalarda çıraklık kurumuna ağırlık verilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Dünya'da ve Türkiye'de çalışan çocuklara ilişkin istatistikî veriler ortaya konmuştur. Dünya genelindeki istatistikî veriler için Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 'nın; Türkiye genelindeki veriler için ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin son verileri başvurulmuştur.

Çocuk işçiliğinin iyileştirilmesine yönelik Dünya'da gerçekleştirilen projeler ele alınmış, ILO'nun çocuk işçiliğini önlemek için gerçekleştirdiği Uluslararası Çocuk İşçiliğini Ortadan Kaldırma Programı (IPEC)'na ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

Çocuk işçiliği ile mücadelede ulusal eylem planı oluşturma zorunluluğu üzerinde durulmuş; eğitimin, ekonomik politikaların, ekonomik özendiricilerin, geçerli ve güvenilir bilgi elde etme zorunluluğunun, daha önceki deneyimlerden yararlanmanın ve tarafların katılımının (aileler, çocuklar, sendikalar, işverenler, hükümet dışı kuruluşlar) önemi vurgulanmıştır.

İstanbul ilinde otomotiv küçük sanayinde çalışan çocuk işçi ve çıraklara yönelik saha araştırması ile çocuk işçi ve çırakların sorunlarına değinilmiştir. Ancak, saha araştırmasında elde edilen veriler sağlıklı ve yeterli değildir. Zira;

o Saha araştırmamız Türkiye ve İstanbul genelindeki tüm küçük sanayi sitelerini kapsamamaktadır. İstanbul ilinde yalnızca beş küçük oto- sanayi sitesi kapsama alındığından, bu sanayi sitelerine ilişkin kısmi genellemelere gidilebilmiştir.

o Ankete cevap verenlerin hatalı beyanlarından kaynaklanabilecek birtakım eksikler olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu durum, elde edilen verilerin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de kamuoyunu oldukça meşgul eden ve devletlerin sorunun çözümüne büyük kaynaklar aktardığı bir alanda mütevazı bir saha araştırması ile bu konuya katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında manevi desteğini esirgemeyen eşime ve aileme, istatistikî verilerin elde edilmesinde yardımlarını esirgemeyen Ümraniye Ulubatlı Hasan Çıraklık ve Mesleki Eğitim Okulu Müdürü Sn. Osman Gürler’e, anketlerin değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen İstanbul Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İstatistik Bölümü hocası Yrd. Doç. Dr. Sn. Mustafa Tekin’e, konuya ilişkin en son verilerin elde edilmesinde yardımlarını esirgemeyen İstanbul İl Teftiş Kurulu Başkanlığı’nda görevli İş Müfettişi Sn. Mahmut Kesici’ye ve çalışmanın başından sonuna kadar ilgisini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Sn. Metin KUTAL’a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TABLO LİSTESİ.....	ix
GRAFİK LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE SAPTAMALAR.....	4
1.1 Çocuk ve Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramları.....	4
1.1.1 Çocuk Kavramı.....	4
1.1.2 Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramı.....	5
1.2 Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi.....	8
1.3 Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri.....	13
1.3.1 Dünya da Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri.....	13
1.3.2 Türkiye’de Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri	17
1.3.2.1 Nüfus Yapısı.....	18
1.3.2.2 Çalışılan Sektör.....	19
1.3.2.3 Çocuk İşçiliğinin Cinsiyet Boyutu.....	20
1.3.2.4 Çocuk İşçiliğinin Eğitim Boyutu.....	20
2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIKLARI YERLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI.....	21
2.1 Sanayi, Ticaret ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar.....	21
2.2 Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar.....	26
2.3 Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar.....	28
2.4 Sokakta Çalışan Çocuklar.....	29
3. ÇOCUKLARLA İLGİLİ ÇALIŞMA ORTAMINDAN KAYNAKLANAN RİSKLER.....	35
3.1 Biyolojik- Fیزیyolojik Riskler.....	35
3.2 Psiko- Sosyal Riskler.....	37

İKİNCİ BÖLÜM ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER

1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ.....	40
1.1 Çocuk İşçi Arzını Belirleyen Faktörler.....	41
1.1.1 Yoksulluk.....	42
1.1.1.1 Genel Olarak.....	42
1.1.1.2 Türkiye’de Yoksulluk.....	43
1.1.2 İşsizlik.....	44
1.1.3 Hızlı ve Çarpık Kentleşme.....	46

1.1.3.1	<i>Genel Olarak</i>	46
1.1.3.2	<i>Türkiye’de Hızlı ve Çarpık Kentleşme</i>	46
1.1.4	Nüfus.....	48
1.1.4.1	<i>Genel Olarak</i>	48
1.1.4.2	<i>Türkiye’de Nüfus</i>	48
1.1.5	Eğitim Düzeyi	49
1.1.5.1	<i>Genel Olarak</i>	49
1.1.5.2	<i>Türkiye’de Eğitim</i>	50
1.1.6	Gelenekler	51
1.2	Çocuk Emeği Talebini Etkileyen Faktörler	51
1.2.1.	Küreselleşme.....	51
1.2.2.	İşgücü Maliyetlerini Etkileyen Vergiler	52
1.2.3.	Rekabet Gücünden Yoksun İşletmelerin Varlığı	53
2.	ÇOCUK İŞÇİLERE İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER.....	54
2.1	Dünya’da Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Evrensel Düzenlemeler.....	54
2.1.1	Genel Nitelikteki Düzenlemeler	54
2.1.1.1	<i>Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)</i>	55
2.1.1.2	<i>Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi (1951)</i>	55
2.1.1.3	<i>Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi (1959)</i>	56
2.1.1.4	<i>Avrupa Sosyal Şartı (1965)</i>	56
2.1.1.5	<i>Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1976)</i>	57
2.1.1.6	<i>Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)</i>	58
2.1.1.7	<i>Avrupa Topluluğu Temel Sosyal Haklar Bildirgesi (1989)</i>	59
2.1.2	ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları	59
2.2	Türkiye’de Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler.....	64
2.2.1	Anayasa.....	65
2.2.2	Diğer Yasalar	65
2.2.2.1	<i>Çalıştırma Yaşına İlişkin Düzenlemeler</i>	65
2.2.2.2	<i>Sağlık Muayeneleri</i>	66
2.2.2.3	<i>Çalıştırma Süreleri</i>	67
2.2.2.4	<i>Ücretli İzin</i>	68
2.2.2.5	<i>Ücret</i>	68
2.2.2.6	<i>Sendikal Haklar</i>	68
3.	İŞÇİ STATÜSÜ DIŞINDA KALAN ÇALIŞAN ÇOCUKLAR.....	69
3.1	Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kapsamında Çıkarılan Kanunlar.....	70
3.1.1	1986 Yılına Kadar Çıkarılan Kanunlar	70
3.1.2	3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu Dönemi	74
3.1.2.1	<i>Çırakların Eğitimi</i>	74
3.1.2.2	<i>İşletmelerde Meslek Eğitimi (Beceri Eğitimi)</i>	76
3.1.2.3	<i>Meslek ve Uyum Kursları</i>	76
3.2	Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu Kapsamında Çalışan Çocukların Sorunları	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ İYİLEŞTİRME VE ORTADAN KALDIRMA ÇALIŞMALARI

1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK PROJELER ...	80
1.1 ILO/IPEC Projesi.....	80
1.2 Dünya’da ILO/IPEC Kapsamında Gerçekleştirilen Bazı Projeler	82
1.2.1 Brezilya: Keçiye Karşılık Okul Programı.....	82
1.2.2 Brezilya: Sokak Çocukları Projesi	83
1.2.3 Guatemala: Retalhuleu’daki Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliğine Karşı Savaş.....	84
1.2.4 Kenya: Evde Çalışan Çocuk İşçilere Yardım	84
2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE PLANI VE TÜRKİYE UYGULAMALARI	85
2.1 Çocuk İşçiliği İle Mücadele Planı	85
2.1.1 Ulusal Eylem Planı Oluşturma Zorunluluğu	85
2.1.2 Eğitim.....	87
2.1.3 Ekonomik Politikalar	90
2.1.4 Ekonomik Özendiriciler.....	91
2.1.5 Geçerli ve Güvenilir Bilgi Elde Etme Zorunluluğu.....	92
2.1.6 Daha Önceki Deneyimlerden Yararlanma	93
2.1.7 Tarafların Katılımı (Sosyal İttifak).....	93
2.1.7.1 Aile	93
2.1.7.2 Çocuklar.....	94
2.1.7.3 Sendikalar	96
2.1.7.4 İşverenler	97
2.1.7.5 Hükümet Dışı Kuruluşlar.....	99
2.2 Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Türkiye Uygulamaları	101
2.3 Türkiye’de ILO/Ankara Ofisi IPEC Faaliyetleri.....	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İLİNDE OTOMOTİV KÜÇÜK SANAYİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLARA YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

1. SAHA ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER VE AÇIKLAMALAR	110
1.1 Genel Olarak.....	110
1.2 Saha Araştırmasında Kullanılan Tanım ve Kavramlar.....	111
1.3 Saha Araştırmasına İlişkin Açıklamalar	112
1.4 Saha Araştırmasının Kapsamı	112
1.5 Saha Araştırmasında Karşılaşılan Sorunlar	113
2. İSTANBUL İLİNDE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLARIN SOSYO- EKONOMİK KONUMLARI	114
2.1 Eğitim Hakları	115
2.1.1 Eğitim Durumu	115
2.1.2 Eğitim Düzeyi	117
2.1.3 Mesleki Eğitim.....	117

2.2	Ailenin Gelir Düzeyi	118
2.3	Ailedeki Çocuk Sayısı	120
3.	İSTANBUL İLİNDE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI.....	122
3.1	Yazılı Sözleşme	122
3.2	Ücret Hakkı	123
3.2.1	Ücretin Ödenme Zamanı	124
3.2.2	Yan Ödemeler	125
3.3	İş Süreleri.....	126
3.4	Dinlenme Hakları	128
3.5	Sosyal Güvenlik Hakları.....	129
3.5.1	Sigorta Hakkı	130
3.5.2	İş Kazası ve Meslek Hastalığı.....	131
	SONUÇ	135
	EKLER	141
	KAYNAKÇA.....	167

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri (Bin kişi).....	18
Tablo 2 Yaş ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar	44

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1. Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar.....	19
Grafik 2. Çocuk İşçi Eğitime Devam Ediyor mu?.....	115
Grafik 3. Çocuk İşçi İlköğretim Mezunu mu?.....	117
Grafik 4. Çocuk İşçinin Annesi Çalışıyor mu?.....	119
Grafik 5. Çocuk İşçinin Babası Çalışıyor mu?.....	119
Grafik 6. Kaç Kardeşsiniz?.....	120
Grafik 7. Çırağın Kendisi gibi çalışan kardeşleri var mı?.....	121
Grafik 8. Çocuk İşçi ile yapılmış yazılı sözleşmeniz var mı?.....	122
Grafik 9. Çocuk İşçinin ücreti nasıl belirlenmektedir?.....	124
Grafik 10. Çırağın ücreti nasıl belirlenmektedir?.....	124
Grafik 11. İşyerinizde çocuk işçilere yönelik aynı yardımlar var mı?.....	125
Grafik 12. İşyerinizde çiraklara yönelik aynı yardımlar var mı?.....	125
Grafik 13. Çocuk İşçi günün kaç saatini işyerinde geçiriyor?.....	126
Grafik 14. Çirak günün kaç saatini işyerinde geçiriyor?.....	127
Grafik 15. Çocuk İşçinin Tatil Hakkı Uygulaması Nasıl Yapılmaktadır?.....	128
Grafik 16. Çocuk İşçinin Sigortası Var mı?.....	130
Grafik 17. Çocuk İşçiler İş Kazalarına Uğruyor mu?.....	131

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	adı geçen eser
AŞ.	Anonim Şirket
BM	Birleşmiş Milletler
ÇÇB	Çalışan Çocuklar Bölümü
ÇEM	Çıraklık Eğitim Merkezi
ÇİA	Çocuk İşgücü Anketi
ÇSGB	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HDK	Hükümet Dışı Kuruluşlar
ICFTU	International Confederation of Free Trade Unions (Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu)
ILO	International Labour Organisation (Uluslararası Çalışma Örgütü)
IPEC	International Programme on the Elimination of Child Labour (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı)
İDDG	İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu
İK.	İş Kanunu
KOBİ	Küçük ve Orta Boy İşletme
Ltd.	Limited
m.	Madde
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

MEK.	Mesleki Eğitim Kanunu
MEKSA	Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı
OECD	Organisationfor Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
s.	Sayfa
SACCS	South Asian Coalition on Child Servitude (Güney Asya Çocuk Köleliği Koalisyonu)
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SK.	Sendikalar Kanunu
SSK.	Sosyal Sigortalar Kanunu
TC.	Türkiye Cumhuriyeti
TESAR	Türkiye Esnaf-Sanatkarlar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TKV	Türkiye Kalkınma Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UNICEF	United Nations Childrens's Fund (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu)
vd.	ve diğerleri
y.y.	yüzyıl

GİRİŞ

Çocuk işçiliği Dünya genelinde çözüm bekleyen bir sorundur. Sorun sanayileşme hareketlerinin başlaması ile birlikte Dünya'nın gündemine girmiştir. Sanayi Devrimi'nin insan emeğine ve çalışma koşullarına ilişkin olarak getirdiği en büyük değişmelerden birisi, kadın ve çocukların fabrika yaşamına girmeleridir. Sanayi Devrimi'nden önceki dönemde korporasyon (lonca) sistemi geçerlidir ve söz konusu sistemde çocuk, mesleki ve teknik eğitim almaktadır. Dolayısıyla sanayileşme hareketlerine kadar olan dönemde çocuk işçiliği sorunu yaşanmamıştır. Sanayileşme süreci ile birlikte yetişkin erkek işgücünün yanı sıra kadınların ve çocukların da işçi sıfatıyla çalışma yaşamına girmeleri çocuk işçiliği sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kadın ve çocukların, bedensel güçlerinin üzerindeki ağır ve yıpratıcı işlerde çalışmaya zorlanmaları, kuşakların yıkımına, sakatlıkların artmasına, genç yaşta ölümlere ve toplumsal huzursuzlukların artmasına neden olmuştur.

Sanayi Devrimi ile birlikte kadın ve çocukların bedensel güçlerinin üzerinde ağır çalışma koşulları ve uzun çalışma süreleriyle çalıştırılmalarının arkasında şu etmenler bulunmaktadır:

- Lonca düzeninde, küçük zanaat ve atölye üretimi içinde kalfa ve çıraklar bir işin tüm aşamalarının inceliklerini öğrendiklerinden, işte uzmanlaşmak için uzun bir çıraklık ve kalfalık eğitimi almaktaydılar. Sanayi Devrimi ile birlikte, işbölümü gelişmiş, üretim tekniği sadeleşmiş ve işçi sadece işin küçük bir bölümünü yapar hale gelmiştir. Dolayısıyla, çocuk ve kadınlar özel bir uzmanlığa ve yetişmeye gerek kalmadan fabrika yaşamına girmişlerdir.

- Özellikle maden ocaklarındaki dar tünellerden çocukların kolaylıkla geçebilmeleri ve tekstil alanında da kadınların el becerilerinin erkeklere oranla daha üstün olması, fabrika sahipleri yönünden, kadın ve çocuk işçi çalıştırmayı çekici hale getirmiştir.

- Kadın ve çocuk işgücüne ödenen ücretlerin düşüklüğü de, aşırı karlar peşinde koşan sanayicilere çekici gelen bir başka etmendir.

o Kadın ve çocukların çalışma yaşamına girmelerinde rol oynayan bir başka etmen de, ücretlerin çok düşük olması nedeniyle, babanın kazandığı ücretin ailenin geçimine yetmemesidir.

19. y. y. 'ın ilk yarısında hemen hemen tüm Batı ülkelerinde çocukların sefalet ücreti ile en tehlikeli ve ağır işlerde çalıştırıldıklarını görmekteyiz. Yaygın bir sefalet ve yoksullukla aşırı kapital birikimi arasında oluşan ekonomik dengesizlikler, işsizlik ve ağır çalışma koşulları, kadın ve çocukların sanayide acımasızca kullanımı ile bozulan aile birliği ve düzeni, ahlaki bunalımlar, fabrikalarda yer yer başlayan ayaklanmalar, makine kırılmaları, kanlı çatışmalar Sanayi Devrimi'ni yaşayan toplumları büyük bir bunalıma sürüklemiştir. Çalışma koşullarının giderek ağırlaşması, toplumsal yaşamı da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Ailelerin tüm fertlerinin çalışma yaşamına girmesi aile birliğini ve ailenin geleneksel bağlarını sarsmıştır.

Bunun üzerine devletler önce İngiltere'de ve daha sonra da Sanayi Devrimi'ni çok az farklılıklarla yaşayan başka ülkelerde, iş ilişkileri ve yaşamını düzenleyen hukuk kurallarını hazırlayarak, yürürlüğe koymak zorunda kalmışlardır. Avrupa ülkelerinde çıkarılan ilk sosyal içerikli yasalar çocukların çalışma ilişkilerini düzenlemeyi amaçlamıştır. 1802 yılında İngiltere'de dokuma sanayinde çalışan çocukların iş süreleri ve koşulları yönünden korunmasını öngören ve çocuk işçilerin günlük çalışma sürelerini 12 saat ile sınırlandıran Kanun, İş Hukuku alanında Dünya'da atılan ilk adımdır. İngiltere'deki bu gelişmeleri Fransa ve Almanya'daki gelişmeler takip etmiştir. Daha sonra bütün Batı Avrupa'ya yayılan düzenlemeleri, Japonya'da gerçekleştirilen düzenlemeler takip etmiştir.

20. y. y. 'ın başlarında sorun uluslararası kuruluşların gündemine girmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı sonunda kurulan (1919) Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), doksana yıla yaklaşan bir süreden beri sosyal politika sorunlarının başına çocuk işçiliği ile mücadele konusunu koymuştur. Adı geçen örgüt, son yıllarda konuya özel bir önem vermiş, uluslararası sözleşme ve tavsiyeleri bu anlamda yoğunlaştırmış, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması için eylem planlarının üye devletlerle birlikte uygulanmasına hizmet etmiştir. Örgüt, bu konuda 22 sözleşme ve 11 tavsiye kararını yürürlüğe koymuştur. ILO tarafından 1992 yılında başlatılan Çocuk İşçiliğinin Sona

Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC), kısa sürede küresel programa dönüşmüştür. ILO'nun en büyük teknik işbirliği programı olan IPEC programına 30 ülke ve kuruluş yardımıyla bulunmakta ve 86 ülkede program yürütülmektedir.

Çocukların çalışma hayatında korunmasının önemi giderek daha iyi anlaşılmıştır. Zira;

- Erken yaşta çalışma hayatına giren çocuk eğitimini tamamlayamadığı için vasıfsız bir neslin temelleri atılmış olacaktır,
- Eğitimsiz ve vasıfsız anne ve baba, kendi altsoyunun da aynı kaderi paylaşmasına yol açabilecektir,
- Vasıfsız işgücünün çalışabileceği işler sıradan ve düşük gelirli işler olduğu için aile daima yoksullukla mücadele içinde olacaktır. Yoksulluğun fazla olduğu toplumlarda ise, istihdam alanları daralacak, yatırımlar azalacak ve gelir dağılımı bozulacaktır,
- Yoksul toplumlarda sosyal harcamalarda kısıntı olacak, dolayısıyla çocuk emeği kullanımının önlenmesinde en önemli adım olan eğitime gerekli ağırlık verilemeyecektir.

Ülkemizde ise çocuk işçiliği sorununun önemi 1990'lı yıllarda anlaşılmaya başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ILO ile Mutabakat Zaptı'nı 1992 yılında imzalamıştır. Bu belgenin geçerlilik süresi Eylül 1996 yılında, Aralık 2001 tarihine uzatılmıştır. 1992 yılında Türkiye, IPEC programlarıyla çocuk işçiliğine karşı doğrudan harekete geçen ilk altı ülke arasında yer almıştır.

Türkiye'nin IPEC programına katılımı birtakım seri çalışmayı beraberinde getirmiştir. Öncelikle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Çalışan Çocuklar Bölümü (ÇÇB) kurulmuş ve bu birim sayesinde projelerin koordinasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ülke genelinde yürütülecek programa yön vermek amacıyla Ulusal Yönlendirme Komitesi ve geniş katılımlı bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Programın hedeflediği üç temel kurumun (devlet kurumlarının, işveren örgütlerinin ve işçi sendikalarının) eşgüdüm içerisinde ve güç birliği yaparak çalışmaları bu güne kadar büyük oranda ve başarıyla gerçekleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL BİLGİLER

1. ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN TEMEL KAVRAMLAR VE SAPTAMALAR

Çalışma yaşamında özel olarak korunması gereken işgücü sınıflarından birini oluşturan çocuklar, uluslararası ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen tüm çabalara rağmen çalışma yaşamından tamamen soyutlanamamaktadır. Küreselleşme ile birlikte genişleyen piyasa ekonomisi, çocuk işçiliğinin yalnızca gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin bir sorunu olmadığını, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olduğunu gözler önüne sermiştir. Nitekim buna paralel olarak, çocuk işçiliği ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar, soruna ilişkin olarak yapılan tanımlamalar daha global bir düzey arzelmeye başlamıştır.

1.1 Çocuk ve Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramları

Çocuk işçi kavramını tanımlamak ve çocuğa yaptırılan işlerin hangilerinin çocuk işçiliği kapsamına girdiğini saptamak oldukça güçtür. Bu nedenle çocuk işçi kavramını tanımlayabilmek için öncelikle kimlere çocuk denilmesi gerektiğini ve aynı zamanda hangi işlerin çocuk işçiliği olarak nitelendirilmesi gerektiğini anlamak gerekir.

1.1.1 Çocuk Kavramı

Çocuk kavramını tanımlayabilmek için farklı bilim dallarının “çocukluk kavramı”na yüklediği anlama bakmak gerekir.

Psikolojide çocuk deyince doğumundan başlayarak ergenliğe kadar ki devrede bulunan kişi anlaşılır. Ergenlikten sonra, gelişim psikolojisi ‘genç insan’ kavramını kullanır.¹

---

¹Emine Akyüz, *Ulusal ve Uluslararası Hukukta: Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması*, 1. Basım, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000, s. 66.

Psikolojideki çocuk kavramı ile tıptaki çocuk kavramı aynıdır. Çünkü tıp biliminde de çocukluk gelişime bağlıdır. Bu nedenle, ergenliğin başlaması ile tıbbi bakımdan çocukluk sona erer ve gençlik çağına girilir.

Günlük dilde çocuk kavramına çeşitli anlamlar verilir. Bir anlamda çocukluk kavramı, yaşa ilişkin olarak yetişkinden küçüğü ayırmak için kullanılır. Başka bir deyişle yetişkin olmayan kişi çocuktur. Burada dikkat çekici olan, hangi yaş ve olayın küçüklükten yetişkinliğe geçiş olarak kabul edildiğidir. Günlük dildeki çocukluk psikolojideki çocukluktan daha uzun sürmektedir. Günlük dildeki çocukluk, örneğin belli bir yaşa ulaşmakla ya da reşit olmakla veya okulun bitirilmesiyle, çıraklık eğitimine başlamakla ya da herhangi bir dış olayla biter.²

Hukukta belli bir yaşın altındakiler çocuk olarak kabul edilir. Ancak, çeşitli hukuk dallarında çocukların fizik, ruh ve ahlak bütünlüğünü korumak amacıyla 18 yaşın altında da yaş sınırlamaları yapılmıştır. Örneğin; 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 6/1-b maddesine göre, henüz 18 yaşını doldurmamış kişiye çocuk denir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3/1-a maddesine göre, henüz 18 yaşını doldurmamış kişiye çocuk denir. Yine, 4857 sayılı İş Kanunumuzun 71. maddesine göre, "15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmaları yasaktır". Ancak aynı madde metninin devamında, benimsenen bu genel ilkedен uzaklaşarak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimi tamamlamış olan çocukların bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitimlerini sürdürenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilecekleri hükme bağlanmıştır.³

1.1.2 Çocuk İşçi (Çalışan Çocuk) Kavramı

Çocuk kavramını tanımlamadaki güçlük şüphesiz çocuk işçi kavramını tanımlamada da karşımıza çıkmaktadır. Zira, çocuk kavramı için farklı bilim dalları açısından standart olmayan yaş koşulu çocuk işçi kavramında da söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan, hangi işlerin çocuk işçiliği kapsamına girdiğini saptamak da kolay değildir. Örneğin, fabrikada çalışan bir çocuk için istisnasız herkes çocuk işçi kavramını

---

² Akyüz, s. 66.

³ Ömer Zühtü Altan, "İş İlişkisinin Kişiler Bakımından Düzenlenmesi", **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2006, s. 109.

kullanabilirken, annesine ev işlerinde yardımcı olan bir kız çocuğu için ya da babasının dükkanında ona yardımcı olan bir erkek çocuğu için aynı kavramın kullanılmadığını görmekteyiz. Dolayısıyla, çocuk işçi kavramı farklı sosyal yapılara sahip toplumlarda farklı anlamlar taşımaktadır. Bu kavram ve tanımlar bir ülkeden diğerine, gelişmiş bir ülkeden gelişmekte olan bir ülkeye, ülke içinde kırsal alandan kentsel alana farklılıklar göstermektedir. ⁴

“Çocuk işçi, sosyo- ekonomik konumları gereği esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi işkolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan ve 18 ve daha küçük yaştaki kimselerdir.”⁵

Çocuk işçi tanımında Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) tanımı da oldukça önemlidir. ILO’nun çocuk işçi tanımı, 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaş Sözleşmesi’ne dayanmaktadır. Buna göre, 15 yaşın altında, hayatını kazanmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına atılan çocuklara çocuk işçi denilmektedir. ⁶

Çocuk işçi tanımlarında yaş unsurunun ön plana çıktığını görmekteyiz. Zira yaş ne kadar küçükse, çocukların fiziksel ve psikolojik etkilere maruz kalma ihtimali de o kadar artmaktadır. Bu yaş sınırının, ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini görmekteyiz. Örneğin; Mısır’da her türlü çalışma için asgari yaş 12, Filipinler’de 14, Honk Kong’da 15’tir. ⁷ Ülkemizde de asgari çalışma yaşı 15’tir.

Ülkemizde çalışan çocukların önemli bir kesimini de çırak olarak çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Yaygın eğitimin bir parçası olan çıraklık eğitimi ile bir yandan ülkenin işgücü verimliliği artar, öte yandan da kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışmaları sağlanır. ⁸

---

⁴ Özcan Karabulut, “Ekonomik İstismar: Çocukların Çalıştırılması”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 503.

⁵ TİSK, **Türkiye’de Çocuk İşgücü**, Ajans- Türk Matbaacılık Sanayi A. Ş. , s. 7.

⁶ A. g. e. , s. 504.

⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, **Dünya Çocuklarının Durumu**, Ankara: Tisimat Basım Sanayii A. Ş. , 1997, s. 25.

⁸ Akyüz , s. 540.

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'nun 3. maddesinde 'çırak' kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: "Çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişidir".

Çocuk işçi ve çırak kavramları arasında temelde birtakım farklılıklar bulunmaktadır. İş ilişkisinin farklı sözleşmelerle kurulması (çıraklar çıraklık sözleşmesi ile çalışırken, çocuk işçiler iş sözleşmesi ile çalışırlar), bu iki sözleşmenin taraflarının ve konusunun farklı olması çocuk işçi ve çırağı birbirlerinden ayırmaktadır. Ayrıca, 4857 sayılı İK. 'da asgari çalışma yaşı olarak 15 yaş esas alınmakla birlikte; 3308 sayılı MEK. 'de 14 yaş esas alınmaktadır. Yine, yıllık ücretli izin uygulaması bakımından da çocuk işçi ve çırak arasında farklılık bulunmaktadır. İK. , 18 ve daha küçük yaştaki işçilere kıdemlerine bakılmaksızın en az 20 günlük yıllık ücretli izin verilmesini hükme bağlamıştır; buna karşın MEK. , aday çırak, çırak ve işletmelerde mesleki eğitim gören öğrencilere işletmelerce her yıl tatil aylarında yıllık ücretli izin verilmesini hükme bağlamıştır. Yine, sağlık raporu alınmasında da çocuk işçi ve çırak arasında farklılık vardır. İK. 'ya göre, çocuk ve genç işçilerin, işe alınırken ve işe alındıktan sonra her altı ayda bir periyodik sağlık kontrolünden geçirilmesi gerekir; buna karşın, çıraklık dönemi boyunca periyodik sağlık yoklaması yapılması konusunda mevzuatımızda hüküm yoktur. Ancak, Türkiye tarafından onaylanan 77 sayılı ILO Sözleşmesi, çırak- genç işçi ayırımı yapmadan sanayide çalışan bütün gençlerin mesleğe girişte doktor raporu almalarını ve bu raporun her yıl yenilenmesini öngörmektedir. Çocuk işçi ve çırak arasındaki bir diğer farklılık da sosyal güvenlik hükümleri bakımından karşımıza çıkmaktadır. Çocuk işçiler, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'na tabi iken; çıraklar söz konusu Kanun hükümleri bakımından kısmi istisna sayılmaktadır. Diğer bir deyimle çıraklar, 506 sayılı Kanun'a yalnızca kısa dönem sigorta kolları olan iş kazası ve meslek hastalığı ile hastalık sigortası hükümleri bakımından tabi olmaktadır.

Çocuk işçi ve çırak arasındaki bu farklılıklar dikkate alındığında, çırakların, işyerlerinde işçi gibi çalıştırıldıklarını göstermektedir. Bu nedenle MEK'daki, çırağı öğrenci olarak niteleyen hüküm, çırak olarak çalışan çocukların haklarını korumakta

yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, MEK. ile İK. 'nda yapılacak değişikliklerle, çırakların öğrenciliğinin yanı sıra işçi haklarından yararlanmaları da sağlanmalıdır.⁹

Yukarıda kısaca değindiğimiz çıraklık kavramına ikinci bölümde daha ayrıntılı yer verilecektir. Ancak, çıraklık kavramını bu tez çalışması içerisinde tüm ayrıntıları ile açıklamamıza olanak yoktur. Zira, çıraklık başlı başına üzerinde çalışma yapılabilecek bir konudur.

1.2 Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Çocukların ve gençlerin çalıştırılmasına tarihin her döneminde rastlanılmaktadır. Eski çağlarda çalışanların, hiçbir korumaya sahip olmadıkları görülür. Nitekim Roma Hukuku'nda ustaya çırak üzerinde çok geniş kapsamlı ve fiziki cezaları da içeren bir 'uslandırma yetkisi' tanınmıştır.¹⁰

Ortaçağ'da esnaf ve sanatkarların mesleki kuruluşları olan 'loncalar', çırak-kalfa- usta sınıflamasına dayanan üç dereceli bir korporatif hiyerarşiye sahiptir. O dönemde çıraklık, lonca hiyerarşisinin ilk basamağı olup, ustalık hakkının kazanılmasından önce beklenmek zorunda kalınan başlangıç süresidir. Ortaçağ'da oldukça iyi bir sistem kurmuş olan loncalar, bu çağın sonlarına doğru bozulmaya başlamışlardır. Zamanla loncalara giriş bir takım katı kurallara bağlanmış, bu ise loncaların topluma kapalı bir hale gelmesine yol açmıştır. Böylece loncalar Ortaçağ'ın sonlarına doğru tekel konumuna gelmiştir. Yine aynı dönemin sonlarına doğru gelişmeye başlayan kapitalizm ile çelişmeye başlayan loncalar sanayileşmenin önünde bir engel oluşturmuştur. Bu ve benzeri nedenlerle loncalar, 1789 Fransız Devrimi'nden sonra yasaklanmaya başlamış ve loncaların çöküşüyle de kapitalist üretim ilişkilerinin ön plana çıktığı yeni bir dönem başlamıştır.¹¹ Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bu dönemle birlikte toplumların sosyal, ekonomik ve siyasal yapılarında köklü değişimler meydana gelmiştir. Sanayi Devrimi'nin insan emeğine ilişkin olarak getirdiği en büyük

---

⁹ Akyüz, s. 545.

¹⁰ Tankut Centel, Murat Demircioğlu, **İş Hukuku**, 10. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş. , 2005, s. 29.

¹¹ A. g. e. , s. 29.

yenilik kadın ve çocukların çalışma yaşamına girmeleri olmuştur. Böylece daha uysal, itaatkar ve kolay sömürülebilen işçiler çalışma yaşamı içinde yer almaya başlamıştır. ¹²

Sanayi Devrimi ve getirdiği kapitalist düzen, çalışma yaşantısına yeni giren bu iki grubu oldukça etkilemiştir. Nitekim, fabrika ve maden ocaklarında çocuk istismarına ilişkin birçok örnek olaya rastlamaktayız. ¹³ Bu konuda, birkaç örnek vermek gerekirse; “kendilerine kurumla dolmuş fabrika bacalarının temizlenmesi görevi verilen çocukların, dar ve pis bacalarda üzerlerine giydirilen paçavra elbiselerle aşağıdan yukarıya doğru çıkmalarını sağlamak amacıyla alttan ateş yakıldığı ve çıkan dumanlardan boğulmamak için yukarıya, temiz havaya ulaşmak üzere kaya- çıka bacaya tırmanan çocukların, bacanın üstüne nefes nefese, yüzü gözü simsiyah ve elleri kan içinde çıktıklarında, bacayı da bu yolla temizledikleri belirtilir. Bunun gibi, Belçika’daki maden ocaklarında çalışan 15 yaşından küçük kız çocuklarının, cinsel yönden istismar edildikleri; bir rapora göre de, bir iplik fabrikasında 10- 14 yaşları arasındaki 13 kız işçinin tek bir işveren tarafından kirletildiği ve çalışma yaşamına atılan bir çocuğun, ender olarak bekaretini koruyabildiği açıklanmıştır. ”¹⁴

“İngiltere’de bir iplik fabrikasında, satın alınmış 4- 5 yaşlarındaki çocuklar, kaçmalarını engellemek amacıyla zincire bağlı olarak çalıştırılmışlardır. Yine İngiltere’de 1842 yılında, bir kraliyet inceleme kurulunun hazırladığı rapora göre, 6- 10 yaşlarındaki, hatta daha küçük yaştaki çocuklar maden ocaklarının sağlığa zararlı galerilerinde çalıştırılmışlardır. ”¹⁵

“İsviçre’nin Zürih Kantonu’nda, 1813 yılında yapılan bir araştırmaya göre, çalıştırılan çocukların % 50’si 9 yaşın altında, 250’si 10- 12 yaşlarında, geri kalanlar da 13- 15 yaşları arasında bulunmaktadır. Bu çocuklar uzun iş süreleri ile çok kötü koşullar altında kesintisiz faaliyette bulunan işletmelerde çalıştırılmışlardır. Bu kötü durumu engellemek amacıyla, Zürih’te 1815 yılında küçük işçileri kapsayan bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararnameye göre, 9 yaşından küçük çocuklar fabrikalarda çalıştırılmayacak, günlük çalışma süresi 12- 14 saati aşmayacak, gece döneminde,

---

¹² Sami Güven, **Sosyal Politikanın Temelleri**, 3. Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, s. 47.

¹³ Akyüz, s. 524.

¹⁴ Centel-Demircioğlu, s. 30.

¹⁵ Akyüz, s. 524.

yazın sabah saat 5'ten, kışın saat 6'dan önce çalıştırılmayacaklardır. Fakat bu kararname uygulanamamıştır. 1834 yılında Zürich'te yayınlanan rapora göre, bir iplik fabrikasında çocuklar aylar boyunca günde 18 saate kadar çalıştırılmışlardır. ”¹⁶

Sanayi Devrimi'nin getirdiği k tu çalışma koşulları, devletlerin çalışma yaşamına müdahale etmesine yol açmıştır. Bu dönemde yasa koyucular ilk çalışma yasalarını çıkarmışlardır. Bu alanda çıkarılan ilk çalışma yasaları, çocuklar, gençler ve kadınlar gibi özel olarak korunma gereksinimi içinde bulunan çevrelere yöneliktir. ¹⁷

1802 yılında İngiltere'de “ ıracıların Sağlığı ve Ahlakı” ismini taşıyan bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanun  ocuk işçilerin günlük çalışma süresini en çok 12 saat ile sınırlandırmış ve gece çalıştırılmalarını yasaklamıştır. ¹⁸ Bu ilk  ocuk işçiliği yasası sadece yoksul  ıracılara uygulanabilmiş; ancak etkili olamamıştır. ¹⁹ Yine Robert Owen'in hükümet nezdinde yaptığı girişimler sonucunda, çocukların çalışma yaşını 9'a yükselten 1819 tarihli “Fabrika Yasası” da ilk çalışma yasaları içerisinde yer almaktadır. Owen, New Larnaka'daki fabrikasında o dönem için ileri sayılacak olan birtakım sosyal politika uygulamalarına girişmiştir. Iş iler arasında biriktirme ve yardımlaşma sandıklarının kurulması, işçi ücretlerinin yükseltilmesi, çalışma süresinin 17 saatten 10 saate indirilmesi ve hastalık ve kazalara karşı önlemler alınması bunlar arasında sayılabilir. ²⁰ 1833 yılında tüm dokuma sanayiinde çalışan çocukları kapsayan “Lord Althorp Kanunu”  ıkarılmıştır. Bu kanun 9- 13 yaşındaki işçilerin günlük çalışma süresini 9, haftalık çalışma süresini de 48 saat ile sınırlandırmıştır. Kanundan yararlanacak çocukların okula gitmekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Söz konusu kanunun getirdiği en önemli yeniliklerden biri de bu hükümlerin uygulanmasını gözetecek etkili bir denetim örgütünün oluşturulmasıdır. ²¹ 1878'de işçilerin istihdam edilebilmesi için gerekli aşari yaş sınırının 10 olması ve Cumartesi gününün yarım gün tatil ilan edilmesi için çıkarılan yasa, İngiliz Parlamentosu'na hükme bağlanmış ilk büyük yasa olmuştur. Bu yasayla birlikte ayrıca 14- 18 yaş grubu çocuklara günde 2

---

¹⁶ Akyüz, s. 524.

¹⁷ Centel-Demircioğlu, s. 31.

¹⁸ Akyüz, s. 525.

¹⁹  m r Oy, “Dünyada ve Türkiye'de  ocuk İstihdamı ve  ocuk Iş iliğinin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından  nemi”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001, s. 8.

²⁰ Güven, s. 55.

²¹ Akyüz, s. 525.

saat yemek ve dinlenme hakkı verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte günlük çalışma süresi 8 saat olarak yeniden düzenlenmiştir.²²

Fransız Hukuku'nda, çocukların iş güvenliği bakımından korunmalarını sağlayan ilk kanun 1841 yılında çıkarılmıştır. Bu kanun, 8 yaşından küçük çocukların çalıştırılmalarını yasaklamış, 8- 12 yaşındakilerin iş süresini günde 8, 12- 16 yaşındakilerin iş süresini de 12 saatle sınırlamıştır; 13 yaşından küçüklerin fabrika ve imalathanelerde gece çalıştırılmaları yasaklanmış, çocuk işçilere hafta tatili hakkı tanınmıştır. Bu kanunun uygulamada etkinlik kazanmaması üzerine 1874 yılında kadınları ve çocukları koruyan ikinci bir kanun çıkarılmıştır. Daha sonra çıkarılan 1893 tarihli bir kanun, sanayi işyerlerinde çalışan çocuklar için iş güvenliği önlemlerinin alınmasını öngörmüştür.

Almanya'da 1839 yılında çıkarılan kanun "Fabrikalarda Genç İşçilerin Çalıştırılmasına İlişkin Kanun"dur ve söz konusu kanun bu ülkede çocukların iş güvenliğine ilişkin hükümler içeren ilk metindir. 1853 yılında Almanya'da bu konuda ikinci bir kanun çıkarılarak 12 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaklanmıştır; 12- 14 yaşındakilerin günlük iş süresi 6 saatle sınırlandırılmış, iş müfettişlerine kanun hükümlerinin yürütülmesinin denetimi görevi verilmiştir.²³

Amerika Birleşik Devletleri'nde endüstriyel işlerde çalışan 15 yaş altı çocuk sayısı 1850'de 1. 5 milyon iken 1910'da bu sayı 2 milyona çıkmıştır. Bu dönemde çocukları kiralamak işadamlarının işine gelmekteydi; çünkü çocuklar, beceri gerektirmeyen işlerde yetişkinlerden daha az ücret alarak çalışmaktaydı. 1900'lerin başlarında birçok Amerikalı, çocuk işçiliğini "çocuk köleliği" olarak görmeye ve bunu sona erdirmek için girişimlerde bulunmaya başlamışlardır. Çocukların uzun süreli çalışmaları, onların, eğitim fırsatlarından mahrum kaldığı yönünde tartışmalara neden olmuştur. 1904'te birtakım reformistler, temel hedefi çocuk işçiliğini yok etmek olan Ulusal Çocuk İşçiliği Komitesi'ni kurmuşlardır. Girişimlerin neticesi olarak 1912'de federal düzeyde çocuk bürosu kurulmuştur. 1916'yla birlikte Kongre'den Keating-Owens Yasası çıkmış, bu yasayla beraber çalışanlar için asgari yaş sınırının imalatta 14,

---

²² Oy, s. 8.

²³ Akyüz, s. 525.

madencilikte 16 yaş olacağı; günlük çalışma süresinin 8 saati aşamayacağı; 16 yaşından küçüklerin gece çalışmasının yasaklanacağına dair çocuk işçiliği standartları oluşturulmuştur. Ancak bu yasa tabanda iç ticaretin devlet güçlerince bu şekilde düzenlenmesinin iş koşulları ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle uygulama sahası bulamamış ve çocuk işçiliğine ilişkin etkili girişimler, yeni bir pazarlık yapılarına dek beklemek durumunda kalmıştır. 1920'yle birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk işçi sayısı 1910 yılına nazaran yarı yarıya azaltılmıştır.²⁴

Çıkarılan ilk çalışma yasalarının yanı sıra, ilk uluslararası çalışmalar da, aynı dönemde yürütülmüştür. 1840 yılında Daniel Legrand adlı bir İsviçreli işveren, bütün Orta Avrupa ülkeleri için geçerli olacak yasaların çıkarılması önerisini, İsviçre ve Fransız yönetimleri ile Alman Gümrük Birliği'ne bildirmiştir. Atılan bu ilk adım, 1890 yılında toplanan Berlin Konferansı'nda amacına ulaşmıştır. Berlin Konferansı'nda çocukların işe alınma yaşları, çalışma sürelerinin sınırlanması, işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin olmak üzere, dilek niteliğinde ortak kararlar alınmıştır. Berlin Konferansı'nı 1913 yılında Bern Konferansı izlemiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, İş Hukuku'na ilişkin ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışma ve düzenlemeleri, savaş süresince engellemiştir. Diğer yandan, savaş sonrasında imzalanan Versay Barış Antlaşması, ILO'nun kurulması (1919) olanağını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, birçok uluslararası örgüt varlığını yitirirken; ILO, savaş sonrasında da çalışmalarını sürdürmüştür.²⁵ ILO, çocukların ve küçük işçilerin korunmasına ilişkin birçok antlaşma ve tavsiye kararı oluşturmuştur. Bu antlaşmaların çoğu 1919- 1921 yılları arasında yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise ILO, önceki antlaşmaları gözden geçirerek çocuklara daha etkin bir iş güvenliği sağlamak amacıyla çalışmalar yapmıştır. 1959 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1961 tarihli Avrupa Sosyal Haklar Antlaşması ile çocuk işçilere yönelik önemli ilkeler oluşturulmuştur.²⁶

1980'li yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkeler ihracata yönelik sanayileşme stratejilerini benimsemişlerdir. Böylece, rekabet baskısı ortaya çıkmış ve

---

²⁴ Oy, s. 7.

²⁵ Centel-Demircioğlu, ss. 31- 32.

²⁶ Akyüz, s. 527.

işgücü maliyetlerini düşürme eğilimlerine ağırlık verilmiştir. Özellikle emek- yoğun sektörlerde çocuk işgücü kullanımı artmıştır. Küreselleşme ile birlikte, gelir dağılımının gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde yoksul kesim aleyhine daha da bozulması, çocuk işgücü arzını artıran en önemli faktörü teşkil etmektedir. Küresel serbest piyasada, çocuk istihdamını ortadan kaldırmaya yönelik mücadelenin belirli ülkelerle sınırlı kalması, üretimin mücadele etmeyen ülkelere kaydırılması sonucunu doğurmuştur. Nitekim Uzak Doğu'nun 1980'li yıllarda gösterdiği hızlı gelişim ve artan rekabet gücünde kullandığı çocuk emeği önemli rol oynamaktadır. Üretim sürecinde çocuk emeğini yaygın bir biçimde kullanmak, Batı'ya karşı sürdürülen rekabette Uzak Doğu ülkeleri için önemli avantajlar sağlamıştır.²⁷

1.3 Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Çocuk işçiliği, dünya ve Türkiye bakımından önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Hem gelişmekte olan, hem de gelişmiş ülkelerin karşı karşıya olduğu bu sorunun çözümü, istatistiklerin tam ve doğru olarak belirlenmesi ile sağlanabilir. Ancak, günümüzde ILO dahi bu verileri tam ve sağlıklı bir şekilde sunamamaktadır. Çünkü, çalışan çocukların bir kısmının (ev işlerinde çalıştırılan çocuklar gibi) tespit edilmesi mümkün olmadığı için, bunlar istatistiklere yansıtılamamaktadır. Şimdi konuyu dünya ve Türkiye bakımından kısaca inceleyelim.

1.3.1 Dünya da Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Tüm dünyada önemli bir sosyal problem olan çocuk işgücü ulusal ve uluslararası düzenlemelere rağmen önlenememektedir.

“ILO tahminlerine göre, gelişmekte olan ülkelerde çalışan 5- 14 yaş grubundaki çocuk sayısı yaklaşık 250 milyondur. Bu çocukların 120 milyonu tam, 130 milyonu da yarım süreli işlerde çalışmaktadır. Bu 250 milyon çocuğun % 61 (153 milyon) kadarı Asya'da; % 32'si (80 milyon) Afrika'da ve % 7'si (17. 5 milyon) Latin Amerika'dadır. Diğer taraftan Avrupa'da 1. 5 milyon çalışan çocuk olduğu tahmin

---

²⁷ Oy, s. 9.

edilmektedir".²⁸ ILO'nun "Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi'nin İzlenmesi Çerçevesinde 2006 Küresel Raporu"nda, Dünya'daki çocuk işçilerin sayısı 2004 yılı verilerine göre 218 milyona gerilemiştir. Söz konusu rapora göre, 5- 17 yaş grubunda ekonomik açıdan faal 317 milyon çalışan çocuk bulunmakta, 218 milyonu çocuk işçi olan bu çocukların 126 milyonu tehlikeli işlerde çalışmaktadır.²⁹

ILO'nun elinde bulunan son istatistikler, gelişmekte olan 28 ülkede ekonomik olarak aktif çocukların dökümünü şöyle vermektedir: Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık alanında % 70. 4, imalat sanayiinde % 8. 3, toptan ve perakende ticaret, restaurant ve otellerde % 8. 3; kamu hizmetleri ve özel hizmetlerde % 6. 5; taşımacılık, depolama ve iletişim alanında % 3. 8; inşaat alanında % 1; madenler ve taş ocaklarında ise % 0. 9 oranında çocuk çalışmaktadır.³⁰

ILO'nun yayınladığı verilere göre; 10- 11 yaş grubundaki çocuklardan ekonomik olarak aktif olanların sayısı Asya'da 44. 6 milyon, Afrika'da 23. 6 milyon, Latin Amerika'da ise 5. 1 milyondur. Asya ülkelerinde toplam işgücünün yaklaşık % 11'ini çocuklar teşkil etmekte, bu oranın Afrika için % 20 olduğu tahmin edilmektedir.³¹

Çocuk işçiliği dünya genelinde önlenmesi gereken bir sorundur. Bu sorun, yalnızca gelişmekte olan ülkelerin sorunu değildir. Zira, gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen çocuk işçiliğine gelişmiş ülkelerde de rastlanılmaktadır.

Güney Amerika ülkelerinden Kolombiya'da çocuk işçiliği çok yaygındır. Aşırı yüksek olan yetişkin işsizliği ve eksik istihdam oranı fakirliğe yol açmaktadır. Çocuklar, madencilik gibi tehlikeli ve zararlı işlerde ucuz işgücü olarak kullanılmaktadır. Kolombiya'da çok küçük yaştaki çocuklar genelde taş ocaklarında ve tuğla harmanlarında çalışmaktadırlar. Bu işlerin yapıldığı bölgede çalışan çocuklarla ilgili yapılan araştırmaya göre maden ocaklarında çalışanların % 20'si, tuğla harmanlarında çalışanların % 42'si, 5 ila 9 yaşları arasında; yine maden ocaklarında çalışanların %

²⁸ ILO Uluslararası Eğitim Merkezi, **Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali**, (Çeviren): Metin Çulhaoğlu, Ankara: Kariyer Matbaacılık Ltd. Şti. , 2001, s. 2.

²⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, **ILO/IPEC Mobilya Sektöründe Çalışan Çocukların Eğitime Yönlendirilmesi Projesi Raporu**, Ankara: 2007.

³⁰ Çulhaoğlu, s. 3.

³¹ Nilgün Tunçcan, "Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu", yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 487.

45'i, tuğla harmanlarında çalışanların ise % 50'si, 10 ila 15 yaşları arasındadır. Kolombiya'da çocuklarla ilgili bilgi azdır. İşgücüne ait ulusal nüfus verileri 12 yaşın altını içermemektedir. 1982 yasası, 14 yaşın altında çocuk çalışmasını yasaklamış olduğu için, çalışan çocuklar çok yaygın olmasına rağmen bunları gizlemeye yönelik genel bir eğilim vardır. Kolombiya'da 1981 yılında çalışan çocuk sayısının 3 milyon olduğuna dair sadece bir tahmin vardır.³²

Asya ülkelerinden Filipinler'de ağaç ve giyim sanayilerinde yapılan bir araştırmaya göre; bu sanayi kollarındaki çocukların çalışma koşullarının önemli sağlık problemleri doğurduğu tespit edilmiştir. Özellikle ağaç sanayinde çalışan çocuklar, kullandıkları boya, tiner, cila gibi solüsyonların yan etkilerine karşı korunmamaktadırlar. Bu kimyasal maddelerin çoğu, deri ve solunum yollarında tahribata ve sinir sisteminin zayıflamasına neden olmaktadır. Çocuk işçilerden alınan bilgilere göre; % 62'si solunum yollarından, % 27. 2'si mide- bağırsak enfeksiyonundan, % 28. 6'sı ise cilt ve deri hastalıklarından şikayetçi olmuşlardır.

1981 yılı itibariyle Hindistan'da 12. 6 milyon çalışan çocuk bulunmaktadır. Hükümet, bu sorun karşısında önemli çabalar göstermiştir. Bazı mesleklerde çocukların çalışmasını yasaklayan ve çalışma şartlarını düzenleyen yasayı çıkartmıştır. Ayrıca konu ile ilgilenilmesi için komisyonlar oluşturulmuştur. Bu çabalara rağmen, çocuk işçiliği Hindistan ekonomisinin birçok sektöründe yaygındır. Çocuklar cam bilezik yapımında, mücevher sanayinde, tuğla ocaklarında ve halı sanayinde yaygın şekilde çalışmaktadır.

Yukarıda birkaç ülke üzerinde yoğunlaştırdığımız örneklere daha birçok geliştirmekte olan ülkeyi dahil edebiliriz. Ancak, her ülkeye tek tek değinmemiz bu çalışma açısından mümkün olmadığından, belirli örneklerle yetinilmiştir.

Çocuk işçiliği geliştirmekte olan ülkeler gibi gelişmiş ülkelerin de sorunudur. Nitekim, Avrupa ülkelerinden Portekiz'de çalışan çocuk problemiyle sık sık karşılaşılmaktadır. Portekiz, diğer Avrupa Birliği ülkelerine karşı güçlü bir rekabetle

---

³² TİSK, s. 19.

karşı karşıyadır. Tek avantajı, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ucuz olan çocuk işgücüne sahip olması, dolayısıyla düşük işgücü maliyetidir.³³

Yine ABD’de yapılan bir araştırma, çocuk işçilere yönelik istismarların 1983-1990 yılları arasında % 250 oranında artış gösterdiğini ortaya koymakta; Amerikan Çalışma Bakanlığı ise, 1990 yılı itibariyle 11. 000 çocuğun yasa- dışı çalıştırıldığını ileri sürmektedir.

Almanya’da, çocukların çalışma sürelerine ilişkin yasaların ihlal edildiği ve Azınlıkların Korunmasına Yönelik Mevzuat’a aykırı istihdam biçimlerinin bulunduğu ileri sürülmektedir.³⁴

İtalya’da çocuk işçiliği ile yetersiz eğitim faaliyetleri arasında ilişki vardır. Okul sonrası faaliyetlerin olmaması, aileleri, çocuklarını sokaktan uzak tutabilmek için çalışmaya göndermeye teşvik etmektedir. Üretimin genelde küçük ve orta ölçekli işletmelerde yapılması ve bu işletmelerin ucuz işgücüne yönelmeleri çocuk ve genç işçiliğini arttırmaktadır.

İngiltere’de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre; öğrencilerin % 43’ünün işi vardır, bu işlerin % 72’si okul zamanında, % 25’i tatillerde yapılmaktadır; 13 yaşındaki çocukların % 36’sı, 15 yaşındakilerin % 41’i dükkanlarda, fabrikalarda ve temizlik işlerinde çalışmaktadırlar; bu işlerin % 74’ü usul ve kaidelere aykırı bir şekilde götürülmektedir; çocuklara uygulanan ücret genellikle yetişkinlere ödenen asgari oranın yarısından az, bazı durumlarda ise 1/3’ü seviyesindedir.

Danimarka’da, 18 yaşına gelen gençleri işten çıkartmak gibi bir temayül vardır. Zira, 18 yaşına ulaşıldığında bu gençler daha yüksek ücret almaya hak kazanmaktadırlar.

İsveç’te çalışan çocuklar içinde, iş kazaları geçmiş yıllara göre azalmakla birlikte, yine de fazladır. 1992 yılında 217 erkek, 78 kız çocuğu iş kazası rapor edilmiştir. Erkek çocuklar inşaat, gıda ve mühendislik sanayilerinde; kız çocuklar ise,

---

³³ TİSK. , ss. 19- 20.

³⁴ Oy , s. 10.

perakende ticaret sektöründe, sağlık sektöründe, otel ve restoranlarda iş kazalarına maruz kalmaktadırlar.³⁵

Gerek gelişmekte, gerekse gelişmiş ülkelerde görülen çocuk işçiliğine ilişkin istatistikler gerçeği tüm boyutları ile yansıtmamaktadır. Kayıt- dışı sektörün varlığı, bazı ülkelerin asgari yaş sınırı altındaki çocukları gizlemesi, ev içinde dünyadan soyutlanmış bir şekilde çalıştırılan çocuklar bu durumun başlıca sebepleridir. ILO, az gelişmiş ülkelerde her beş çocuktan üçünün ekonomik olarak aktif olduğunu; ancak kaydedilemeyen ev içi istihdam göz önünde tutulduğunda, söz konusu oranın kız çocuklar için daha yüksek olabileceğini ileri sürmektedir.³⁶

1.3.2 Türkiye’de Çalışan Çocukların Toplam İstihdam İçindeki Yeri

Çocuk işçiliği sorunu gelişmekte olan her ülke için olduğu gibi, Türkiye için de önem taşıyan bir konudur.³⁷ Ülkemizde çocuk işçiliğine, yoksulluk, aşırı nüfus artışı, kırdan kente göç, eğitim imkanına ulaşamama ve eğitim sistemindeki sorunlar, işsizlik, kayıtdışı ekonomi, ailelerin eğitimsizliği gibi sosyal ve ekonomik nedenler yol açmaktadır.³⁸

Ülkemizde çocuk işçiliğini önleme adına yapılan çalışmalar 1992 yılında kapsamlı bir şekilde başlamıştır. Gerek devlet ve devlet kuruluşları, gerekse sivil toplum örgütleri sorunun çözümü için koordineli bir çalışma başlatmışlardır.³⁹ Nitekim, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) bu alanda çalışmalar yapan kuruluşlardan biridir. TÜİK tarafından, ILO/IPEC teknik desteğiyle 1994, 1999 ve 2006 yıllarında Türkiye’de çalışan çocuklarla ilgili veri tabanı oluşturmak amacıyla Çocuk İşgücü Anketleri (ÇİA) yapılmıştır.⁴⁰

---

³⁵ TİSK. , s. 21- 22.

³⁶ Oy , s. 10.

³⁷ “Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipechtm>, 26. 12. 2006, s. 2.

³⁸ İş Teftiş Kurulu Başkanlığı , s. 5.

³⁹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2001, s. 13.

⁴⁰ İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 7.

TÜİK tarafından yapılan ÇİA verilerine göre, ülkemizdeki çocuk işçiliğini nüfus yapısı, çalışılan sektör, çocuk işçiliğinin cinsiyet ve eğitim boyutu bakımlarından şu şekilde ele alabiliriz:

1.3.2.1 Nüfus Yapısı

Tablo 1
Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri (Bin kişi)

	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 (Ekim-Kasım- Aralık)
Kurumsal olmayan sivil nüfus	59 736	65 422	72 957
0-5 yaş grubundaki nüfus	8 469	7 930	8 479
6-17 yaş grubundaki nüfus	14 968	15 821	16 264
İstihdam (6 ve daha yukarı yaş)	20 984	22 124	22 963
İstihdam (6-17 yaş)	2 269	1 630	958
İstihdam oranı (6-17 yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1 659	1 151	502
Erkek	1 372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1 510	990	392
Tarım-dışı	759	640	566
Ücretli veya yevmiyeli	648	617	513
Kendi hesabına veya işveren	52	28	26
Ücretsiz aile işçisi	1 570	985	420

Kaynak: TÜİK 2006 Yılı Çocuk İşgücü Anketi

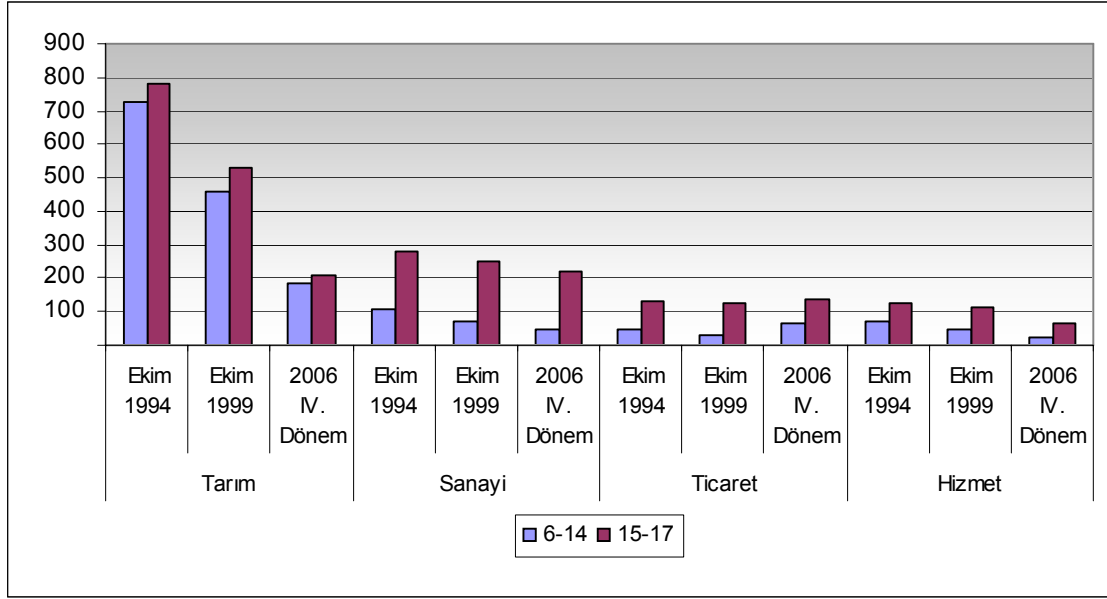
Tablo 1’de, ülkemizde 6- 17 yaş grubundaki toplam nüfus ve toplam nüfus içinde ekonomik faaliyette bulunan çocuk sayısı görülmektedir. Tablo 1’de görülen ÇİA sonuçlarına göre, 6- 17 yaş grubundaki nüfus 1994 yılında 14 milyon 968 bin, 1999 yılında 15 milyon 821 bin ve 2006 yılında 16 milyon 264 bindir.

TÜİK’in 2006 yılı verilerine göre, 6- 17 yaş grubundaki çocukların % 5, 9’u ekonomik işlerde, % 43, 1’i ev işlerinde çalışmakta, % 51’i ise hiçbir işte çalışmamaktadır. ⁴¹

⁴¹ İş Teftiş Kurulu Başkanlığı , s. 7.

1.3.2.2 Çalışılan Sektör

Grafik 1. Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar

Kaynak: TÜİK 2006 Yılı Çocuk İşgücü Anketi

Grafik 1'e göre, çalışan çocukların % 40, 9'u tarım (392 bin kişi), % 59, 1'i tarım dışı sektörde (566 bin kişi) faaliyet gösterirken, % 53'ü ücretli veya yevmiyeli, % 2, 7'si kendi hesabına veya işveren, % 43, 8'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır.

Zorunlu eğitim çağında bulunan ve aynı zamanda İş Kanunu'na göre çalışması yasak olan 6- 14 yaş grubunda yer alan çocukların durumları 1994 yılı temel alınarak 2006 yılı ile karşılaştırıldığında;

1. 1994 yılında 2, 269 bin çalışan çocuğun % 42'sinin (958 bin), 2006 yılında 958 bin çalışan çocuğun % 33'ünün (318 bin) 6- 14 yaş grubunda olduğu, bu yaş grubunda çalışan çocukların 1994 yılından, 2006 yılına % 67 oranında azaldığı,

2. Tarım sektöründe; 730 binden 182 bine gerileyerek % 75 oranında azaldığı,

3. Sanayi sektöründe; 106 binden 50 bine gerileyerek % 53 oranında azalma olduğu,

4. Hizmetler sektöründe; 71 binden 21 bine gerileyerek % 70 oranında bir azalma olduğu,

5. Ticaret sektöründe ise 1994 yılında 50 bin iken 1999 yılında 31 bine gerilediği ancak 2006 yılında yeniden yükselerek 65 bin olduğu görülmektedir.

Çocuk işçi sayısının en fazla olduğu tarım sektöründe istihdam edilen çocukların oranı TÜİK'nun 1994 yılı verilerine göre % 76, 2, 1999 yılı verilerine göre ise % 65, 7'dir. 2006 yılında ise bu oran % 40, 9'a gerilemiştir. Bu verilere göre, tarım sektöründe istihdam edilen çocukların sayısında önemli oranda azalış görülmektedir.⁴²

1.3.2.3 Çocuk İşçiliğinin Cinsiyet Boyutu

ÇİA verileri yıllara göre karşılaştırıldığında; 1994 yılında ekonomik işlerde çalışan 974 bin çocuğun % 40, 5'i kız, % 59, 5'i erkek; 1999 yılında ekonomik faaliyette bulunan 511 bin çocuğun % 41, 5'i kız, % 58, 5'i erkek, 2006 yılında ise % 34'ü kız, % 66'sı erkektir. İstatistiklerden kız çocuklarının çalışmasının giderek azaldığı görülmektedir.

Okula devam eden çocukların % 42, 8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların % 44, 4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır. Bu veriler, kız çocuklarının özellikle ev işlerinde çalıştırıldığını göstermektedir.⁴³

1.3.2.4 Çocuk İşçiliğinin Eğitim Boyutu

TÜİK'nun 2006 yılı verilerine göre, Türkiye genelinde 6- 17 yaş grubunda 16 milyon 264 bin çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların % 84, 7'si bir okula devam ederken, % 15, 3'ü okula devam etmemektedir. Okula devam etmeyen çocukların % 58, 8'ini kız çocukları oluşturmaktadır.

Çalışan çocukların ise % 31, 5'i bir okula devam ederken, % 68, 5'i öğrenimine devam etmemektedir. Okula devam eden 6- 17 yaş grubundaki çocukların % 2, 2'si ekonomik bir işte çalışırken, okula devam etmeyen çocukların % 26, 3'ü çalışmaktadır.

---

⁴² İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 8- 9.

⁴³ A. g. e. , s. 9.

Okula devam eden çocukların % 42, 8'i ev işlerine yardımcı olurken, okula devam etmeyen çocukların % 44, 4'ü ev işlerine yardımcı olmaktadır.

İstatistikler, çalışma hayatının eğitimi engellediğini göstermektedir. Herhangi bir şekilde çalışma hayatına giren bir çocuğun büyük oranda eğitimini tamamlayamadığı anlaşılmaktadır.⁴⁴

2. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN ÇALIŞTIKLARI YERLER VE ÇALIŞMA KOŞULLARI

Çocukların çalıştıkları yerleri sektörel açıdan ele aldığımız takdirde dört başlıkta toplanan bir yapı karşımıza çıkar. Bu yapıyı; sanayi- ticaret ve hizmet sektöründe çalışan çocuklar, kırsal kesimde çalışan çocuklar, ev işlerinde çalışan çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar oluşturmaktadır.

2.1 Sanayi, Ticaret ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuklar

Dünya'da çocuk emeğinin üretimde işgücü olarak kullanılması hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki hukuki düzenlemelere karşın, bugün de varlığını sürdürmeye devam etmektedir.⁴⁵ Çalışan çocukların büyük çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde görülse bile, gerçekte dünyanın her yerinde çocuklar çalıştırılmaktadır.⁴⁶

Dünya'nın çeşitli bölgelerinde sanayi ve ticaret sektöründe en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği türlerine sık sık rastlanılmaktadır. Örneğin:

- Arjantin Çalışma Bakanlığı'nın 2000 yılında yaptığı tahminlere göre 5- 14 yaş arası çocukların % 7, 1'i çalışmaktadır. Kentsel alanlarda hurda toplamakta, sokakta erzak satmakta, dilencilik yapmakta, ayakkabı boyamakta, ev işlerinde, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, küçük ölçekli kumaş üreten yerlerde , yemek yapımında ve taş işlerinde çalışmaktadırlar.

- Arnavutluk'ta UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre 5- 14 yaş arası çocukların % 31, 7'si çalışmaktadır. Çocuklar, daha çok sokaklarda satıcılık ve

---

⁴⁴ İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 9

⁴⁵ TİSK., s. 57.

⁴⁶ UNICEF Türkiye Temsilciliği , s. 18.

dilencilik yapmaktadırlar. Aynı zamanda çocuklar çiftçilik yapmakta, ayakkabı boyamakta ve tekstil ve ayakkabı fabrikalarında çalışmaktadırlar.⁴⁷

- Avustralya'da perakende sektörü çocukların yoğun bir biçimde istihdam edildiği temel sektördür. New South Wales ve Victoria'da baca temizleyiciliği için yaşları 7'ye kadar düşen çocukların saat 06. 00 ile 23. 00 saatleri arasında günde 8 saat çalışmalarına izin verildiği saptanmıştır. Giyim endüstrisinde 70. 000 çocuk tehlikelere maruz kalarak ve haftada 20 ya da daha fazla saat kötü ücret veren işyerlerinde çalışmaktadır.

- Bangladeş hükümetinin gerçekleştirmiş olduğu bir araştırmaya göre 1821 fabrikanın yarısında çocuk istihdam edilmektedir. Bu fabrikalarda 10. 500 çocuk çalışmakta ve bu çocukların % 40'ının yaşı 10- 12 arasında değişmektedir. Yine, kentsel kesimde çalışan çocukların % 43'ü gündelik işçi olup imalat, fabrika, otel/restoran, ev işleri ve giyim endüstrisi gibi geniş bir sahaya yayılmışlardır. Çocuklar kimya ve metal fabrikalarında da çalışmaktadırlar.

- Butan'da yaşları 11'e kadar düşen çocuklar yol yapımı çalışmalarında istihdam edilmektedirler.⁴⁸

- Bulgaristan'da 15 yaş altında çocukların çalışma durumu ile ilgili resmi istatistikler mevcut değildir. Çocukların genellikle, tarım, ormancılık, taşımacılık, habercilik, inşaat ve imalat sektörlerinde çalıştıkları bilinmektedir.⁴⁹

- Endonezya'da ILO'nun 2002 yılı tahminlerine göre, 10- 14 yaş arası çocukların % 7, 1'i çalışmaktadır. Çocuklar tarımda, "Rattan" toplamada(mobilya yapımında kullanılan bir ekin), ahşap mobilya yapımında, kumaş, ayakkabı, yemekçilik, oyuncak, balıkçılık, inşaat ve madencilik sektörlerinde çalışmaktadır.

- Etyopya Merkezi İstatistik Otoritesi'nin 2001 yılı tahminlerine göre 5- 14 yaş arası çocukların % 49'u çalışmaktadırlar. Kentlerde çocuklar, sokaklarda seyyar satıcılık(street peddling) yapmakta, haber getirip- götürmekte, ayakkabı boyamakta,

---

⁴⁷ Onur Sunal, "Çocuk Emeginin Coğrafya Atlası", http://www.fisek.org.tr/atlas_giris.php.

⁴⁸ Oy, s. 14- 15.

⁴⁹ Sunal.

inşaat işlerinde çalışmakta, taksi şoförlerine yardım etmekte, madencilik yapmakta, imalathanelerde çalışmakta ve atıkları toplamaktadırlar.

- Fas İstatistik Enstitüsü'nün, 2000 yılı tahminlerine göre, 7- 14 yaş arası çocukların % 11, 1'i çalışmaktadır. Çocuklar kayıt dışı tekstil, halı ve diğer imalat işlerinde çalışmaktadırlar.⁵⁰

- Fildişi Sahili UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre 5- 14 yaş arası çocukların % 40, 3'ü çalışmaktadır. Çocukların bir kısmı da aileler tarafından işletilen altın, pırlanta madenlerinde, evlerde çalışmakta ve balıkçılık yapmaktadırlar.

- Filipinler Ulusal İstatistik Ofisi'nin 2001 tahminlerine göre, 5- 14 yaş arası çocukların % 11'i çalışmaktadır. Yapılan araştırmaya göre, 2, 4 milyon çocuk tehlikeli koşullar altında çalışmaktadırlar. Çocuklar elektronik araçlar üretimi, derin deniz balıkçılığında, madenlerde ve taş ocaklarında çalışmaktadırlar.

- Gine'de ILO'nun 2002 yılı tahminlerine göre 10- 14 yaş arası çocukların % 29, 9'u çalışmaktadır. Çocuklar altın ve pırlanta madenlerinde, kum ocaklarında, elektrikçi, tamirci ve tesisatçıların yanında çırak olarak çalışmaktadır.

- Hindistan'da ILO'nun 2002 yılı tahminlerine göre 10- 14 yaş arası çocukların % 11, 2'si çalışmaktadır. ICFTU (International Confederation of Free Trade Unions)'nun tahminlerine göre ise 60 milyon çalışmaktadır. Ayrıca bazı raporlara göre 35 milyon çocuğunun okula gittiği bilinmektedir. Bu rakamlara göre ILO'nun tahmininden çok daha fazla çocuğun çalıştığı anlaşılmaktadır. Halı ve ipek dokuma sektörlerinde zorla (forced) ve prangalı (bonded) istihdam şekilleri görülür. Çocuklar cam işlerinde, "bidis"(elle sarılan sigara) sektöründe, havai fişek üretiminde, kibrit, kilit, taş, ayakkabı, pirinç eşya imalatında, taş ocaklarında, deri sektöründe ve spor malzemeleri imalatında 'tehlikeli' şartlar altında çalışmaktadırlar.

- Honduras Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün 2002 yılı tahminlerine göre, 5- 14 yaş arası çocukların % 9, 2'si çalışmaktadır. Çalışan çocuklar tarım, ormancılık, avcılık, balıkçılık, taşımacılık, imalat, madencilik, elektrik, gaz, inşaat ve hizmet sektörlerinde

---

⁵⁰ Sunal.

istihdam edilmektedir. Çocuklar "Maquila" sektöründe de çalışmaktadırlar. Maquila, maquiladora'nin kısaltılmış şeklidir. Bunlar, Latin Amerika'da, Amerikan şirketlerinin sahip oldukları imalathanelerdir.⁵¹

- Irak'da UNICEF'in 2000 yılı tahminlerine göre 5- 14 yaş arası çocukların % 14'ü çalışmaktadır. Çocuklar tehlikeli şartlar altında oto tamir dükkanlarında, inşaat işlerinde çalışmaktadırlar.⁵²

- Meksika'da 5- 10 milyon arasındaki genç Amerika'ya ihraç edilen malların üretimini gerçekleştirmek üzere tehlikeli türdeki işlerde istihdam edilmiştir.

- Uluslararası Serbest Ticaret Birliği Konfederasyonu ve Avrupa Birliği Ticaret Konfederasyonu verilerine göre Pakistan'da 5 milyondan fazla çocuk tekstil, giyim, ayakkabı ve deri endüstrilerinde istihdam edilmektedir.⁵³

- Portekiz'de henüz 12 yaşında iken inşaat sektöründe zor ve tehlikeli koşullar altında çalıştırılan çocuklar bulunmaktadır.⁵⁴

Kalkınmada sanayileşmenin öneminden dolayı, çocuk işçiliği üzerine yapılan araştırmalarda genellikle sanayi sektöründe çalışan çocuklar inceleme konusu olmaktadır. Bu durum diğer sektörlerde çalışan çocukların gözden kaçırılmasına sebebiyet vermektedir. Örneğin özellikle son yıllarda gerek Türkiye, gerekse Dünya'da turizm sektöründe yoğun olarak çocuk istismar ve ihmali söz konusudur.⁵⁵ Turizm sektöründe çocuk işçi çalıştırılması genellikle çocukların cinsel sömürsü ile ilişkilidir.⁵⁶ Bu çocuklar özellikle seks objesi olarak pornografinin içine sürüklenmekte, turistlere pazarlanmakta, fahişelik yapmaya zorlanmaktadır.⁵⁷ Örneğin;

- Arjantin'de çocukların fuhuş sektöründe, seks turizminde, porno sektöründe ve uyuşturucu ticaretinde çalıştırıldıkları bilinmektedir. Çocuklar Arjantin'e Bolivya, Brezilya ve Paraguay'dan fuhuş ve cinsel istismar için kaçırılmaktadır. Aynı zamanda

---

⁵¹ Sunal.

⁵² A. g. e.

⁵³ Oy, s. 15.

⁵⁴ Tunçcan, s. 488.

⁵⁵ Oy, ss. 13- 14.

⁵⁶ Çulhaoğlu, s. 10.

⁵⁷ Oy, s. 14.

kaçırılan çocuklar zorla çalıştırılmaktadır. Aynı zamanda Arjantinli çocuklarda Brezilya ve Bolivya'ya fuhuş amaçlı kaçırılmakta ve satılmaktadırlar.

- Avustralya'da 3000 çocuk ticari olarak cinsel açıdan istismar edilmektedir. Bu çocuklar sokaklarda fuhuş yapmakta, genelevlerde, otellerde ve masaj salonlarında satılmakta ve pornografik yayınlara konu olmaktadır.⁵⁸

- Dominik'de çocukların cinsel istismarı özellikle Boca Chica, Puerto Plata ve Sosua gibi turistik alanlarda oldukça yaygındır. Fahişelik yapan kızlar genelevlerde, diskolarda, restoranlarda ve otellerde çalışmaktadırlar.

- ECPAT International'ın(End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes) raporuna göre Eritre'de çocukların cinsel ticarete konu olmaları, burada görev yapan Birleşmiş Milletler (BM) Barış Kuvvetleri'nin varlığı nedeni ile daha artmıştır. 12 yaşlarındaki çocukların bile fahişelik yaptıkları rapor edilmiştir. Asmara ve Massawa'da fahişelik yapan kızların çoğu sokaklarda, barlarda ya da otellerde satılmaktadır.

- Etyopya'da kızlar otellerde çalışmakta, barmenlik yapmakta, turistik tesislerde ve kırsal alanlardaki kamyon parklarında fahişelik yapmaktadırlar.

- Fiji'de çocukların fuhuşa ve pornografiye alet edildikleri bilinmektedir. Hem yerliler hem de turistler çocukları fuhuş amaçlı satarak gelir elde etmektedirler.

- Filipinler'de çocuklar, ülkeye seks için gelen turistler tarafından sömürülmekte ve porno filmlerin yapımında kullanılmaktadır.

- Gambiya'da çocukların ticari amaçlarla cinsel istismarı önemli bir problemdir ve bu genellikle seks turizmi tarafından körüklenmektedir.⁵⁹

- Hindistan'da çocukların, ticari amaçlarla cinsel açıdan istismarının ve seks turizminin varlığı bilinmektedir. Tahminlere göre Hindistan'daki fahişelerin %15- 40 arası çocuktur.

---

⁵⁸ Sunal.

⁵⁹ A. g. e.

- Jamaika'da ILO- IPEC tarafından finanse edilen bir çalışmaya göre 10 yaş yoresindeki küçük çocuklar bile fahişelik yapmakta ve turistlere pazarlanmaktadır.

- Kolombiya'da yaşları 13- 17 arasında değişen çocuk fahişeler sokaklarda, barlarda, otellerde ve masaj salonlarında çalıştırılmaktadırlar.

- Madagaskar'da ülkenin sahil kentlerinde seks turizminin var olduğu bilinmektedir.

- Mısır'da çocukların cinsel açıdan istismarı en çok turistik şehirler olan Kahire ve İskenderiye'de gerçekleşmektedir.

- Rusya'da genç kızlar arasında fahişelik yapan, porno filmlerde oynayan ve seks turizmine hizmet edenlerin sayısı oldukça yüksektir.

- Tayland'da kızlara olan talebin büyüklüğünde seks turizminin önemli bir payı vardır. ⁶⁰

2.2 Kırsal Alanda Çalışan Çocuklar

Çocuk işçilerin büyük bir bölümü, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde çalışmaktadır. ⁶¹ ILO tarafından yayınlanan bir raporda, tarımdaki işgücünün hemen hemen üçte birinin çocuklardan oluştuğu belirtilmektedir. ⁶²

Kırsal kesimdeki çocuk işçi sayısı, kentsel kesimdekinin iki katı kadardır. Kırsal alandaki 10 çocuk işçiden dokuzu tarımsal etkinliklerde çalışmaktadır ve bunlar çalışan çocukların % 70'ini oluşturmaktadır. ⁶³ Bu istatistiki bilgiler, dünya genelinde kırsal kesimde çalışan çocukların tarım sektöründe yoğunlaştığına işaret etmektedir.

Dünya genelinde bazı ülkelerde çocuklar tarımsal işgücünün önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Örneğin, Meksika'nın 12 eyaletinde gerçekleştirilen araştırma sonucu 7-14 yaş grubu çocukların günlük tarımsal işgücü içindeki oranlarının

---

⁶⁰ Sunal.

⁶¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, **Türkiye'de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali**, Ankara: Saner Basım Sanayii, 1. Basım, 2005, s. 5.

⁶² UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 38.

⁶³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, s. 5.

% 30 olduğunu göstermektedir. Mısır'da pamuğun hasadında onbinlerce çocuk çalıştırılmaktadır.⁶⁴

ILO tarafından 1989 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Bangladeş'te ekonomik olarak faal durumdaki 6. 1 milyon çocuktan % 82'si tarım kesiminde çalışmaktadır.

Brezilya'da, yaşları 10 ile 14 arasında değişen 3 milyon çocuğun, kenevir, şeker kamışı, çay ve tütün plantasyonlarında çalıştığı tahmin edilmektedir.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, tarım sektöründe çalışan çocuk sayısı diğer sektörlerle göre oldukça fazladır. Şüphesiz bu çalışma yoğunluğuyla risk faktörleri arasında da oldukça sıkı bir ilişki vardır. Tarım sektöründe çalışan çocukların karşı karşıya oldukları birçok risk vardır. Örneğin, çocuklar, üzerlerinde haşere ilaçları olan mahsulü toplamakta ya da kimyasal ilaçları bizzat kendileri sıkılmaktadır. Bu ise, çocuklarda cilt göz, solunum yolu rahatsızlıkları ile nörolojik sorunlara yol açmaktadır. Tarlalarda çocukları zehirli yılan ve böcekler sokmaktadır. Ağaç dalları ve kullandıkları kesici aletler yüzünden yaralanmaktadırlar. Soğuk ve rutubetli havalarda yalınayak çalıştıkları için zatürreeye yakalanmaktadırlar.⁶⁵

Tarımda mevsimlik çalışma, çocukların okula devam etmelerini engellemektedir. Çocuklar sınıfta kalmakta ve bazıları eğitimlerini bırakmaya zorlanmaktadır. Örneğin; Guatemala'da kahve hasadı okulların tatile girmesinden evvel yapılmaktadır. Çok sayıda çocuk, ailelerine yardımcı olmak için okulu bırakıp aileleriyle birlikte göç etmektedir. Meksika'da göçmen tarım işçilerinin eğitilmesinde eğitimsel olanaklar yetersiz kalmakta ve ailelerin yer değiştirmelerine adapte olamamaktadırlar. Meksika Hükümeti'nin Ulusal Tarım İşçileri Programı'na göre, 6- 14 yaş grubundaki her beş göçmen çocuktan biri okula hiç gitmemiş ve 12 yaş üzeri her üç çocuktan ikisi de bazı zamanlar tarlalarda çalışabilmek için ilköğretimi bırakmışlardır.

Tarım işçiliğinin tehlikelerine ve bu uğurda okumaktan vazgeçmelerine karşın, uzun süreli çalışma saatleri karşılığında çocukların aldıkları ücretler oldukça düşüktür.

---

⁶⁴ Oy, ss. 17- 18.

⁶⁵ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 38.

Mısır'da pamuk toplama işinde çalışan çocukların günlük yevmiyeleri en fazla 1 dolar, Brezilya'da 4. 5 dolar, Nepal'de çay tarlalarında çalışan çocuklar, yetişkinlerin aldığı ücretin yarısına, günlük 0. 16 ila 0. 40 dolar arasında yevmiyeye çalışırlar. Yaşları 10'un altında aileleriyle birlikte muz ve kahve plantasyonlarında çalışan çocukların aldıkları günlük yevmiye de 1 doların altındadır. ⁶⁶ Zimbabwe'de çocuklar pamuk ve kahve toplamak için haftada 60 saat çalışmakta ve bunun karşılığında 1 dolar kazanmaktadırlar. ⁶⁷

Tarım sektöründeki yoğun çocuk istihdamının önlenmesi için uzun vadede tarım sektörünün genel ekonomi içindeki oranının düşürülmesi şarttır.

2.3 Ev İşlerinde Çalışan Çocuklar

“Ev işlerinde çalışmak, temizlik yapmak, çamaşır, bulaşık yıkamak, küçük çocuklara yaşlı ve bakıma muhtaç hastalara bakmak, yemek pişirmek, eve yakacak, su taşıma gibi işler olarak tanımlanabilir. Ev işlerinde çalışan çocukları kendi evlerinde ve başka evlerde çalışanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Başka evlerde çalışanlar da akrabalarının yanında ve akraba olmayanların yanında olmak üzere ikiye ayrılmıştır.”⁶⁸

Ev işlerinde çalışan çocuklar diğer işlerde çalışan çocuklara nazaran çok daha şanssız bir konumdadırlar. Zira, ev hizmetkarlarının yasal hakları bulunmamakta, yapılan işe ilişkin çalışma koşulları düzenlenmemekte ve çalışma hayatında kapalı kapılar altında kalmaktadırlar. ⁶⁹ Bu şekilde çalıştırılan çocukların sayısı bilinmemektedir. Çünkü, yapılan iş, geleneksel işgücü piyasası denetim mekanizmaları dışında kalan, bir tür “saklı iş”tir.

ILO, bu tür çalışmanın özellikle kız çocuklar arasında yaygın olduğuna işaret etmektedir. ⁷⁰ Ev işçisi olarak çalışan kız çocuklarının sayısı, diğer çocuk işçiliği

---

⁶⁶ Oy, s. 17.

⁶⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 39.

⁶⁸ Ferhunde Özbay, “Evişlerinde Çalışan Çocuklar”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 520.

⁶⁹ Oy, s. 20.

⁷⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, s. 7.

kategorisinde çalışanlardan daha fazladır. Bu işlerde çalışan çocukların, çalışma saatleri ve yaptıkları işe karşılık ne kadar ücret alacakları belirsizdir.⁷¹

Çocukların ev işlerinde çalıştırılmaları, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda görülen yaygın bir uygulamadır. Bu tür ev işlerinde çalıştırılan çocukların çoğunluğu son derece yoksul ailelerden gelmektedir. Aralarında terk edilmiş ya da öksüz çocuklarla ana ile babadan yalnızca birinin bulunduğu ailelere mensup olanlar da vardır. Örneğin; Bir Batı Afrika ülkesinde yapılan bir araştırma bu çocukların % 24'ünün anasız ve/ya da babasız olduğunu göstermiştir.⁷²

Çocuk işçilerin bu kesimi, ulaşılması en güç olanlardır. Zira, ev işlerinde kız çocuklarının çalışmasının kendi yetişmelerinin önemli bir parçası olduğu yönünde bir kültürel inanç vardır. Bu durum ise, sömürüye ya da tehlikeli çalışma koşullarına maruz çocuk işçilerin bulunup korunmalarını güçleştirmektedir. Bununla birlikte IPEC deneyimi, konuya doğrudan taraf olanların, yani çocukların, ailelerin, toplulukların, işverenlerin, yetişkin işçilerin ve toplum hizmeti verenlerin yakın işbirliğiyle evlerde çalıştırılan çocukların durumunun iyileştirilmesi mümkündür. Bu alanda geliştirilen projeler, genellikle, doğrudan eylemin üç bileşenini bir araya getirecek çeşitli etkinlikler içermektedir. Bunlar, kurumsal gelişme, önleme amaçlı bilinç ve duyarlılık geliştirme ve çocukların bu çalışma biçiminden ayrılarak rehabilitasyonudur. Bunlara ek olarak, evlerde çalıştırılan kadınlarla ilgilenen sosyal taraflar ve kuruluşlarla geliştirilecek ittifaklar ve ilişkilerin, özellikle kız çocuğun durumuna müdahale açısından yararlı olduğu ortaya çıkmıştır.⁷³

2.4 Sokakta Çalışan Çocuklar

Sokak çocukları ile ilgili yaygın sınıflama, sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar şeklindedir. Özyanık ise, çocukları sokaktaki varlık nedenlerine bağlı olarak şöyle sınıflandırmıştır:

- Sokağı mesken edinen çocuklar, ki bunlara sokak çocuğu ya da köprü altı çocukları da deniliyor,

---

⁷¹ Oy, s. 20.

⁷² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, s. 7.

⁷³ A. g. e. , s. 8.

- Dilenci çocuklar,
- Sokak çeteleri,
- Başıboş çocuklar,
- Sokakta çalışan çocuklar. ⁷⁴

Sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar şeklindeki ayırım yaygın olması nedeni ile bizim de tercih ettiğimiz sınıflandırmadır.

“24 saat sokakta yaşayan, ailesiyle ilişkileri kopuk olup, geçimini sokaktan sağlayan, zaman zaman suça bulaşıp zaman zaman tiner, bali gibi uçucu maddeler kullanan ya da bunlara gereksinim duyan, sokağın özgür ortamını mekan edinen çocuklara sokakta yaşayan çocuklar denir.”⁷⁵

UNICEF tarafından sokakta yaşayan çocuklara ‘sokağın çocukları’ denilmektedir. UNICEF, sokağın çocuklarını, “bir yetişkinin korumasından ve yol göstericiliğinden yoksun olan ve sokağı gerçek ev haline getirmiş çocuklar” şeklinde tanımlamaktadır.

Sokak çocuklarının sayısı konusunda değişik kaynaklarda değişik bilgiler yer almaktadır. Ne UNICEF ne de ILO, dünya çapında çalışan çocuklar ve sokak çocukları için güvenilir sayılar verebilmektedir. Kesin sayıların verilememesinin temel nedeni, tanımlarda anlaşma sağlanamamış olmasıdır. ⁷⁶

Bu çocukların aile, okul, çocuk kurumları gibi kendine karşı sorumluluğu olan kişi ya da kurumlarla hemen hemen hiç temasları bulunmamaktadır. Çeşitli nedenlerle evden kaçmış, aile ve toplumla bağları tamamen kopmuş olan bu çocuklar komünler halinde, kendilerine özgü kurallarıyla köprüaltı yaşamını seçmişlerdir. ⁷⁷

Bu çocuklar birçok riskle karşı karşıyadırlar. Fiziksel ve cinsel istismara uğramakta, başkaları tarafından suç işlemeye zorlanmakta, yanma ve yaralanma

---

⁷⁴Abdullah Karatay, “Sokakta Çalışan Çocuklar: Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Çocuk Kategorisi”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, s. 538.

⁷⁵ Oy, s. 23.

⁷⁶ Akyüz, s. 519.

⁷⁷ Oy, s. 23.

tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta, kronik ve tehlikeli bulaşıcı hastalıklara yakalanmakta, kaçırılma ve öldürülme gibi risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız sokağın bunca riskine karşın, bu çocukları sokağa iten nedenler nelerdir? Öncelikle düşük sosyo- ekonomik düzey çocuğu sokağa itmektedir. Yine, göç ve göçün beraberinde getirdiği çeşitli sorunlar da çocukları sokağa yönlentmektedir. Bu iki olguyu destekleyen diğer nedenler ise; parçalanmış aile, aile içi şiddet, cinsel istismar, eğitimsizlik, ilgisizlik, ihmal ve sevgisizliktir.

“Aile bütçesine katkıda bulunmak ya da kendi masraflarını karşılamak için günün bir bölümünde sokakta çalışan, gecenin erken ya da geç bir saatinde eve dönen çocuklara sokakta çalışan çocuk denir.”⁷⁸

UNICEF tarafından sokakta çalışan çocuklara ‘sokaktaki çocuklar’ denilmektedir. UNICEF, sokaktaki çocukları, “ailesinden giderek daha az destek alan ve ailenin geçim sorumluluğunu sokaklarda, pazarlarda çalışarak paylaşmak zorunda olan çocuklar” şeklinde tanımlamaktadır.⁷⁹

Sokakta çalışan çocuklar; ciklet, su, balon, simit satıp, ayakkabı boyayıp, hamallık, çöp toplayıcılığı, çiçek satıcılığı yapmakta, sık sık iş değiştirmektedirler. Bu çocuklar uzun sürelerle çalışmakta, bir bölümü asgari ücretin üstünde de olsa, genellikle az para kazanmakta, yetersiz beslenmekte, ağır yük taşımakta, çeşitli kazalara uğramaktadırlar. Ayrıca çalıştıkları ve buldukları ortamlar çocuklar için tehlikeli olabilmektedir. Çocuklar fiziksel ve cinsel istismara açık ortam ve koşullarda çalışmaktadırlar.⁸⁰

Sokakta çalışan çocukların yaptığı işler, çocuğun çalışması olarak değil, çocuk işçiliği olarak nitelenebilir. Yani çocuklar kendilerini geleceğe hazırlamayan, beden ve

---

⁷⁸ Oy, s. 24.

⁷⁹ Akyüz, s. 519.

⁸⁰ Karabulut, s. 511.

ruh sağlıklarına zarar verebilecek, gelişimlerini ve eğitimlerini engelleyebilecek bir biçimde çalışmaktadırlar.⁸¹

Sokakta çalışan çocukların sokakta yaptıkları işlere göre sınıflandırılmaları konusunda belli sabitlerden söz etmek henüz mümkün görülmemektedir. Kulça'ya göre sokakta çalışan çocuk grupları şunlardır:

- Sokakta dilenen çocuklar,
- Kırmızı ışıktaki cam silen çocuklar,
- Tren çocukları,
- Sokakta çalışıp okula gitmeyen çocuklar,
- Hafta sonu ve tatillerde çalışan çocuklar,
- Sokakta suç işleyerek para kazanan çocuklar(hırsızlık, gasp, yankesicilik),
- Sokakta çalışıp ailesi şehir dışında olan çocuklar(bekar evlerinde kalıyorlar)⁸²

Sokaklarda çocukların çalışma biçimleri hakkında bir diğer sınıflama Sevil Atauz tarafından şöyle yapılmaktadır:

- Seyyar Satıcılık: Simitçilik, balon, poşet, su, ay çekirdeği, çiçek, meyve-sebze, kağıt mendil, çiklet, otobüs bileti, jeton, balık- kuş yemi, dini yayın.
- Evde Yapılan/Hazırlanan Malları Pazarlama: Kestane/mısır, tatlı/börek, nakış/dantel, elma şekeri, limonata.
- Hizmetler: Boyacılık, hamallık, araba yıkama- cam silme, oto park bekçiliği, turist rehberliği.

---

⁸¹ Karatay, s. 540.

⁸² A. g. e. , s. 543.

Genel olarak sokak çocukları üzerine yapılan ve Türkiye’de bu alandaki ilk araştırmalardan biri olan ve dönemin Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından gerçekleştirilen “1940’lı Yıllarda İstanbul’da Sokak Çocukları” araştırmasına göre sokaktaki işlerin sınıflaması ve çocuk gruplarının anne babalarının durumuna göre tasnifleşmesi şöyle yapılmaktadır:

- Anne ve babası hayatta olan çocuklar,
- Bakacak kimsesi olmayan çocuklar,
- Ana ve babasını kaybetmiş çocuklar,
- Üvey ana ve baba elinde kalan çocuklar,
- İlkokula devam ettiği halde çalışan ve dilenen çocuklar,
- Aile geçimsizlikleri ve ilgisizliği yüzünden sokağa düşen çocuklar,
- Mütereddi ve psikopat çocuklar,
- Sokak mahsulü çocuklar,
- Örgütlenmiş bir şekilde istismar edilen çocuklar.⁸³

Çocukları sokaktan kurtarmak ve sokakta kalanları korumak için birçok ülkede çeşitli girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye’de yapılan bu girişimlerden biri 1992’de ILO ve Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin işbirliği ile “Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Araştırma Projesi”dir. Bu amaçla Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar Merkezi kurularak proje kurumsallaştırılmıştır. Merkez’de verilen hizmetler üç grupta toplanmaktadır:

1. Temel Hizmetler
  - İlkyardım ve Sağlık,
  - Beslenme,
  - Oyun, Sosyal Etkinlik, Spor

---

⁸³ Karatay, ss. 544- 546.

- Psiko- Sosyal Destek,
- Eğitim.

2. İkinci Derecede Hizmetler

- Meslek Edindirme,
- Kalıcı İşe Yerleştirme,
- Aile Ziyaretleri.

3. Üçüncü Derecede Hizmetler

- Çocuk Emeginin Sömürülmesine Toplumun Dikkatini Çekmek ve Bu Konuda Kamuoyu Oluşturmak

Projede, Ankara sokaklarında yaşayan 15 yaşın altındaki 10 bin civarındaki çocuktan 4135'i ile temas kurulmuştur. Bu çocuklardan 1035'i Merkez'e üye olmuş, 784'ü okula başlamış ya da okula devam etmekte, 120'si de kalıcı işlere yerleştirilmiştir. Okula başlatılan çocukların büyük bir bölümü sokakta çalışmaya daha az süre ayırmakta, okul derslerinin takviyesi için düzenlenen kurslara katılmaktadırlar.

Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin UNICEF ile yürüttüğü ve 1997- 2000 yılları arası UNICEF- TC. Hükümeti işbirliği programında yer alan bir diğer çalışma da "Dilendirilen Çocuklar Projesi"dir. Projenin hayata geçirilmesiyle sokakta bulunup dilenen çocuklar konusunda önemli bir eksiklik giderilmiş olacaktır.⁸⁴

Türkiye'de sokak denince ilk akla gelen sokak çocuklarıdır. Ancak sokaklarda çalışan çocuklar sorununun üzerine gidilmediği takdirde bu çocukların da birer sokak çocuğu olma ihtimalleri günden güne artmaktadır. Ekonomik yönden ailelerin gelirlerinde artış sağlanmadığı takdirde sokaklarda çalışan çocukların sayısının artması kaçınılmazdır.⁸⁵

---

⁸⁴ Akyüz, ss. 520- 522.

⁸⁵ Oy, s. 26.

3. ÇOCUKLARLA İLGİLİ ÇALIŞMA ORTAMINDAN KAYNAKLANAN RİSKLER

Çocuklar anatomik, fizyolojik ve psikolojik özellikleriyle biyolojik olarak yetişkinlerden farklılık gösterirler. Bu farklılıkları, onları mesleki tehlikelere karşı duyarlı hale getirir. Sağlıkla ilgili sorunlar onlar için çok tahrip edici olabilir, onların fiziksel ve biyolojik gelişimleri üzerinde onarılmaz yaralar açabilir.⁸⁶

Çocukların gerek fiziki gerekse psikolojik açılarından yetersiz oluşları, onların çalışma yaşamında yetişkinlere nazaran çok daha fazla yıpranmalarına yol açmaktadır. Yapılan iş ne olursa olsun, çocuklar çalışma yaşamında kalıcı yaralar almaktadırlar. Örneğin; kimyasal maddelerin kullanıldığı bir tarım işinde, ağır yük altına girdikleri sanayi işinde, ticari amaçlı bir seks objesiymiş gibi kullanılmalarında fiziksel ya da psikolojik riskler çocukları beklemektedir.

Öyleyse, çocukların çalışma yaşamında karşı karşıya oldukları riskleri, biyolojik- fizyolojik riskler ve psiko- sosyal riskler olarak ikiye ayırmak mümkündür.

3.1 Biyolojik- Fizyolojik Riskler

Çocuk emeği çok çeşitli etkinliklerde kullanılmaktadır. Bu durum, çocukların biyolojik ve fiziksel risklere maruz kalma oranını artırmaktadır.

Uçucu maddelerle yoğun teması olan işlerde çalışan çocuklarda bu maddelerin etkisine maruz kalma riski daha fazladır. Buradan yola çıkarak risk altında olan kimseler şunlardır: Ayakkabı tamircileri, terlik imalatçıları, marangozlar, matbaacılar, benzin istasyonunda çalışanlar, otomobil ve bisiklet tamircileri, kuru temizleyiciler, kuaförler, makine bakım işçileri, boyacılar, boya- vernik ve cila imalatında çalışanlar, petrol rafinerilerinde çalışanlar, elbise ve çamaşır yıkama, temizleme, boyama işlerinde çalışanlar, kauçuk imalinde çalışanlar.⁸⁷

---

⁸⁶ Oy, s. 28.

⁸⁷ Mazlum Çöpür, Ahmet Türkan, “Bağımlılık Yapan Maddeler: Çocuk ve Gençlerde Madde Kullanımı ve Bağımlılığı”, yay. haz. Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 525.

Çalışma ortamındaki sağlıksız koşullar, iş güvenliği için gerekli koruyucu ekipmanı kullanmama ve üretimde kullanılan maddeler çocuklar için risk faktörleridir. Çocukların yetişkinler için dizayn edilmiş el aletlerini kullanmaları yüksek derecede yorgunluk ve hasar riski taşır. Yine, çocukların yetişkinler için dizayn edilmiş sandalye ve iş tezgahlarını kullanmaları iskelet ve kas sistemlerinde bozukluklar meydana getirebilir. Örneğin, Meksika’da yetersiz ekipman ve eğitime sahip çocuklar meyve ve sebze hasadı esnasında toksit atıklar ve çeşitli tarım kimyasallarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Hindistan’da Moradabad ve Utar Pradesh’te pirinç aletler endüstrisinde yuvarlak bir ocak çevrilirken çocuklar yüksek ısıya maruz kalırlar ve kesici el aletleri kullanmaktadırlar. Pakistan’da çocuklar güç ve tehlikeli koşullar altında tuğla yapımı gibi inşaatla ilgili endüstrilerde yoğun bir biçimde çalışmaktadırlar. Asya’da yaygın olan Muro- Ami balıkçılığı, koruyucu ekipman olmaksızın derin su dalışlarını kapsar. Bu oldukça tehlikeli olup boğulma, kulak zarı yırtılması ve basınca dayalı rahatsızlıklar sonucu ölümle noktalanır.

Ağır yük taşıyan ve vücudunu uygunsuz bir pozisyonda uzunca bir süre muhafaza eden çocukların omurga ve leğen kemiklerinde deformasyonlar görülür. Çünkü kemik uçları erimeden evvel kemikler üzerine aşırı yük biner ve iskelet ya da büyüme bozukluğuyla sonuçlanabilir. Örneğin, Kenya’daki pirinç tarlalarında çalışan çocuklar belleri yere doğru bükülmüş bir biçimde ve geriye doğru yürüyerek pirinçleri toplamakta ve ekmektedirler. Pirinç tarlalarında yılanlar tarafından ısırılmakta, grip, sıtma ve zatürre hastalıklarına yakalanmaktadırlar.⁸⁸

Yukarıdaki örneklerin çoğu az gelişmiş ülke gruplarına yöneliktir. Oysa, sanayileşmiş ülkelerde de çocuklar birtakım biyolojik ve fizyolojik risklerle karşı karşıyadırlar. Örneğin, çocukların gelişmiş ülkelerde özellikle madencilik işlerinde çalıştırıldıkları bilinmektedir. Madenlerde çalışan çocuklar arasında solunum yolu sorunları, tüberküloz, bronşit ve astım yaygın olarak rastlanılan rahatsızlıklardır.

Dünya’nın çeşitli bölgelerinde plantasyon tarımında çalıştırılan çocukların sayıları da oldukça fazladır. Örneğin, Brezilya’daki şeker kamışı plantasyonlarında kesim için kullanılan palalar çocukların yaralanmalarına yol açmaktadır. Yine

---

⁸⁸ Oy, ss. 31- 34.

Brezilya’da tütün tarlalarında çalışan çocuklar yılan ve böcek sokmalarına maruz kalmaktadırlar.⁸⁹

Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız biyolojik ve fizyolojik risklerin dışında daha birçok risk faktörü vardır. Ancak bu çalışmanın amacı her risk faktörünü tek tek saymak değil, çocukların en çok karşı karşıya kaldıkları risklere değinmektir.

3.2 Psiko- Sosyal Riskler

Bazı araştırmacılar ve pratisyenler, bazı işlerin çocuklarda ciddi birtakım psikolojik ve sosyal uyum sorunları yarattığına dikkati çekmektedirler. Özellikle ev işlerinde çalışan kız çocukları ve evlerinden uzakta yaşayan çocuklar söz konusu risklerle daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çocuklar yetişkinlerin sevgisinden yoksun, aile ve arkadaşlarından soyutlanmış bir biçimde yaşamakta ve çok çalışmaktadırlar. Bunların çoğunluğu fiziksel, zihinsel ve cinsel istismar kurbanıdır.⁹⁰

Çocukların karşı karşıya oldukları en önemli psiko- sosyal risk cinsel istismardır. “Çocuğun cinsel istismarı, istihdam etme, kullanma, ikna etme, teşvik etme, baştan çıkarma yolları ile herhangi bir çocuğa açıkça cinsel davranışlara zorlamayı ya da bu tür davranışları görsel amaçlara hizmet için taklit etmeyi ve/veya ırza geçmeyi, sarkıntılığı, fahişeliği, cinsel sömürünün diğer türlerini ve ensesti içerir.”⁹¹ (Bu tanım, Amerika Birleşik Devletleri Çocuk İstismarı Koruma ve Tedavi Kanunu’nda belirtilen tanımdır ve çocuğun cinsel istismarına ilişkin bugüne kadar yapılmış tüm tanım kriterlerini bünyesinde barındırmaktadır.)

Çocukların cinsel istismarı denildiği zaman akla ilk gelen ev işlerinde çalıştırılan çocuklardır. Bu çocukları cinsel istekler doğrultusunda kullanımı, işverenler tarafından, verilen işin bir parçasıymış gibi görülmektedir.⁹²

---

⁸⁹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 37.

⁹⁰ Oy, s. 37.

⁹¹ Neylan Ziyalar, “Çocuklarda Cinsel İstismar: Terminoloji ve Tanımlar”, yay. haz. Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, 1. **İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 548.

* Bu tanım Amerika Birleşik Devletleri, Çocuk İstismarı Koruma ve Tedavi Kanunu’nda belirtilen tanımdır ve çocuğun cinsel istismarına ilişkin bugüne kadar yapılmış tüm tanım kriterlerini bünyesinde barındırmaktadır.

⁹² UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 33.

Evdeki çocuk işçilere yönelik olarak temelde gözlemlenen durumlar ihmal ve sevgiden yoksunluktur. Bu çocuklar, finansal açıdan belli bir güvenceyi kendilerine sağlamış ailelerin yanında; ancak onların bir üyesi olarak kabul görmeden yaşamaktadırlar; kendi düşleriyle ve kendi dünyalarında yaşamaktadırlar; utangaçlık ve sürekli korku halinde bulunma davranışları sergilemektedirler; konuşurken göz teması kurmaktan kaçınırlar; işverenine olan tutumunun nasıl olduğu gibi sorulara cevap vermekten kaçınırlar; geleceğe dair özlemleri, işini yaparken duyduğu isteklilik gibi sorulara da mukavemet gösterirler.⁹³

Ev işlerinde çalıştırılan çocuklar, cinsel istismara uğramadıklarında bile, psikolojik ve toplumsal gelişmeleri açısından tahrip edici olumsuzluklara maruz kalabilmektedirler. Bu çocuklar içinde buldukları topluluktan koparıldıkları için izole yaşamaktadırlar. Örneğin, Peru'da yapılan bir araştırma, ev hizmeti yapan çocukların üçte birinin çalıştıkları evlerden hiç dışarı çıkmadıklarını ortaya koymuştur. Ayrıca, bu çocuklara oyun ve dinlenme hakkı da tanınmamıştır.⁹⁴

Evdeki çocuk işçilerin hassasiyet gerektiren yılları aileye uyum uğruna harcanır. Bu psikolojik mücadelede evdeki kız çocuğu işçisi, evin diğer bireyleriyle bilinçaltında kişilik özellikleriyle uyum içinde olma çabasını sürdürür. Henüz su yüzüne çıkmamış kendi kişisel özellikleri nihayet ortaya çıktığında bozukluk ve anormallik gösterir. Ergenlik dönemine girdiğinde kendisinin önemli olmadığını öğrenmiştir. Çevresine baktığında önemsiz ve kötü insanları ve temel haklardan mahrum olduğunu görür. Hayatının hizmetkarlık yapmaktan ibaret olduğunun farkına varır. İçinde bulunduğu durum hakkında en ufak bir istekte dahi bulunamaz. Bu kişilik bozukluğu normal bir yetişkin yaşamının sürdürülmesine engeldir. Bu kız çocukları yetişkin olduklarında da insanlarla olan etkileşimlerinde samimi ilişkiler kuramazlar.⁹⁵

Kişisel gelişimini etkileyecek biçimlerdeki işlerde ve çok erken yaşlarda çalışma yaşamına atılan çocukları psiko-sosyal anlamda eğer gerekli önlemler alınmazsa çok ciddi sorunlar beklemektedir. Zira, çocukları bekleyen psikolojik ve

---

⁹³ Oy, ss. 37- 38.

⁹⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 33.

⁹⁵ Oy, s. 40.

sosyal sorunlar, toplumun sağlıklı bireylerden uzaklaşmasına ve sorunlu bireylerin oluşturduğu bir toplum yapısının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ VE ÇALIŞAN ÇOCUKLARA İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER

1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN NEDENLERİ

Çocuk işçiliği, ister gelişmiş ister az gelişmiş olsun dünyada her ülkenin karşı karşıya olduğu bir sorundur. Bu sorunun nedenlerini ise, “çocuk işçi arzını belirleyen faktörler” ile “çocuk işçi talebini belirleyen faktörler” oluşturmaktadır. Arz faktörleri yoksulluk, işsizlik, hızlı ve çarpık kentleşme, nüfus, eğitim düzeyi ve geleneklerden oluşmaktadır. Talep faktörleri ise; küreselleşme, işgücü maliyetlerini etkileyen vergiler ve rekabet gücünden yoksun işletmelerin varlığından dolayı ortaya çıkmaktadır.

Arz ve talep faktörleri incelendiğinde, bu faktörlerin her biri bir diğerini etkilemektedir. Örneğin, yoksullukla eğitim arasındaki ilişkide olduğu gibi. Ekonomik yönden yoksul ülkeler bütçelerinden çok az bir payı eğitime aktarabilmektedir. Bu durum bir yandan eğitimin kalitesinin düşmesine yol açarken, diğer yandan da eğitimin yoksul bireyler üzerindeki çekici etkisini azaltmaktadır.

Yoksullukla hızlı ve çarpık kentleşme arasında da bağlantı vardır. Kırsal kesimdeki insanlar daha iyi bir yaşam için büyük şehirlere göç etmektedir. Aşırı göçler ise bir anda şehirlerin insanların ihtiyaçlarına cevap veremeyecek duruma gelmesine yol açacak ve böylece alt yapısı yetersiz, yeterli hizmet götürülemediği gecekonduların oluşmasına yol açacaktır.⁹⁶

Hızlı ve çarpık kentleşme ile nüfus artışı arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Zira, hızlı nüfus artışı düzensiz bir kentleşmeyi de beraberinde getirecektir.⁹⁷

Çocuk işçiliğine yol açan etmenlerden eğitim ve gelenekler arasında da sıkı bir ilişki vardır. Nitekim, bir toplumdaki okullaşma oranı ne kadar artarsa, o toplumda

⁹⁶ Dünya Çocuklarının Durumu, ss. 27- 29.

⁹⁷ Oy, s. 47.

insanların eğitime verdikleri değer de o kadar artacaktır. Toplumdaki eğitim seviyesi yükseldikçe, çocuğu çalışmaya iten geleneksel yaklaşım azaltılmış olacaktır.⁹⁸

Arz ve talep faktörleri arasında çok sıkı bir ilişki olduğu örneklerden de anlaşılmaktadır. Her faktör bir diğerini etkilemektedir. Şimdi kısaca bu faktörleri ele alalım:

1.1 Çocuk İşçi Arzını Belirleyen Faktörler

Çocuk işçi arzını belirleyen faktörlerin başında yoksulluk gelmektedir. Yoksul ailelerde çocuğun çalışması, hanenin ekonomik düzeyinin korunması açısından son derece önemlidir. Zira, çocuğun çalışması aileye ek gelir getirmektedir. Ayrıca, çocuğun ev içinde birtakım işleri görmesi ana- babaların dışarıda çalışma olanağı bulmalarına da yol açmaktadır. Sonuçta ister ev içinde isterse ev dışında olsun, yoksulluk çocukların çalışmasına yol açan en önemli faktörü oluşturmaktadır.⁹⁹

Bir ülkenin yetişkin işgücünün istihdamdan yoksun olması da çocuk işçi arzını belirleyen bir diğer faktördür. Ülke içinde işsizlik yaşanıyor olması, yetişkin işgücünün çocuk işgücüne kaymasına yol açmaktadır. İşverenler, maliyetleri düşürme adına daha ucuz işgücüne yönelmektedir. Böylece çocuk işçiliği, işverenler açısından daha cazip hale gelmektedir.

Kırsal kesimde yaşayan insanlar açısından büyük şehirler her zaman cazibe merkezleri olmuştur. Daha iyi yaşam ve daha iyi kazanç elde etme dürtüsü, kırsal kesimde yaşayan insanları şehirlere çekmektedir. Ancak, yaşanacak olan aşırı göç dalgası, şehirlerin gerek istihdam gerekse altyapısıyla bu insanlara yetemez hale gelmesine yol açmaktadır. Yaşam standartlarını yükseltmek için büyük şehirlere gelen aileler, geçim sıkıntısı sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum ise, ailenin tüm bireyleriyle çalışmasını beraberinde getirmektedir. Vasıfsız çocuklar, şehir merkezlerinde işportacılık (sokaklarda su, sakız, mendil satan; ayakkabı boyayan çocuklar,

---

⁹⁸ Oy , ss. 29- 30.

⁹⁹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 27.

alternatif bir sektör oluşturup çalışmaya başlayacaklardır) yaparak aile gelirine katkıda bulunmaktadır.¹⁰⁰

1.1.1 Yoksulluk

1.1.1.1 Genel Olarak

Yoksulluk çocuğun sadece çalışma hayatına girmesine sebep olmakla kalmayıp; çocukların ağır koşullarda çalışmasına da yol açan bir etmendir. Dolayısıyla, fakirliğin ve yoksulluğun hakim olduğu her yerde, çocuk işçi çalıştırma olgusu ile birlikte işin sömürücü olma özelliği de artmaktadır.¹⁰¹

Yapılan araştırmalar çalışan çocukların aile bütçesinin % 20- 25'ini sağladıklarını ortaya koymaktadır. Yoksul haneler gelirlerinin büyük bölümünü yiyeceğe harcadıklarından, çocukların eve getirdikleri para onlar açısından önemlidir. Ancak, yoksulluk her zaman çocuk işçiliğine yol açmaz. Yoksul ülkelerde, kimi yoksul yörelerde çocuk işçiliği görülürken, bunlar kadar yoksul olan başka yörelerde görülmemektedir. Örneğin Hindistan'daki Kerala Eyaleti, yoksul olmasına karşın, çocuk işçiliğini ortadan kaldırmıştır.¹⁰²

Yoksulluk ve çocuk istihdamı arasındaki ilişki incelendiğinde, bu iki değişkenden hangisinin belirleyici faktörü oluşturacağı tartışması karşımıza çıkmaktadır. Bazı yaklaşımlar yoksulluğun çocuk istihdamına neden olduğunu öne sürmekte, bazıları ise bu ilişkinin çocuk emeği kullanımı ile başladığını belirtmektedir. Gerçekte, bu değişkenler birbirlerini karşılıklı olarak etkilemekte ve aralarında bir kısır döngü ilişkisi bulunmaktadır. Gelir yetersizliği, aileleri tüm bireyleri ile çalışmaya zorlamaktadır. Çocuklar ise, nitelikleri gereği yüksek verimli olmadıklarından çok düşük ücretler karşılığında çalıştırılmaktadırlar. Dolayısıyla, çocuk istihdamı kısa dönemde yoksulluğun önlenmesi açısından önemli bir etki taşımamaktadır. Bununla beraber, eğitim kurumları yerine, küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarına yönlendirilen çocuklar, eğitim yoluyla elde edebilecekleri bilgi ve vasıflardan yoksun kalmakta, buna

---

¹⁰⁰ Karabulut, s. 511.

¹⁰¹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 27.

¹⁰² Çulhaoğlu, ss. 22- 23.

bağlı olarak da, yüksek gelir getiren işlerde çalışma şanslarını gelecek içinde kaybetmiş bulunmaktadır. Böylece bu iki değişken sürekli olarak birbirini etkilemektedir. ¹⁰³

1.1.1.2 Türkiye’de Yoksulluk

TÜİK tarafından Ekim 1994 ve Ekim 1999 yıllarında yapılan ÇİA sonuçları, Türkiye’de çocukların çalışma nedenlerini ve bu nedenlere bağlı olarak çalışma oranlarını şu şekilde ortaya koymaktadır:

Türkiye’de 6- 14 yaş grubunda ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde; Ekim 1994 ile Ekim 1999 anketleri arasında, çok büyük farklılıkların olmadığı dikkati çekmektedir. Ekim 1994 ve Ekim 1999 ÇİA sonuçlarında “hanehalkı gelirin katkıda bulunmak” ve “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” bu yaş grubundaki çocukların ağırlıklı çalışma nedenlerini teşkil etmektedir.

Ekim 1994’de ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde; ilk sırayı % 34. 6 ile hanehalkı gelirin katkıda bulunmak, ikinci sırayı % 28. 9 ile hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak almaktadır. Ekim 1999’da ise hanehalkı gelirin katkıda bulunmak amacıyla çalıştığını beyan eden çocukların oranı % 39. 9’a yükselirken, hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak için çalıştığını beyan eden çocukların oranı % 20. 9’a düşmüştür.

Çocukların ekonomik işlerde çalışma nedenleri arasında “ailenin istemesi” her iki anket çalışmasında da üçüncü sırada yer almaktadır. Ekim 1994’de, aile istediği için çalıştığını beyan eden çocukların oranı % 21 iken, Ekim 1999’da ise bu, % 19. 1’e düşmüştür.

İş öğrenmek, meslek sahibi olmak amacıyla ekonomik işlerde çalışan çocukların oranı Ekim 1994’de % 6. 5, Ekim 1999’da % 8. 3; kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışan çocukların oranı ise Ekim 1994’de % 3. 9, Ekim 1999’da ise % 3. 8 olarak tahmin edilmiştir. ¹⁰⁴

---

¹⁰³ Tunçcan, ss. 480- 481.

¹⁰⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, Ankara: 2001, ss. 29- 30.

Tablo 2
Yaş ve Cinsiyete Göre Çalışan Çocuklar

Kaynak: TÜİK

2006 yılı ÇİA sonuçlarına göre ise, ekonomik işlerde çalışan çocukların çalışma nedenleri incelendiğinde, 6- 17 yaş grubundaki çocukların çalışma nedenlerinin başında % 51, 1 ile “hanehalkı gelirin katkısında bulunmak”, ikinci sırayı % 17, 4 ile “iş öğrenmek ve meslek sahibi olmak”, üçüncü sırayı ise % 12, 9 ile “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” almaktadır. Ailenin isteği nedeniyle çalıştığını belirten çocukların oranı % 10, 8, kendi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışan çocukların oranı ise % 4, 7’dir. Çalışma nedenleri yaş gruplarına göre incelendiğinde ise, “hanehalkı gelirin katkısında bulunmak” gerek 6- 14, gerekse 15- 17 yaş grubu için ilk sırada yer almaktadır. Ancak, “ailenin isteği ile” ve “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” nedeniyle çalışan çocukların oranının, 6- 14 yaş grubu için daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Buna karşılık “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” ve “kendi ihtiyaçlarını karşılamak” amacıyla çalışan çocukların oranı 15- 17 yaş grubu için daha yüksektir.¹⁰⁵

1.1.2 İşsizlik

İşsiz, çalışma arzu ve yeterliliğine sahip, iş piyasasında oluşan ücret koşullarında çalışmaya razı olmasına rağmen iş arayan, ancak bulamayan kişidir.

¹⁰⁵ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **Çalışan Çocuklar 2006**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara: 2007, s. 22.

İşsizlik, hem bireysel hem de toplumsal anlamda son derece olumsuz sonuçlar doğurabilen önemli bir olgudur. İşsizlik, bir taraftan psikolojik ve sosyolojik sorunların oluşmasına yol açarken, diğer yandan da gelir dağılımının bozulmasına yol açmaktadır.

106

İşsizlik günümüzde en önemli sorunlardan biridir. ILO'nun raporuna göre, 2002 yılında dünyada işsiz sayısı 180 milyona ulaşmıştır. İşsiz sayısı ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Gelişmiş ülkelerden ABD, İngiltere, İsveç, Hollanda, Danimarka, Portekiz gibi ülkelerde işsizlikle mücadelede başarılı olunmuştur. Bu ülkelerde işsizlik oranı % 4- 5 civarındadır. Ancak, işsizlikle mücadelede başarısız olan gelişmiş ülkeler de mevcuttur. Örneğin, Almanya, Fransa, İtalya, İspanya işsizlik oranlarını % 10'un altına düşürmekte zorlanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, Güney Kore (işsizlik oranı % 3. 9) 1997 yılında Güney Doğu Asya'da yaşanan krize rağmen düşük işsizlik oranına sahiptir. Ancak, 2000 yılında ağır bir ekonomik bunalıma giren ve artık "yükselmeyen" Arjantin'de işsizlik % 22 olarak saptanmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde, yani yükselen piyasa ekonomilerinde görülen işsizliğin başlıca kaynağı, tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiştir. Gelişmekte olan ülkelerin istihdam alanını ağırlıklı olarak tarım sektörü oluşturmaktadır. Yeni gelişen sanayinin nüfusa sağladığı istihdam düzeyi ise oldukça sınırlıdır. Tarımda kullanılan vasıfsız işgücünün sanayide kullanımı oldukça zordur. Dolayısıyla, sanayi ekonomilerinde nitelikli işgücüne ihtiyaç vardır. Bu durumun doğal sonucu olarak, sanayi ekonomilerinde vasıfsız işgücünün büyük bir kısmı işsiz olarak çalışma yaşamının dışında yer alırken, diğer bir kısmı istihdam edilecektir. Böylece işsizlik olgusu doğmaya başlayacaktır.¹⁰⁷

Gelelim işsizliğin çocuk işçi istihdamına yol açan etkisine: İşsizlik, çocukların küçük yaşlarda emek piyasalarında yer almalarına yol açmaktadır. Aileye mensup olan yetişkinler, düzenli iş ve gelirden yoksun oldukları oranda, geçinebilmek için tüm

¹⁰⁶ TÜSİAD, *Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik*, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A. Ş. , Aralık 2002, s. 177.

¹⁰⁷ A. g. e. , s. 14.

kaynaklarını harekete geçirmek zorunda kalırlar.¹⁰⁸ Dolayısıyla, çocuklar aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına atılırlar.

1.1.3 Hızlı ve Çarpık Kentleşme

1.1.3.1 Genel Olarak

Toplumsal değişme ve hızlı kentleşme süreci çocuk işçiliğinin bir diğer arz faktörüdür. Kırsal alandan kente yönelen hızlı göç hareketi, şehirlerde gecekondu olarak adlandırılan ve köy- kent arası yeni bir yaşam biçimini ortaya çıkarmaktadır. Göç eden bu insanlar daha iyi bir yaşam uğruna altyapısı eksik olan bu yerlerde yaşamaya katlanmaktadırlar.¹⁰⁹

Bu olumsuzluklarına rağmen insanlar neden göç ederler? Azgelişmiş ülkelerde insanların göç etmesinin nedeni ekonomik kaynakların ve üretilen gelirin adil olmayan dağılımıdır. Bu ülkelerdeki kentleşme olgusu gelişmiş ülke modellerinden farklı olmaktadır. Zira, bu ülkelerde ekonomik kalkınmaya paralel bir kentleşme söz konusu olmamakta, dolayısıyla gelişmiş ülkelerde kentlere göç etmenin barındırdığı istihdam potansiyeli azgelişmiş ülkeler açısından söz konusu olmamaktadır. Kırsal kesimden kentlere yönelen nüfus hareketi gizli işsizleri açık işsiz haline getiren ve işsizliği artıran bir karakter taşımaktadır. Kente göç ile birlikte düzenli gelirden yoksun olma hali sürmekte, buna bağlı olarak, çocuk emeğine ekonomik yönden duyulan ihtiyaç devam etmektedir.¹¹⁰

1.1.3.2 Türkiye’de Hızlı ve Çarpık Kentleşme

Türkiye’deki hızlı kentleşmeyi sadece sanayileşme süreci ile izah etmek mümkün değildir. Kentleşme hızı, itici ve çekici güçlerin etkisi altında oluşan bir nüfus hareketidir. İtici etkenler, genellikle nüfusu köyden ve tarımdan koparıp, köy dışına iten etkenlerdir. Çekici etkenler ise, köyünden ayrılmaya hazır bulunanları kentlere doğru çeken ekonomik ve sosyal etkenlerdir.

---

¹⁰⁸ Tunçcan, s. 481.

¹⁰⁹ Mustafa Çöpoğlu, “Çocuk İşçiliği”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1998, ss. 115- 116.

¹¹⁰ Tunçcan, ss. 481- 482.

Türkiye’de hızlı kentleşmenin itici etkenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Köylerde ekonomik faaliyetlerin sınırlı oluşu,
- Düşük ekonomik verimlilik,
- Tarım arazisindeki sınırlılık,
- Tarımda makineleşme,
- Mevsimlik çalışma koşullarının gelir üzerindeki etkisi,
- Sosyal hizmetlerden yararlanmadaki sınırlılık,
- Sosyal güvenceden yoksunluk.

Türkiye’deki hızlı kentleşmenin çekici öğelerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Kentlerin sanayi merkezleri olması,
- Kentlerin sunduğu sosyal hizmetler,
- Meslekte yükselme fırsatları,
- Büyük bir sosyal gruba ait olma arzusu.

İtici ve çekici güçlerin oluşturduğu kente göç hareketinin denetimsiz bırakılması, sonuçta hızlı ve plansız bir kentleşme meydana getirir. Öte yandan iktisadi ve sosyal açıdan kayıplara yol açar. Hızlı göç, kentin sosyal yaşamında da olumsuz etkiler meydana getirir. Marjinal hizmetlerdeki yığılmalar, işsiz kitlelerinin giderek çoğalması, trafik tıkanıklığı, alt yapı yetersizlikleri, çarpık yapılaşmalar, yeşil alan eksikliği, hızlı çevre kirlenmesi vs. gibi olumsuzluklar, büyük kentlerin kanserleşmesine ve sosyal erozyona sebep olmaktadır. ¹¹¹

Ülkemizde bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı iç göçü meydana getirmekte, bu durum ise çarpık kentleşmeye yol açmaktadır. Dolayısıyla, başta İstanbul olmak

---

¹¹¹ Nur Serter, **Türkiye’nin Sosyal Yapısı**, İstanbul: Filiz Kitabevi Fakülteler Matbaası, 1994, ss. 79- 86.

üzere Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi büyük kentlerde çocukların bir kısmı tam gün ve sürekli olarak, bir kısmı da okul zamanları dışında küçük sanayide ve sokaklarda çalışmaktadırlar. ¹¹²

1.1.4 Nüfus

1.1.4.1 Genel Olarak

Hızlı nüfus artışı; düzensiz kentleşme, kentsel işsizlik ve gelir dağılımı gibi sorunlara neden olmakta ve aile gelirindeki hızlı düşüşler, çocukları da kapsar biçimde, tüm aile fertlerini çalışmaya zorlamaktadır. Çocuk, gelir getirme aracı olarak kullanıldığı sürece aile daha çok çocuk sahibi olma eğilimine girmekte, bu durum ise nüfus planlamasını olumsuz etkilemektedir. ¹¹³

Gelişmekte olan ekonomilerde, çocuklar üretime erken yaşlarda katılarak aileye gelir temin etmekte ve böylece nüfus artışının aileye masraf değil aksine gelir arttırıcı bir etkisi olmaktadır. ¹¹⁴ Nitekim, yapılan araştırmalar gelir ve eğitim düzeyi düşük ailelerin daha çok çocuk sahibi olduğunu göstermektedir. ¹¹⁵ Örneğin; Afrika ve Asya'da kadın başına düşen çocuk sayısı 6- 7 iken, Avrupa ve Amerika'da 2 ve 2'nin altındadır. ¹¹⁶

1.1.4.2 Türkiye'de Nüfus

2006 yılında gerçekleştirilen ÇİA sonuçlarına göre, Türkiye'de kurumsal olmayan sivil nüfus 72 milyon 958 bin kişi, 6- 17 yaş grubundaki nüfus 16 milyon 264 bin kişidir. 6- 17 yaş grubundaki çocuklar, toplam kurumsal olmayan sivil nüfusun % 22, 3'ünü oluşturmakta ve bu yaş grubundaki çocukların % 60, 9'u kentsel, % 39, 1'i ise kırsal yerlerde yaşamaktadır.

Ekim 1994 ve Ekim 1999 yıllarında uygulanan ÇİA sonuçları karşılaştırıldığında, 6- 17 yaş grubunun toplam kurumsal olmayan sivil nüfus içindeki

---

¹¹² Karabulut, ss. 504- 505.

¹¹³ Tunçcan, s. 482.

¹¹⁴ Çöpoğlu, s. 115.

¹¹⁵ Tunçcan, 482.

¹¹⁶ Serter, s. 16.

payının azaldığı görülmektedir. Ekim 1994’de % 25, 1 olan 6- 17 yaş grubu nüfusun toplam nüfus içindeki payı, Ekim 1999 uygulamasında % 24, 2’ye, 2006 yılı uygulamasında ise % 22, 3’e düşmüştür. ¹¹⁷

Yapılan araştırmalar Türkiye’de çalışan çocukların kalabalık nüfuslu ailelere mensup olduklarını göstermektedir. 75. Çocuk ve Gençlik Merkezi’nin İstanbul Valiliği ve İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nde görevli sosyal hizmet uzmanlarının, İstanbul’un 23 ilçesinde 905 adet sokakta çalışan çocukla görüşerek gerçekleştirdiği araştırma sonuçlarına göre, çocukların kardeş ortalaması 6, 03’tür. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre kendisi dışında sokakta çalışan başka kardeşi olanların oranı da % 52’dir.

Nüfus artış hızı ile ailelerin düşük gelirlili olması arasında doğrudan bir ilişki mevcuttur. Dolayısıyla, kişi başına yapılan yatırımların artması ile nüfus artış hızı düşürülebilir. Bu suretle çocukların eğitim sürecine katılmaları ve daha nitelikli eğitim görmeleri mümkün hale gelecek, eğitimin gelecekteki yaşamları için katkılarını daha somut olarak görebilecek, bu suretle aileler çocuklarını çalıştırmak yerine okula göndermeye daha istekli olacaklardır. ¹¹⁸

1.1.5 Eğitim Düzeyi

1.1.5.1 Genel Olarak

“Eğitim, bireyin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile olan iletişimini artıran, bireye bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran ve daha verimli ve üretken kılan bir vasıta’dır”. ¹¹⁹

Çocuklar, eğitim sisteminin beceri kazandıramaması, okumuş gençler arasındaki işsizliğin yüksek oluşu ve eğitimin gitmesi gereken yaşlarda ya hiç okula gitmeyerek ya da eğitimlerini yarıda bırakarak iş hayatına girmektedirler. ¹²⁰ Ayrıca,

---

¹¹⁷ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, s. 9.

¹¹⁸ Oy, s. 49.

¹¹⁹ Serter, s. 140.

¹²⁰ Çöpoğlu, s. 116.

ekonomik koşullar ve ebeveynlerin eğitimi algılama biçimleri gibi etmenler de çocukların erken yaşlarda eğitimden kopmalarına yol açmaktadır.¹²¹

Dünya’da 6- 11 yaşlarında olup okula gitmeyen 140 milyon çocuk vardır. Bu, gelişmekte olan ülkelerde ilkokul çağındaki çocukların % 23’ü demektir. Belki de bir bu kadar çocuk, okula başlayıp sonra ayrılmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin öngördüğü gibi 18 yaşından küçük herkes çocuk sayılacaksa, okula gitmeyenlerin sayısı 404 milyona çıkar.¹²²

1.1.5.2 Türkiye’de Eğitim

2006 ÇİA sonuçlarına göre, 16 milyon 264 bin kişi olan 6- 17 yaş grubundaki çocukların % 84, 7’si (13 milyon 772 bin kişi) okula devam ederken, % 15, 3’ü (2 milyon 492 bin) herhangi bir öğrenim kurumuna devam etmemektedir. 6- 17 yaş grubundaki çocukların kentsel yerlerde % 87, 2’si, kırsal yerlerde ise % 80, 7’si eğitime devam etmektedir. 2006 yılı itibariyle, 6- 17 yaş grubundaki erkek çocuklarda okula devam etme oranı % 87, 5 iken, kız çocuklarda % 81, 8’dir.

2006 ÇİA sonuçlarına göre, okula devam eden çocukların % 52’sini erkek, % 48’ini kız çocuklar oluşturmaktadır. 1994 ÇİA sonuçlarına göre okula devam eden çocuklar içinde erkeklerin oranı % 54, 3, kızların oranı % 45, 7; 1999 ÇİA sonuçlarına göre ise erkeklerin oranı % 53, 4, kızların oranı % 46, 6’dır.

ÇİA’nin uygulandığı dönemler itibariyle bakıldığında, 6- 17 yaş grubunun eğitime devam etme oranlarında zaman içinde artış olduğu görülmektedir. 1994 uygulaması sonuçlarına göre % 75, 4 olan bu oran, 1999’da % 79, 2’ye, 2006’da ise % 84, 7’ye yükselmiştir.¹²³

---

¹²¹ Tunçcan, s. 483.

¹²² UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 48.

¹²³ T. C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, ss. 10- 11.

1.1.6 Gelenekler

Çocukları ağır işlere iten ekonomik nedenler, bütün etmenler arasında en güçlüsü olabilir. Ancak, çocukları çalışmaya iten etmenler arasında geleneklerin de önemli bir yeri vardır. ¹²⁴

Pek çok kültürde çocuğa genç yaşta sorumluluk bilinci kazandırmak amacıyla çocuk çalışmaya sevk edilmektedir. ILO'nun Endonezya'da çalışan çocukları konu alan bir araştırması, kültürel değerlerin çocuk istihdamını teşvik eder yönde olduğunu, çocukların çalıştırılmasının sorumluluk, kişisel disiplin ve iş tatmininin geliştirildiği bir “eğitim süreci” olarak değerlendirildiğini ortaya koymuştur.

Geleneklerin çocuk istihdamını harekete geçirdiği bir başka faktör de keskin kast anlayışının geçerliliğini sürdürmesidir. Batı toplumları, ucuz emek taleplerini üçüncü dünya ülkelerine mensup olan çocuklar ile kendi sınırları içindeki azınlık ve göçmen gruplara yöneltmişlerdir. Batı ekonomilerinin muhafaza ettikleri bu zihniyet, Hindistan'a egemen kast anlayışı ile örtüşmektedir. ¹²⁵

1.2 Çocuk Emeği Talebini Etkileyen Faktörler

1.2.1. Küreselleşme

“Küreselleşme; ticaretin, sermaye akışlarının, işgücünün, teknolojinin ve enformasyonun serbestleşmesiyle ulusal sınırların açılması biçiminde tanımlanabilir”. ¹²⁶

Gelişmekte olan ülkeler açısından küreselleşme, ekonomik kalkınmaya yönelik iki stratejiyi ön plana çıkarmıştır:

- Bunlardan birincisi ihracatı artırma girişimleridir. İthalatçı ülkelerin ticarete koydukları engellerin küreselleşme ile azalması durumunda, gelişmekte olan ülkelerin ihracatlarını artırma fırsatlarının çoğalacağı ileri sürülmektedir.

---

¹²⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 29.

¹²⁵ Tunçcan, ss. 485- 486.

¹²⁶ Çulhaoğlu, s. 38.

- İkincisi, doğrudan yabancı yatırımları çekme girişimleridir. Sermaye akışlarını etkileyen düzenlemelerin serbestleştirilmesi ve ihracat ve yerli pazarların potansiyel açılması ya da genişlemesiyle birlikte gelişmekte olan ülkeler, üretken kapasiteyi ilerletmek ya da artırmak için gerekli sermayeyi çekmede daha duyarlı davranmaktadırlar.¹²⁷

Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkeler açısından iki sonucu daha vardır:

- İlkesel olarak gümrük tarifelerinin azaltılması öngörüldüğünden, ithal ürünler yerli piyasalarda bulunabilecektir.

- Emek yoğun malların ihracatına dayanan ülkeler için, benzer durumda olan başka ülkelerle rekabet, işgücü maliyetini düşürme yolunda baskılara yol açabilir. Bu ikinci sonuç, çocuk emeğinin üretim maliyetlerinin düşürülmesiyle ilişkilendirildiği yerlerde çocuk işçiliği sorununu daha da ağırlaştırabilir.¹²⁸ Nitekim, Uzak Doğu'nun 1980'li yıllarda gösterdiği hızlı gelişimin nedeni kullanılan çocuk emeğidir. Üretim sürecinde çocuk emeğini yaygın bir biçimde kullanmak, Batı'ya karşı sürdürülen rekabette Uzak Doğu ülkeleri için önemli avantajlar sağlamıştır.

Küresel serbest piyasada, çocuk istihdamını ortadan kaldırmaya yönelik mücadelenin belirli ülkelerle sınırlı kalması, üretimin mücadele etmeyen ülkelere kaydırılması sonucunu doğuracaktır. Bu eğilim, çocuk emeği kullanmaya yönelik talebin uluslararası olduğunu ifade etmekte ve alınacak olan önlemlerin uluslararası mutabakat ve kararlılık gerektirdiğini ortaya koymaktadır.¹²⁹

1.2.2. İşgücü Maliyetlerini Etkileyen Vergiler

Vergilerin ağırlığı işletmelerin işçi istihdam edebilmelerini zorlaştırmakta, özellikle gerekli sermaye ve üretim teknolojisinden yoksun olan küçük ölçekli işletmeler hızla kayıt- dışı ekonomiye yönelmekte ve çocuk işçi istihdam etmektedirler.

---

¹²⁷ Çulhaoğlu, s. 38.

¹²⁸ A. g. e. , s. 39.

¹²⁹ Tunçcan, s. 491.

Tüm dünyada uluslararası sermayeyi ülkeye çekebilmek adına yapılan vergi reformları ve vergi indirimlerinin aksine Türkiye’de gerek ekonomik yönden yaşanan istikrarsızlık gerekse vergi oranlarının yüksekliği üretimin azalmasına, istihdam oranlarının hızla düşmesine neden olmaktadır. İşsiz kalanlar kendi çocuklarını çalışma yaşamına sokmakta ve hayatta kalabilmek için kendi çocuklarının emeğine muhtaç duruma düşmektedirler.¹³⁰

1.2.3. Rekabet Gücünden Yoksun İşletmelerin Varlığı

Çocuk işçilerin daha çok orta ve küçük ölçekli işletmelerde (KOBİ) çalıştırıldığını görmekteyiz. Küçük ve orta boy işletmelerde çocuk ve genç işçi istihdamı daha çok hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Zira hizmet sektörü, sanayi sektörüne kıyasla işgücünden daha az vasıf ve eğitim seviyesi talep etmektedir.¹³¹

- Devlet tarafından girişimcileri destekleme gayesiyle verilen teşvik kredilerinin miktarının ve hitap ettiği kitlenin yetersiz oluşu,
- Kronik enflasyon ve buna bağlı olarak banka kredilerinin reel faizlerinin çok yüksek olması nedeniyle KOBİ sahiplerinin zor duruma düşmeleri ve iflasa sürüklenmeleri,
- İşyerlerinin teknik ve ekonomik yetersizlikleri nedeniyle süregelen geleneksel üretim ilişkileri içerisinde iş yapma eğilimleri, rekabet edebilir durumdan hızla uzaklaşmaları, Türkiye’de çocuk işgücüne olan talebin devam etmesine sebebiyet vermektedir.¹³²

---

¹³⁰ Oy, s. 54.

¹³¹ Çöpoğlu, s. 113.

¹³² Oy, s. 54.

2. ÇOCUK İŞÇİLERE İLİŞKİN HUKUKSAL DÜZENLEMELER

20 Kasım 1959 yılında yürürlüğe giren Çocuk Hakları Evrensel Bildirisi'ne gelinceye kadar tarih boyunca çocuğun aile içindeki konumu ve statüsü değişiklikler göstermiştir. Çocuk, bazen ailenin tekelindeki bir mal gibi kullanılmış, bazen de fiziksel gelişimi ile kıyaslanamayacak işlerde çalıştırılan bir araç olarak görülmüştür. Çocuğun amaç konumundan araç konumuna dönüşümü 20. y. y. 'da gerçekleşmiştir. Nitekim, hukuksal, toplumsal ve siyasal açıdan çocukları korumak adına yapılan girişimler bu döneme rastlamaktadır.¹³³

2.1 Dünya'da Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Evrensel Düzenlemeler

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 11 Aralık 1946 yılında UNICEF kurulmuştur. O yıllarda Avrupa'da savaşın yaralarını sarmak için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. UNICEF'in kurulması bu açıdan büyük önem taşımaktadır. Nitekim, çocuklar için özel bir duyarlılığın gerekli olduğu fikri ilk defa UNICEF tarafından geliştirilmiştir. Savaşı izleyen imar döneminin sonunda, sömürgecilik dönemini geride bırakan gelişmekte olan ülkeler de aynı ilkeyi öne çıkarmışlardır. Bu ilke, "uluslararası işbirliğinde çocuklara özel önem verilmesi" ilkesidir. UNICEF'in yardım görevi, bu düzenlemelere paralel olarak çocukların yaşatılmaları ve geliştirilmelerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.¹³⁴

Çocuk işçiliği önemli bir sorun olarak Dünya gündeminin ilk sıralarında yer almaya devam etmektedir. Ancak, Dünya kamuoyunun çocuk emeği istismarına karşı gelişen duyarlılığı ile çocuk işçiliğiyle mücadele küresel bir dava haline gelmiştir.¹³⁵

2.1.1 Genel Nitelikteki Düzenlemeler

Çocukların özel gereksinimleri olduğu düşüncesi, zamanla, çocukların birtakım haklara sahip oldukları inancına dönüşmüştür. Bunlar, medeni, siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik alanlarda, yetişkinlerin sahip olduklarıyla aynı kapsamdaki

---

¹³³ Aile ve Çocuk Alt Komisyonu Raporu, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 121.

¹³⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 9.

¹³⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 1.

haklardır. Bu itibarla, çocukların korunmasına yönelik genel nitelikte düzenlemeler yapılmıştır.¹³⁶

2.1.1.1 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)

Birleşmiş Milletler bünyesinde oluşturulan İnsan Hakları Komisyonu tarafından hazırlanan bu belge, 10. 12. 1948 tarihinde kabul ve ilan edilmiştir. Türkiye Bildirge'yi 06. 04. 1949 tarihinde onaylamıştır.

Bildirge'nin 23, 24, 25 ve 26. maddeleri çocuklara ilişkin birtakım düzenlemeleri içermektedir.

Bildirge'nin 23. maddesinde herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve uygun koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma haklarından söz edilmektedir.

Bildirge'nin 24. maddesinde, herkesin dinlenme, eğlenme, çalışma süresinin makul ölçüde sınırlandırılması ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkma haklarından söz edilmektedir.

Bildirge'nin 25/2. maddesinde, annelerin ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları olduğu, bütün çocukların, ister evlilik içi ister evlilik dışı doğmuş olsunlar, aynı sosyal güvenceden yararlanmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Bildirge'nin 26/1. maddesinde ise, herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğu; eğitimin en azından temel eğitim aşamasında parasız ve zorunlu olması gerektiği; teknik ve mesleki eğitimin herkese açık olması gerektiği belirtilmiştir.¹³⁷

2.1.1.2 Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi (1951)

“1951 yılında Hollanda’da toplanan 119. Eğitim Kongresi, Avrupa Çocuk Hakları Bildirisi’ni kabul etmiştir. Bu bildiride, çocuğun her türlü istismara karşı korunması, tahsiline mani işte çalıştırılmaması ve verilen eğitimin aynı zamanda çocuğa

---

¹³⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı , s. 9.

¹³⁷ Çöpoğlu, s. 125.

kültür, meslek edinme, istikamet ve girişim kabiliyeti kazandırması(m. 8) öngörülmüştür”.¹³⁸

2.1.1.3 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi (1959)

“26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’na kabul edilen Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi, 20 Kasım 1959 tarihinde, yeniden gözden geçirilip, genişletilmiş ve oluşturulan yeni metin BM Genel Kurulu’na, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi adıyla oybirliğiyle kabul edilmiştir.

Çocuk haklarıyla ilgili bu evrensel bildiride; bedeni, fikri veya sosyal illetten muzdarip çocuklara, özel durumunun icap ettirdiği özel tedavi, eğitim ve ihtimamın gösterilmesi(m. 5) öngörülmüştür.

Bildiri’nin 7. maddesinde, her çocuğun eğitim görmesi, eğitimin ilköğretim derecesinde ücretsiz ve zorunlu olması ve eğitimin eşit imkanlar esasına dayanması düzenlenmiştir.

Bildiri’nin 9. maddesinde, çocuğun, ihmal, zulüm ve istismarın her çeşidine karşı korunması, hiçbir şekilde ticaretin konusu yapılmaması, asgari bir yaştan önce istihdam edilmemesi, sağlığına, eğitimine, bedeni, fikri ve ahlaki gelişmesine engel teşkil edecek bir meslek veya işte çalıştırılmaya zorlanması ve istihdamına izin verilmemesi gerektiği belirtilmiştir”.¹³⁹

2.1.1.4 Avrupa Sosyal Şartı (1965)

Avrupa Sosyal Şartı, 18 Ekim 1961 tarihinde, Torino’da imzalanmış ve 26 Şubat 1965’te yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁰

Avrupa Sosyal Şartı’nın “çocukların ve gençlerin korunması hakkı” başlığını taşıyan 7. maddesinde sadece asgari çalışma yaşına ilişkin düzenlemelere değil, bunun yanında çocukların ve genç işçilerin sağlık ve güvenliğine ilişkin diğer konulara da yer

---

¹³⁸ Çöpöğlü, s. 126.

¹³⁹ A.g.e. , s. 127.

¹⁴⁰ A.g.e. , s. 127.

verilmiştir. ¹⁴¹ Adı geçen maddede, asgari çalışma yaşının hafif işler haricinde 15 olması, tehlikeli ve sağlığa aykırı işlerde asgari çalışma yaşının yukarı çekilmesi, zorunlu eğitimde olup da çalışanların eğitimini engelleyici işler yaptırılmaması, 16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin sınırlandırılması öngörülmüştür. ¹⁴²

Avrupa Sosyal Şartı'nda ayrıca;

- Genç çalışanlara ve çıraklara adil bir ücret ve diğer uygun ödeneklerden yararlanma hakkı tanınması,
- Mesleki eğitimde geçen sürenin günlük çalışma süresinden sayılması,
- 18 yaşın altındakilere en az üç haftalık ücretli izin verilmesi,
- Belirli işler dışında gece çalışmalarının engellenmesi,
- 18 yaşın altındakilere belirli işlerde düzenli sağlık kontrolü sağlanması,
- Çocuk ve gençlerin bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunması gerektiği hükme bağlanmıştır. ¹⁴³

Avrupa Sosyal Şartı'nın 7. maddesinin 3, 6, 8, ve 9. bentleri 16 Haziran 1989 tarih ve 3581 sayılı Kanun ile Türkiye tarafından onaylanmıştır. Buna karşılık 1. , 2. , 7. ve 10. bentleri onaylanmamıştır. ¹⁴⁴

2.1.1.5 Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1976)

Birleşmiş Milletler tarafından 03. 01. 1976 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye tarafından henüz onaylanmamış olan bu sözleşmenin 10/3. maddesinde, tüm çocuklar ve gençler için özel koruma ve yardım önlemlerinin alınması, çocuk ve gençlerin ekonomik ve sosyal sömürüden korunması, ahlak ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli veya normal gelişmelerini önleyecek işlerde çalışmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanması istenmiştir. Sözleşme ayrıca, saptanacak bir yaş

---

¹⁴¹ TİSK. , s. 26.

¹⁴² Çöpoğlu, s. 127.

¹⁴³ A. g. e. , s. 127.

¹⁴⁴ TİSK. , s. 26.

sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanılmasının yasayla engellenip cezalandırılması gerektiğini de benimsemiştir. ¹⁴⁵

2.1.1.6 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 20 Kasım 1989 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir. Sözleşme, bütün ülkelerdeki çocukların gündelik yaşam içinde değişen ölçülerde karşılaştıkları ihmal ve istismar olaylarına ilişkin standartlar getirmektedir. Çocukların özel olarak duyarlı konumlarını tanımakta; onların medeni, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarını birbirine karşılıklı olarak pekiştiren unsurların bütünlüğü biçiminde ele almaktadır. Sözleşme, çocuğu aynı zamanda bir birey olarak, yaşla ve olgunlaşmayla gelişen ihtiyaçlara sahip bir varlık olarak tanımaktadır. ¹⁴⁶

Sözleşmeyi onaylayan her ülke, çocuklarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirmelerinde ana- babalara ve diğer sorumlu kuruluşlara yardımcı olacak her tür önlemi almak zorundadır.

Sözleşme;

- 18 yaşına kadar her insanın çocuk sayılması (Madde 1),
- Çocuğun yüksek yararının her durumda mutlaka gözetilmesi (Madde 3),
- Çocuğun hayatta kalma ve tüm potansiyeliyle gelişme hakkının korunması (Madde 6),
- Çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşması (Madde 24),
- Görüşlerini serbestçe ifade edebilmesi (Madde 12)
- Bilgi edinebilmesi (Madde 13),

---

¹⁴⁵ Çöpoğlu, s. 128.

¹⁴⁶ TİSK. , s. 25.

- Çocuğun doğumdan hemen sonra nüfus kütüğüne kaydedilmesi, bir isme ve vatandaşlığa sahip olması (Madde 7);
- Oyun oynama hakkının tanınması (Madde 31),
- Her tür cinsel sömürü ve istismardan korunması (Madde 34), gereğini ön plana çıkarmaktadır.¹⁴⁷

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış;¹⁴⁸ TBMM tarafından 1995 yılında onaylanmış ve 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁹

2.1.1.7 Avrupa Topluluğu Temel Sosyal Haklar Bildirgesi (1989)

Aralık 1989 tarihinde Strasbourg zirvesinde onaylanan Topluluk Çalışanları Temel Sosyal Bildirgesi’nde yer alan konulardan birini de çocukların ve gençlerin korunması oluşturmaktadır. Bildirge’de, asgari çalışma yaşının hafif işler hariç olmak üzere zorunlu okul yaşının bitiminden önce başlayamayacağı ve bu yaşın 15’in altında olamayacağı belirtilmiştir. Bunun dışında çalışan gençlerin çalışma şartları, mesleki eğitim, ücret ve çalışma süreleri bakımından korunmaları gerektiği vurgulanmıştır. 18 yaşın altındaki çalıştırmalarda ise, gençlerin yetişkinlerden farklı değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁵⁰

2.1.2 ILO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları

BM teşkilatının bir ihtisas kuruluşu olan ve uluslararası çalışma standartlarını belirleyen ILO, çalışan çocukların korunmasıyla özel olarak ilgilenmiş ve bugüne kadar bu konuda birçok sözleşme ve tavsiye kararı yürürlüğe koymuştur. Bu sözleşmelerin büyük bir kısmı tümüyle çalışan çocuklarla ilgili olup, bir kısmında çalışan çocukları da korumaya yönelik düzenlemeler bulunmaktadır.¹⁵¹

¹⁴⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, ss. 10- 11.

¹⁴⁸ TİSK. , 25.

¹⁴⁹ Oy, s. 55.

¹⁵⁰ Çöpoğlu, ss. 129- 130.

¹⁵¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 14.

ILO tarafından çıkarılan ilk sözleşmeler çalışan çocukların asgari yaşlarına aittir. Bu konuda birçok sözleşme ve tavsiye kararı oluşturulmuştur. Ancak, çıkarılan bu sözleşme ve tavsiye kararlarına rağmen, çocuk çalıştırılması sorunu hala giderilememiştir.¹⁵²

Kuruluşundan bu yana ILO tarafından çıkarılan konuya ilişkin ILO Sözleşmeleri şunlardır:^{153 154}

- 5 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Sanayi) (1919)
- 6 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması Sözleşmesi (Sanayi) (90 Sayılı Sözleşme) (1919)
- 7 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Deniz) (1920)
- 10 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Tarım) (1921)
- 13 Sayılı Boyacılık(Üstübeç) Hakkında Sözleşme(1921)
- 15 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Trimci ve Ateşçiler) (1921)
- 16 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi (Deniz) (1921)
- 33 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Sanayi Dışı İşler) (1931)
- 45 Sayılı Yeraltı Çalışması Sözleşmesi (Kadınlar) (1935)
- 52 Sayılı Yıllık Ücretli İzinler Hakkında Sözleşme(132 Sayılı Sözleşme)(1936)
- 58 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Deniz) (1936)
- 59 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Sanayi) (1937)

---

¹⁵² Filiz Anık, “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Araştırmalar Kitabı**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 350.

¹⁵³ A. g. e. , s. 351.

¹⁵⁴ Çöpoğlu, ss. 131- 136.

- 60 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Sanayi Dışı İşler) (1937)
- 77 Sayılı Çocukların ve Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi (Sanayi (1946)
- 78 Sayılı Çocukların ve Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi (Sanayi Dışı İşler) (1946)
- 79 Sayılı Gençlerin Gece Çalışması Sözleşmesi (Sanayi Dışı İşler) (1946)
- 101 Sayılı Tarımda Ücretli İzinler Hakkında Sözleşme(1952)
- 109 Sayılı Ücretler, Gemideki Çalışma Süresi ve Adam Sayısı Hakkında Sözleşme(1958)
- 110 Sayılı Plantasyonlar Hakkında Sözleşme(1958)
- 112 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Balıkçılar) (1959)
- 113 Sayılı Balıkçıların Tıbbi Muayenesi Hakkında Sözleşme(1959)
- 115 Sayılı Radyasyon İşlerinde Çalıştırma Yasağı Sözleşmesi (1960)
- 123 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (Yeraltı Çalışması) (1965)
- 124 Sayılı Gençlerin Tıbbi Muayenesi Sözleşmesi (Yeraltı Çalışması) (1965)
- 127 Sayılı En Fazla Ağırlık Sözleşmesi (1967)
- 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi (1973)
- 142 Sayılı İnsan Kaynaklarının Değerlendirilmesinde Mesleki Eğitim ve Yönlendirmenin Yeri Konusunda Sözleşme(1975)

- 182 Sayılı Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi (1999)

Bunlardan; 5, 7, 10, 13, 15, 33, 59, 60, 112, 115, 123 ve 138 sayılı sözleşmelerde en az çalışma yaşına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır; 52, 101, 110 ve 132 sayılı sözleşmelerde çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır; 16, 77, 78, 113, 124 ve 127 sayılı sözleşmelerde sağlık muayeneleri ve sağlık ve güvenlik alanlarında düzenlemeler bulunmaktadır; 6, 79, 90 ve 109 sayılı sözleşmelerde gece çalışma yasağına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır; 142 sayılı sözleşmede ise mesleki eğitime ilişkin düzenleme bulunmaktadır.

ILO'nun konuya ilişkin tavsiye kararları ise şunlardır.¹⁵⁵

- Kadın ve Çocuklarda Kurşun Zehirlenmeleri Konusunda 4 Sayılı Tavsiye Kararı (1919)
- Tarım İşkolunda Çocuk ve Genç İşçilerin Gece Çalışmaları Konusunda 14 Sayılı Tavsiye Kararı (1921)
- Sanayi Dışı İşlerde Çocukların Asgari Yaşı Konusunda 41 Sayılı Tavsiye Kararı (1932)
- Sınai Aile İşyerlerinde Asgari Çalışma Yaşı Konusunda 52 Sayılı Tavsiye Kararı (1937)
- Bağımlı Topraklarda Sosyal Politika Konusunda 70 Sayılı Tavsiye Kararı (1944)
- Sınai Dışı İşlerde Genç İşçilerin Gece İşlerinde Çalıştırılmaları Konusunda 80 Sayılı Tavsiye Kararı (1946)
- Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılmaları İçin Sağlık Muayeneleri Konusunda 79 Sayılı Tavsiye Kararı (1946)

---

¹⁵⁵ Çöpoğlu, ss. 137- 140.

- Kömür Madenlerinde Asgari Çalışma Yaşı Konusunda 96 Sayılı Tavsiye Kararı (1953)
- Yer altı İşyerlerinde Asgari Çalışma Yaşı Konusunda 124 Sayılı Tavsiye Kararı(1965)
- Çalışmaya Başlamada Asgari Yaş Konusunda 146 Sayılı Tavsiye Kararı (1973)
- Haftalık Dinlenme Konusunda(ticaret ve bürolarda) 103 Sayılı Tavsiye Kararı (1957)
- Çalışma Sürelerinin Azaltılması Konusunda 116 Sayılı Tavsiye Kararı (1962)
- Yer altı İşlerinde Genç İşçilerin Çalıştırılmaları Konusunda 125 Sayılı Tavsiye Kararı (1965)
- İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Hakkında 150 Sayılı Tavsiye Kararı (1975)
- Deniz İşkolunda Çalışanların İstihdamının Sürekliliği Konusunda 153 Sayılı Tavsiye Kararı (1976)

Ülkemiz tarafından imzalanan ILO Sözleşmeleri ise şunlardır: 156

- Trimci ve Ateşçi Sıfatıyla Gemilerde İşe Alınacakların Asgari Yaşının Tespitine Dair 15 sayılı Sözleşme
- Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 45 Sayılı Sözleşme
- Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşme

---

¹⁵⁶ Akyüz, s. 356.

- Sanayi İşyerlerine Alınacak Çocukların Asgari Yaş Sınırını Belirleyen 59 Sayılı Sözleşme
- Çocukların ve Gençlerin İşe Elverişlilikleri Yönünden Sağlık Muayenesine Tabi Tutulmaları Hakkında 77 Sayılı Sözleşme
- 115 Sayılı Radyasyon İşlerinde Çalıştırma Yasağı Sözleşmesi
- Yeraltı Madenlerinde İşe Alınmada Asgari Yaş Hakkında 123 Sayılı Sözleşme
- Tek İşçinin Taşıyabileceği Yükün Azami Ağırlığı Hakkında 127 Sayılı Sözleşme
- İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

2.2 Türkiye’de Çocukların Çalıştırılmasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Ülkemizde çocuk işgücünün kullanımına ilişkin birçok koruyucu yasal düzenlemeler getirilmiştir. Bu konuda ülkemizde yasal zafiyet bulunmamaktadır. Sorunlar, bunların kontrollü bir şekilde uygulandığı organize sektörden değil, daha çok enformel sektörden kaynaklanmaktadır.¹⁵⁷

Çocukların enformel sektörde yer almaları daha çok küçük işletmeler aracılığıyla olmaktadır. Söz konusu işletmelerin bir kısmı aile işletmesi niteliği taşımakta ve bu durum çocuk çalışma eğilimlerini güçlendirmektedir.

Çocukların enformel sektörde yer almalarının bir başka biçimi; kent sokaklarında satıcılık yapmak, ayakkabı boyacılığı ve otoparkçılık gibi işlerde faaliyet göstermek şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Enformel sektörde yer alan çocuk istihdamının bir başka boyutunu ise enformel çıraklık uygulamaları oluşturmaktadır. Belirli bir meslek veya zanaatın geleneksel öğrenme biçimi olan çıraklık, bir mesleki eğitim sürecidir. Oysa, enformel sektör,

---

¹⁵⁷ TİSK. , s. 15.

çıraklığı basit vasıfların kazandırıldığı bir uygulamaya dönüştürmekte ve çırak açısından eğitimden ziyade üretim işçiliği söz konusu olmaktadır.¹⁵⁸

Ülkemizde çocukların korunmasına ilişkin en temel düzenleme Anayasa’da yer almaktadır. Anayasa’nın dışında İş Kanunu’nda, Borçlar Kanunu’nda, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’nda, Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu’nda, Sendikalar Kanunu’nda, İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nda ve birçok tüzük ve yönetmelikte de çocuklara ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir.

Çocukların korunmasına ilişkin olarak yukarıda değinilen kanunların dışında, 15 Temmuz 2007 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocukların korunmasına, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir. Söz konusu Kanun’a göre, daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi çocuk olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹

2.2.1 Anayasa

Çalışan çocuklara ilişkin mevzuatımızdaki en önemli temel hukuk kuralı Anayasa’mızın 50. maddesidir. Bu maddeye göre, “Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz; küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar”.

2.2.2 Diğer Yasalar

2.2.2.1 Çalıştırma Yaşına İlişkin Düzenlemeler

4857 sayılı İş Kanunu’nun 71. maddesine göre; “onbeş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır”.

4857 sayılı İş Kanunu’nun 72. maddesine göre, “onsekiz yaşını doldurmamış çocuklar ve gençler, maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında ve su altında çalışılacak işlerde çalıştırılmazlar”.

---

¹⁵⁸ Tunçcan, s. 486.

¹⁵⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 15.

4857 sayılı İK'nun 85/1. maddesine göre, "onaltı yaşını doldurmamış çocuklar ve gençler, ağır ve tehlikeli olarak nitelendirilen işlerde çalıştırılmazlar". Kanun'da hangi işlerin ağır ve tehlikeli işlerden sayılacağı ve onaltı yaşını doldurmuş, onsekiz yaşını doldurmamış genç işçilerin hangi ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabilecekleri "Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği"nde gösterilmiştir.

Gemi Adamlarının Yeterliliği ve Sayısı Hakkında Tüzük m. 19'a göre, "miçoluk ve silicilik için ilkokulu bitirmiş ve onaltı yaşını doldurmuş olmak gerekir".

Gemi Adamlarının Yeterliliği ve Sayısı Hakkında Tüzük m. 19'a göre, "trimci ve ateşçiler için asgari yaş 18'dir. 16 yaşını doldurmuş olanlar, silicilikte 6 ay süreyle çalışmış bulunmaları durumunda ateşçi olabilirler".

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 173. maddesine göre, "12 yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çirak olarak çalıştırılmaları memnurdur".

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 176. maddesine göre, "mahalli belediyelerce; bar, kabare, dans salonları, kahve, gazino ve hamamlarda 18 yaşın altında çocukların çalıştırılmaları yasaktır".

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 12. maddesine göre, "21 yaşından küçük kadın ve erkeklerin gazino, bar, kafeterya ve buna benzer içki kullanılan yerler ile banyo, hamam ve plajlarda çalıştırılmaları yasaktır".

3308 sayılı MEK. 'nun 10/a maddesine göre, "13 yaşını doldurmuş 19 yaşını bitirmemiş olanlar, çirak olabilirler".

2.2.2.2 Sağlık Muayeneleri

İK. 'nın 87/1. maddesi, 14 – 18 yaş arası çocuk ve genç işçilerin işe alınmalarından önce işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanseri, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimlerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belgelenmesini öngörmektedir. Çocuk ve genç işçilerin onsekiz yaşını dolduruncaya dek, o işi sürdürmelerinde bir sakınca olup

olmadığının denetlenerek, her altı ayda bir kez aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek belgelenmesi de yine Kanun hükmünün bir gereğidir.

İşyeri Hekimlerinin Çalışma Şartları ve Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik madde 4/c'ye göre, “18 yaşından aşağı gençlere özel bir ilgi ve ihtimam sağlanması işyeri hekiminin tıbbi görevleri arasındadır”.

2.2.2.3 Çalıştırma Süreleri

İK. ’nın 71/4, 5. maddesi, “okula devam eden çocukların eğitim dönemlerindeki çalışma sürelerinin eğitim saatleri dışında olmak üzere, günde en çok iki saat ve haftada on saat olabileceği hükmünü getirmiştir. Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma süreleri ise, günde yedi ve haftada otuzbeş saatten çok olamaz”.

İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 59. maddesine göre, “ilköğretim çağına olup da zorunlu temel öğretim kurumlarına devam etmeyenlerin resmi ve özel veya her ne biçimde olursa olsun çalıştırmayı gerektiren başka yerlerde ücretli ve ücretsiz çalıştırılması yasaktır”.

İK’nun 73. maddesine göre, “sanayiye ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve gençlerin gece dönemlerinde çalıştırılmaları yasaktır”.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 173. maddesine göre, “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami 8 saatten fazla çalıştırılmazlar”.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nun 174. maddesine göre, “12 yaş ile 16 yaş arasında bulunan çocukların saat yirmiden sonra gece çalıştırılmaları yasaktır”.

Borçlar Kanunu’nun 330. maddesine göre, “18 yaşın altındakilerin gece süresince ve hafta tatilinde çalıştırılmaları yasaktır”.

Haftalık İş Sürelerine Bölünemeyen Çalışma Süreleri Tüzüğü’nün 5. maddesine göre, “haftalık iş günlerine bölünemeyen çalışma süreleri tüzüğü kapsamına giren işlerde 15 yaşını doldurmamış çocuklar günde 7, 5 saatten çok çalıştırılmaz”.

Fazla Çalışma Tüzüğü'nün 4. maddesine göre, "15 yaşından aşağı kız veya erkek çocuklara fazla çalışma yaptırılamaz".

2.2.2.4 Ücretli İzin

İK. 'nın yıllık ücretli izin hakkını düzenleyen 53. maddesi, izin sürelerini işçilerin hizmet sürelerine bağlamıştır. Ancak, aynı maddenin devamında "18 ve daha küçük yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin, hizmet sürelerine bakılmaksızın yirmi günden az olamaz" hükmü getirilerek, çocuk ve genç işçiler, yıllık ücretli izin süresi bakımından özel olarak korunmuştur.

MEK'nun 25. maddesine göre, "çıraklara, okulun tatil olduğu aylara rastlamak üzere bir ay ücretli izin verilir".

2.2.2.5 Ücret

Asgari Ücret Yönetmeliğinin 5. maddesine göre, "asgari ücret, işçilerin 16 yaşını doldurmuş olup olmadıklarına göre ayrı ayrı saptanır".

MEK'nun 25. maddesine göre, "işletmelerde meslek eğitimi gören öğrenci, aday çırak ve çırağa yaşına uygun asgari ücretin % 30'undan az ücret ödenemez".

2.2.2.6 Sendikal Haklar

Sendikalar Kanunu'nun 20/1 maddesine göre, "16 yaşını doldurmuş olan ve SK'ya göre işçi sayılanlar sendika üyesi olabilirler. Ayırt etme gücüne sahip olmak koşulu ile 16 yaşını doldurmamış kimseler ancak kanuni temsilcilerinin yazılı izniyle sendika üyesi olabilirler".

Kuşkusuz olayın hukuksal çerçevesini çizmek, çalışan çocukların güvence altına alındıklarının bir garantisi olamaz. Nitekim gerek ulusal, gerekse global nitelik

gösteren bazı faktörler çocuk işçiliği sorununun salt hukuki önlemler yoluyla çözümlenemeyeceğini ortaya koymaktadır.¹⁶⁰

3. İŞÇİ STATÜSÜ DIŞINDA KALAN ÇALIŞAN ÇOCUKLAR

İşçi statüsü dışında kalan çocuk işçiler, çocuk işçinin gördüğü işi gören fakat bu çocuk işçinin sahip olduğu haklardan yararlanma olanağı bulunmayan işçilerdir. Örneğin, ev işlerinde çalışan çocuklar, tarım sektöründe ailesine yardım amacıyla mevsimlik olarak çalışan çocuklar ve çıraklar birer çocuk işçi olmalarına rağmen gerek iş sözleşmesine tabi olmamaları ve gerekse diğer bir çok haklarından yoksun olmaları sebebiyle işçi statüsü dışında kalmaktadırlar.

Gerçekten ev işlerinde annesine yardım eden bir kız çocuğu çocuk işçiliği örneği sergilemesine rağmen çocuk işçinin sahip olduğu hiçbir haktan yararlanamamaktadır. Yine, tarım sektöründe ailesine yardım eden çocuklar işçi sınıflandırması bakımından nerede yer alacak ve hangi haklardan faydalanabileceklerdir? Zira burada da bir işçilik söz konusu olmaktadır, fakat iş, haklardan yararlanmaya gelince bu çocukların hiçbir hakkı bulunmamaktadır.

“Türkiye’de çalışan çocukların önemli bir kesimini çırak olarak çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Yaygın eğitimin bir parçası olan çıraklık eğitimi ile bir yandan işgücü verimliliği artar, öte yandan da kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışmaları sağlanır”.¹⁶¹

3308 sayılı Kanun’un 3. maddesine göre “çırak, çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıklarını iş içerisinde geliştiren kişidir”. Bu tanımıyla çıraklık kurumu özel nitelikleri olan bir kurumdur.

“Çıraklığın geleneksel ve toplumun alışık olduğu bir kurum olması, çocukların bu ad altında çalışmaya başlamalarını, fazla bir toplumsal ya da kültürel engelle

---

¹⁶⁰ Buket Dündar Can v. d. , “Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayita, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 509.

¹⁶¹ Akyüz, s. 540.

karşılaşmadan kolayca yaygınlaştırabilmektedir. Bu durum da “zanaat” edinmek amacıyla yapılan çalışmayla, “işçi” olarak çalışmanın ayırt edilmesini güçleştirmektedir”.¹⁶²

3.1 Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kapsamında Çıkarılan Kanunlar

3.1.1 1986 Yılına Kadar Çıkarılan Kanunlar

Mesleki eğitimin kökeninin Türk toplumu içinde 12. yüzyıla kadar dayandığı ve Ahilik ile birlikte ele alınabileceği çeşitli kaynaklarda* ileri sürülmektedir. Çıraklık Ahilik örgütlenmesi içinde eğitim sisteminin ilk aşamasıdır. Bu eğitim modeli, imparatorluğun son döneminde çözülmeye başlamıştır. İkinci Meşrutiyet sonrasında mesleki ve teknik eğitime tekrar ağırlık kazandırılması için çalışmalar başlamış ve çeşitli teknik eğitim okulları açılmıştır. Bu çerçevede İstanbul’da özel idare tarafından açılan çıraklık okulları bu tür mesleki okulların Türkiye’deki ilk örneğini oluşturmaktadır. Bu okullar 1914 yılından itibaren ticaret, sanat ve meslek dallarında birer yıl süreli genel ve uygulamalı eğitim vermişlerdir. Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması ile başarılı olamayan bu uygulama ancak Cumhuriyet Dönemi ile yeni arayışlara girmiştir.¹⁶³

1926 yılında yürürlüğe giren Borçlar Kanunumuz “hizmet akdi” bölümü içinde yer alan birkaç hükümlerle çıraklığa da yer vermiştir.¹⁶⁴

1929 yılında yaşanan Büyük Ekonomik Bunalım’ın ardından liberal devlet modelinden sosyal devlet modeline geçişle birlikte, devletler ekonomik ve sosyal hayata daha fazla müdahale etmeye başlamışlardır. Ülkemizde de devletin işveren sıfatıyla çalışma yaşamına girmesi bu dönemlere rastlar. Devlet sermayesi ile önemli sınıai kuruluşlar gerçekleştirilmiştir. Sanayileşme ile birlikte vasıflı işgücüne ihtiyaç duyulmuş ve 17. 06. 1938 tarihinde Sınıai Müesseselerde ve Maden Ocaklarında Mesleki Kurslar Açılmasına Dair Kanun kabul edilmiştir. Yasa hükümlerine göre, fikir

---

¹⁶² Sema Erder Köksal, Kuvvet Lordoğlu, **Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması**, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1993, ss. 19- 20.

¹⁶³ A. g. e. , s. 38.

¹⁶⁴ Akyüz, s. 540.

* Bu kaynaklar, Y. Ekinci, 1990, s. 16; N. Çağatay, 1974, ss. 3- 4’tür.

işçileri hariç işyerinde çalışan işçi sayısı yüzden fazla olan sınai müesseselerle maden ocaklarında çırak, kalfa ve ustaların mesleki bilgilerini artırmak amacı ile kurslar açılacak ve bu kurslarda öğretim, çalışma sürelerinin dışında olmak üzere haftada en çok altı saat olacaktır. Kursların öğretim ve yönetim harcamaları müessese sahipleri tarafından karşılanacak ve kurslara devam zorunlu olacaktır. Hatta bir özrü olmadan kursa gitmeyenler hakkında her gelmediği gün için gündeliğinin yarsını geçmeyecek bir miktar kesilecektir. Bir ay içinde beş defa kursa devam etmeyenlerin hizmetlerine son verilecektir. Kurs açmakla yükümlü olan işverenler, tüzüğün yayımından itibaren üç ay içinde bu yükümlülüklerini yerine getirmedikleri takdirde ağır para cezası ile cezalandırılacaklardır.¹⁶⁵ Ancak, çeşitli nedenlerle kapsamının dar kalması, mesleki eğitimi arttırmak için açılan kursların işyerinde vasıflı işgücü yetiştirmede yetersiz kalmasına yol açmıştır.

Çıraklara yönelik yasal zemin oluşturmadaki boşluk 1970’li yıllara kadar sürmüştür. Duyulan ihtiyacı gidermek için 1977’de çıraklık ve mesleki eğitim alanında önemli bir reform sayılan 2089 sayılı Çırak- Kalfa- Ustalık Kanunu ile çırakların statüleri, çalışma süreleri sosyal güvenliği ve ücretlerini düzenleyen esaslar ilk kez yasal bir çerçeveye oturtulmuştur.¹⁶⁶

Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu’nun öngördüğü sistemin ana hatlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- “2089 sayılı Kanun’a göre, 507 sayılı Esnaf ve Küçük Sanatkarların yanında çalışanlar ile Ticaret ve Sanayi Odaları gibi meslek kuruluşlarına üye olan işverenlerin işyerlerinde çalışan çıraklar, bu yasadan yararlanacaklardır. Bunların dışında kalan kamu kesimi işyerleri kendi bünyelerinde çırak okulları açabileceklerdir. Bu işyerlerinden hangisi söz konusu olursa olsun çırak almak, bunları yetiştirmek yükümlülüğü yasada öngörülmemiştir. Çırak alma isteği işverenlerden gelecek ve işyerine alınan çırak adayları mahalli Çıraklık Eğitimi Komitesi’ne bildirilecektir.

---

¹⁶⁵ Metin Kutal, “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, s. 282.

¹⁶⁶ Köksal-Lordoğlu, s. 38.

- Çırak olabilmek için yaş ve eğitim şartı aranmaktadır. Ancak bu şartlar birçok istisnalarla yumuşatılmıştır.

- Çıraklık eğitimi süresi Kanun'da belirtilmemiş, bu hususta sanatın özelliğine göre Milli Eğitim Bakanlığı'na yetki verilmiştir. Çırağın ücreti, iş süreleri, yıllık ücretli izni ve benzeri bazı sosyal hakları da aynı yasada düzenlenmiştir.

- Çıraklık sözleşmesinin yapılması, çırak ve usta yönünden hangi hallerde feshedilebileceği, işyeri sahibinin çırağa ve çırağın işyeri sahibine karşı görev ve yükümlülükleri düzenlendikten sonra Kanun'da çırağın yetiştirilmesine dair hükümler yer almaktadır. Bu bölümde Milli Eğitim Bakanlığı'na pratik ve teorik yetiştirme programlarını hazırlama görevi verilmektedir.

- Kanun'un IV. bölümü kalfalık ve ustalık imtihanlarına ayrılmıştır.

- Kanun'un V. bölümünde iki önemli organ öngörülmüştür. Bunlardan birincisi "Çıraklık Kurulu", ikincisi ise "Çıraklık Eğitimi Komiteleri"dir. Çıraklık Kurulu Kanun'un ve bu Kanun'a dayanılarak çıkarılan yönetmeliklerin uygulanmasını sağlayıcı önlemleri alacak, sınav komisyonlarının kurulması ve çalışmasını gösteren yönetmelikler ile çıraklık sözleşmesi modelini hazırlayacak, sınav günlerini, yerlerini ve usullerini saptayacaktır. Milli Eğitim Bakanlığı'na kurulacak olan mahalli Çıraklık Eğitimi Komiteleri ise Çıraklık Kurulu'nun uygun göreceği şehirlerde kurulacaktır. Çıraklık Eğitimi Komiteleri'nin görevleri kesin şekilde belirtilmemiş olmakla beraber meslek komiteleri ile ihtisas komiteleri kurarak "mesleğin gelişmesini sağlamak" olduğu anlaşılmaktadır.

- Kanun'un son bölümünde ceza hükümleri ile geçici maddelere yer verilmiştir".¹⁶⁷

1977 yılında yürürlüğe giren bu kanun ile 1986 yılına kadar yaklaşık 20 bin çırakla sözleşme yapılabilmiş, buna karşın 1 milyon civarında çırak kapsam dışı kalmıştır.¹⁶⁸

---

¹⁶⁷ Metin Kutsal, "Mesleki Eğitim Alanında Önemli Bir Adım: Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu", **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 24, No. 6, Eylül 1977, ss. 253- 254.

¹⁶⁸ Oy, s. 80.

2089 sayılı ırak- Kalfa- Ustalık Kanunu'ndan:

- Çıraklık eğitim sisteminin yeterince tanıtılmaması,
- Sanayi siteleri ve işyerlerinin yoğun olduğu bölgelerde eğitim yeri bulmada güçlük çekilmesi,
- Kanunun uygulanması ile ilgili denetim mekanizmasının kurulamayışı,
- Kanunla öngörülen cezaların caydırıcı olmayışı,
- Çırak öğrencilerin iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalıklara karşı işverence sigorta ettirilmesinde güçlüklerin ortaya çıkması,
- Bu kanunun yürütme organlarından beklenen ilgiyi görmemesi,
- Bu kanunda öngörülen yönetmeliklerin çıkarılmasının gecikmesi,
- Kurulması kabul edilen komitelerde tam bir hareketsizliğin olması,
- Kanun'un uygulanacağı il sayısının çok sınırlı tutulması, gibi nedenlerden dolayı istenilen sonuçlar alınamamış, gençlerin düzenli bir biçimde ıraklık eğitiminden geçirilmesi mümkün olmamıştır.¹⁶⁹ ¹⁷⁰ 2089 sayılı Kanun'un biçim yönünden eleştirisini ise şu açılardan yapabiliriz:

• Bu kanunda genellikle eski terimler kullanılmıştır. Ancak eski terimler yanında yeni terimlere de yer verilmiştir. Bir bakıma Kanun'un dilinde bir bütünlük sağlanamamıştır.

• ırağın tanımı kanunun başında yapılmamış, buna karşın 4. maddede tanıma yer verilmiştir.

---

¹⁶⁹ Oy, ss. 80- 81.

¹⁷⁰ Metin Kutal, "1979 Yılında Sosyal Hukuk Alanında Gelişmeler II" **İktisat ve Maliye Dergisi**, No. 10, Ocak 1980 s. 431.

- Mesleki eğitim konusunda daha önce çıkarılmış olan yasalardan hiç söz edilmemesi, biçim yönünden Kanun'un en önemli eksikliklerinden biridir.¹⁷¹

3.1.2 3308 Sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu Dönemi

3308 sayılı Kanun, 1986 yılında “Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu” adı ile çıkarılmıştır. * Kanun, 46 madde ile 7 geçici maddeden oluşmaktadır.¹⁷²

3308 sayılı Kanun'da, mesleki eğitim sorununa çözüm getirebilmek için 2089 sayılı Kanun'dan oldukça farklı bir model öngörülmüştür.¹⁷³ 3038 sayılı Kanun sadece eğitim konusunda düzenleyici olmanın dışında, istihdam ve sosyal güvence alanlarında da işverenlere ve çırak çalıştıranlara bazı yükümlülükler getirmektedir. Bireylerin, özellikle gençlerin eğitim yolu ile nitelikli hale gelmesi amaçlanan bu yasa, üç farklı eğitimin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bunlar:

- Çırakların eğitimi,
- İşletmelerde meslek eğitimi,
- Meslek ve uyum kursları'dır.¹⁷⁴

3.1.2.1 Çırakların Eğitimi

Çıraklık eğitimi, mesleki eğitimin ilk aşamasıdır. Bu aşama içinde çırağa mesleki ve teknik eğitim verilmeye çalışılır.¹⁷⁵

3308 sayılı Kanun, bir yandan çıraklık eğitiminin nasıl yapılacağını düzenlemiş, öte yandan da bu eğitimi yapacak kişilerde bazı özellikler aramıştır. Örneğin, meslek eğitimi ancak usta öğreticiler tarafından verilecektir hükmü

---

¹⁷¹ Metin Kutal, “Mesleki Eğitim Alanında Önemli Bir Adım: Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 24, No. 6, Eylül 1977, s. 254.

* Bu Kanun'un adı; “Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu” iken, 29/06/2001 tarihli ve 4702 sayılı Kanununun 22. maddesi ile “Mesleki Eğitim Kanunu” olarak değiştirilmiştir.

¹⁷² Metin Kutal, “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, s. 283.

¹⁷³ Akyüz, s. 540.

¹⁷⁴ Köksal-Lordoğlu, s. 40.

¹⁷⁵ A. g. e. , s. 37.

* Bu Kanun'un adı; “Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu” iken, 29/06/2001 tarihli ve 4702 sayılı Kanununun 22. maddesi ile “Mesleki Eğitim Kanunu” olarak değiştirilmiştir.

getirilmiştir. 3308 sayılı Kanun'un 3. maddesinde usta öğretici ayrıca tanımlanmıştır. Buna göre, “ustalık yeterliliğini kazanmış, aday çırak, çırak, kalfa ile meslek lisesi öğrencilerinin işyerindeki eğitiminden sorumlu; meslek eğitimi tekniklerini bilen ve uygulayan kişi”ye usta öğretici denilmektedir. Kanun'un 31. maddesinde “ustalık yeterliliğini kazanmış olanların Bakanlıkça açılacak iş pedagojisi kurslarını başarıyla tamamladıkları takdirde kendilerine usta öğreticilik belgesi” verileceği öngörülmüştür.

176

3308 sayılı Kanun, 13 yaşını doldurmamış olanların önce “aday çıraklık” eğitiminden geçirilmelerini öngörmektedir. Aday çırakların eğitim süresi iki yıldır. Burada amaç çıraklık döneminden önce çalışan küçüklerin korunması, ilgi ve yeteneklerine göre meslek seçimlerinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. 11 yaşını doldurmuş, 13 yaşını doldurmamış olanlar aday çırak olarak eğitime başlayabilirler. Aslında aday çıraklık eğitime alınabilmek için iki koşul aranmaktadır. Bunlardan birincisi, ilkokulu bitirmek ve 14 yaşından gün almamaktır. Diğeri ise, çocuğun sağlık durumunun gireceği mesleğin gerektirdiği işleri yapmaya uygun olduğunun doktor raporu ile belgelendirilmesidir. Bu süre içinde aday çırakların toplam 640 saat teorik ders almaları hedeflenmiştir.¹⁷⁷

Çıraklık eğitimi, ilköğretimi bitirip bir üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalmış ortaöğrenim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitimini kapsamaktadır. En az ilköğretim mezunu olanlardan 13 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olanlar çıraklık eğitime devam edebilmektedirler.¹⁷⁸ Çırakların, aday çıraklardan farklı olarak, eğitim süreleri daha uzun tutulmuştur. Bu süre mesleklere göre en az üç yıl, en fazla dört yıl olarak programlanmıştır. Eğitim programı üç veya dört yıl boyunca yaklaşık % 30 genel bilgi dersleri, % 70 meslek bilgisi olmak üzere toplam 896 saattir.¹⁷⁹

---

¹⁷⁶ Metin Kutal, “3308 Sayılı Yasada Çıraklık Statüsü, Eğitimi ve Çırakların Korunması”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 9, Aralık 1986, ss. 323- 324.

¹⁷⁷ Köksal-Lordoğlu, s. 41.

¹⁷⁸ Oy, s. 79.

¹⁷⁹ Köksal-Lordoğlu, s. 43.

3.1.2.2 *İşletmelerde Meslek Eğitimi (Beceri Eğitimi)*

İşletmelerdeki meslek eğitimi, elli ve daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde, çalıştırdıkları işçi sayısının % 5'inden az, % 10'undan fazla olmamak üzere, meslek lisesi öğrencilerine hitap edecektir. Elliden az işçi çalıştıran işyerleri ise isterlerse mesleki eğitim yapabileceklerdir.

Kanun'da çırakların eğitimi ile meslek lisesi öğrencilerinin eğitimi farklı esas ve sürelerle bağlanmıştır. Örneğin aday çırak ve çıraklar haftada 8 saatten az olmamak üzere 10 saate kadar genel ve mesleki eğitim görürlerken (m. 12/I), meslek lisesi öğrencileri haftada 12 saatten az olmamak üzere 16 saate kadar teorik eğitim göreceklerdir (m. 20). Kuşkusuz bu iki tür eğitime ilişkin esas ve usuller ile sınavlar da farklı olacaktır.

Mesleki eğitim modelinin taşıdığı en belirgin özellik örgün meslek eğitimi kurumları ile sanayi arasında çok yakın bir işbirliğini öngörmesidir. Halen örgün meslek eğitimi, endüstri meslek liselerinde, ticaret liselerinde ve otelcilik ve turizm liselerinde yapılmaktadır. Bu okullarda öğrencilerin uygulama yapabilmeleri için atölyeler de kurulmuştur.¹⁸⁰

3.1.2.3 *Meslek ve Uyum Kursları*

İstihdam için gerekli yeteneklere sahip olmayan kişilerin ve 50'den fazla işçi çalıştıran işyerleri çalıştırdıkları elemanların verimini arttırmak ve yeni teknolojilere uyumunu sağlamak amacıyla çalışma saatleri dışında kurs açarak bunların yetiştirilmelerini sağlayacaklardır.¹⁸¹

3308 sayılı Kanun, küçük sanayide yapılması planlanan çıraklık ve kalfalık eğitimi ile örgün mesleki eğitim öğrencilerine verilecek beceri eğitimini ayrı ayrı düzenlemiş, sanayi ile mesleki eğitim kurumları arasında işbirliğini öngörmüş; devletin, işçi ve işveren kuruluşlarının, hatta vergi mükelleflerinin katkısı ile kurulan bir fona bu

---

¹⁸⁰ Metin Kutsal, "Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri", *İktisat ve Maliye Dergisi*, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, ss. 284- 285.

¹⁸¹ Akyüz, s. 540.

alandaki önemli görevler yüklemiş, usta öğreticilik kurumunu getirmiş ve çok sayıda yönetmelik ve tüzükle uygulamaya işlerlik kazandırmak istemiştir.¹⁸²

3.2 Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu Kapsamında Çalışan Çocukların Sorunları

3308 sayılı Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, 2089 sayılı Kanun'a göre, çırakların korunmasına ilişkin daha kapsamlı düzenlemeler getirmiştir. Ancak uygulamaya sokulan her yasanın olduğu gibi bu yasanın da önemli eksiklikleri bulunmaktadır.¹⁸³ Gerek çıraklık kurumunu düzenleyen 3308 sayılı Kanun'dan, gerek sendikaların konuya gerekli duyarlılığı göstermemesinden, gerek çalışma yaşamını düzenleyen diğer kanunların yetersizliğinden ve gerekse devletin konuya tam eğilemeyişinden, çıraklar birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Şimdi bu sorunlara kısaca değinmeye çalışalım:

- Çıraklar çalışma yaşamında, çağdaş toplumun getirdiği bir çok koruyucu önlemlerden yoksun olarak çalışmaktadırlar. 3308 sayılı Kanun uyarınca öğrenci olarak nitelendirildiklerinden, işçi sayılmamaktadırlar. Bu nedenle, işçilerin sahip oldukları birçok haktan yoksun kalmaktadırlar.

- İşçi sendikaları, bugüne kadar Konfederasyon düzeyinde de olsa, çırakları konu alan bir uzmanlık komisyonu ya da izleme bürosu kurmamışlardır. Ayrıca, kamuoyunu bu olguyla ilgili sendikaların görüşleri konusunda aydınlatan kampanyalara yönelinmemiştir. Bütün bunlar, işçi sendikalarının konuya önem vermediklerini göstermektedir.

- Çocukların erken yaşta çalışma yaşamı içinde yer almaları, bu çocukların geldikleri ailelerin, henüz geleneksel kültür örüntüsünü aşmamış olduğunu da göstermektedir. Gerçekten de araştırmalar, çıraklar arasında kırsal kökenin ağır bastığına işaret etmektedir. Bu durum ise erken yaşta çalışmaya başlama eğilimini ortaya çıkarmaktadır.¹⁸⁴ Çocuk yaşta ve gelişme çağındaki insanların çalışma

¹⁸² Metin Kutal, "Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri", s. 288.

¹⁸³ Köksal-Lordoğlu, s. 55.

¹⁸⁴ A. Gürhan Fişek, "Çocuklar Çiçektir...Ya Çıraklar?" **Çalışma Ortamı Dergisi**, No. 8, Mayıs 1993, s. 4.

yaşamında yer almaları ve fiziksel güçlerine uygun olmayan işlerde çalıştırılmaları, fiziksel ve ruhsal gelişmelerini olumsuz yönde etkileyecektir.¹⁸⁵

- Çalışan çocukların korunması ile ilgili hükümler tek bir kanunda toplanmalı; kanuna, tarım kesiminde, sokakta ve Küçük Esnaf ve Sanatkarlar Kanunu'nun 2. maddesinde tanımlanan 3 kişinin çalıştığı işyerlerinde çalışan çocukların korunmasına ilişkin hükümler konulmalıdır.

- İlköğretim bitirme yaşı ile çıraklık yaşı birbirine uygun hale getirilmelidir. Zorunlu eğitim ile 4857 sayılı İK'ndaki asgari çalışma yaşının birbirine uygunluk göstermesi, yasal ölçünün buna göre belirlenmesi gerekmektedir.

- Çalışma yaşına gelmemiş çocukların ucuz işgücü olarak ve kaçak biçimde çalıştırılmaları önlenmelidir. Kaçak işçi sorununun önlenmesi için hapis cezası getirilmelidir.

- İşyeri denetimi daha yoğun ve etkili bir biçimde yapılarak, çocukların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkileyen koşullarda çalışmalarının engellenmesi gerekmektedir.

- Ülkemizdeki yaşama koşulları ve çalışma hayatındaki zorluklar dikkate alınarak aday çırak, çırak ve işyerlerinde eğitim gören öğrencilerin uzun vadede maluliyet, yaşlılık ve ölüm sigortalarından yararlanmaları sağlanmalıdır. Bu çerçevede, çıraklar 4857 sayılı İK'na tabi olabilmeli ve toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt haklarına kavuşturulmalıdır.

- Çıraklara en az asgari ücretin yüzde 30'u kadar ücret verilmesiyle ilgili madde değiştirilerek, diğer işçiler kadar ücret ödenmesi sağlanmalıdır.

- Çırakların eğitim programları geliştirilerek, yeterli hale getirilmelidir.

- Ağır çalışma koşulları, sosyal güvenceden yoksun güvenliksiz çalışma ortamı çırakların sorunlarını arttırmaktadır. Bu olumsuz koşulların önüne geçilmelidir.

---

¹⁸⁵ A. Gürhan Fişek, "Çocuklar Çiçektir...Ya Çıraklar?" **Çalışma Ortamı Dergisi**, s. 11.

- Eğitim fonuna aktarılmak üzere sendikalara % 25'lik bir mali yük getirilirken, çıraklar sendikalara üye olamamaktadırlar. Bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir.

- Enformel sektörde çalışan çocukların korunmasıyla ilgili hükümler yasalarımıza konulmalıdır.¹⁸⁶

---

¹⁸⁶ TÜRK- İŞ alışan ocuklar Bürosu, **alışan ocuklar: Türkiye'de ve Dünya'da çalışan ocuk Sorunlarına Genel Bakış**, İstanbul: 1993, ss. 49- 51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİ İYİLEŞTİRME VE ORTADAN KALDIRMA ÇALIŞMALARI

1. ÇOCUK İŞÇİLİĞİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK PROJELER

Çocuk işçiliği dünya gündeminde en üst sırada yer alması gereken ve acil çözüm bekleyen bir sorundur. Milyonlarca çocuk, fiziksel, eğitsel, zihinsel, sosyal ve kültürel gelişimlerine zarar veren ve gerek ulusal, gerekse uluslararası yasalara aykırı olan koşullarda çalışmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), başlangıçta çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak amacıyla projeler oluşturmuştur. 2000’li yıllardan sonra ise, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılamayacağı anlaşılınca, ILO’nun amacı daha gerçekçi hala dönüşmüştür. Nitekim, son yıllarda gerçekleştirilmeye başlanılan projeler, çocuk işçiliğinin iyileştirilmesine yönelik çalışmalar olarak anılmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalardan en önemlisi, Uluslararası Çocuk İşçiliğini Ortadan Kaldırma Programı (IPEC)’dir. Başlangıçta 6 ülkeyi kapsayacak şekilde yapılan IPEC çalışmaları, günümüzde 86 ülkede yürütülmektedir.

ILO/IPEC kapsamında özellikle Brezilya, Guatemala ve Kenya gibi ülkelerde başarılı sonuçlara imza atılmıştır.

1.1 ILO/IPEC Projesi

IPEC, çalışan çocukları korumak, çocuk işçiliği sorunuyla mücadele etmek ve bu soruna son vermek amacıyla oluşturulan bir çalışma programıdır. ¹⁸⁷ 1992 yılından bu yana IPEC aracılığı ile çocuk işçiliğine çözüm aranmaktadır. ¹⁸⁸

IPEC Programı’nın gerek uzun vadeli, gerekse kısa vadeli olarak gerçekleştirmeye çalıştığı birtakım hedefler vardır. IPEC Programı’nın uzun vadeli

---

¹⁸⁷ Oy, s. 71.

¹⁸⁸ Anık, s. 350.

hedefi çocuk işçiliğinin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Kısa vadedeki hedef ise, çocuk işçiliği sorununun çözümüne ilişkin planlar oluşturmak ve üye ülkelerin duyarlılığını artırmaktır.¹⁸⁹

IPEC Programı, 1992 yılında Brezilya, Hindistan, Endonezya, Kenya, Tayland ve Türkiye’de başlatılmış; 1994 yılında Bangladeş, Nepal, Pakistan, Filipinler ve Tanzanya; ¹⁹⁰1996 yılında Arjantin, Bolivya, Şili, Kosta Rika, Mısır, El Salvador, Guatemala, Nikaragua, Panama, Peru, Venezuela ve Srilanka; 1997 yılında Benin, Kamboçya, Dominic Cumhuriyeti, Ekvador, Honduras ve Senegal; 1998 yılında Paraguay, Madagaskar, Mali ve Güney Afrika; 1999 yılında ise, Burkina Faso, Uganda, Moğolistan, Arnavutluk ve Combodia’da uygulanmıştır. ¹⁹¹ IPEC programı günümüzde 86 ülkede yürütülmektedir. ¹⁹²

Çocuk işçiliğinin önlenmesi için IPEC’e katkı veren (donör) ülkelerin sayısının arttığı görülmektedir. ¹⁹³ IPEC donörleri arasında yer alan ülkeler şunlardır: Avustralya, Belçika, Kanada, Fransa, Almanya, Lüksemburg, Norveç ve Amerika Birleşik Devletleri’dir. ¹⁹⁴ Ayrıca, Danimarka, İtalya, Avrupa Komisyonu, İtalya Sivil İnisiyatifi, İsviçre, İngiltere, Finlandiya, Avusturya, Polonya, Japonya, Japonya İşçi Sendikaları Konfederasyonu, İsveç ve Comunidad Autonoma Madrid’de IPEC’e katkı sağlayan devlet ya da kuruluşlardır. ¹⁹⁵ Programa 2007 yılı itibariyle katkıda bulunan ülkelerin sayısı 30’a yükselmiştir. ¹⁹⁶

IPEC kapsamındaki bir programın yürürlüğe girmesi şu şekilde olmaktadır: İlgili hükümet ile ILO arasında bir Mutabakat Memorandumu imzalanmaktadır. Bu metinde, işbirliği alanları belirlenmekte; çalışmalar ve araştırmalar, belirli bir ülkede çocuk işçiliği sorununun niteliği ve boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu araştırma ve çalışmalar, danışma etkinlikleri sonucunda elde edilen bilgilerle birlikte, ulusal faaliyet planının temelini oluştururlar. Böylece, bir ülkenin planı geliştirdikten sonra, hükümet

---

¹⁸⁹ TİSK, s. 5.

¹⁹⁰ Oy, s. 71.

¹⁹¹ Anık, s. 355.

¹⁹² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 1.

¹⁹³ A. g. e., s. 355.

¹⁹⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 23.

¹⁹⁵ Anık, s. 355.

¹⁹⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 1.

kuruluşları, işçi ve işveren kuruluşları, hükümet dışı kuruluşlar, üniversiteler ve medya bu planı uygulamaya koymaktadırlar. Daha sonra her ülkede, çeşitli katılımcıların eşgüdümü ve program yönetiminin denetlenmesi için bir komite oluşturulmaktadır. Çalışmalara bu şekilde çok sayıda ortağın katılımı, hem bir ülkenin istenilen değişimi sağlama kapasitesini güçlendirmekte, hem de IPEC programlarının söz konusu ülke tarafından sahiplenilmesini sağlamaktadır.

IPEC, birlikte çalıştığı ülkelere, konuyla ilgili mevzuatın güçlendirilmesinde, yaşama geçirilmesinde ve izleme alanında da yardımcı olmaktadır. Birçok ülke bu alanda uzman iş müfettişleri yetiştirmeye başlamıştır. Zira, çocuk işçilere ulaşabilecek olanlar genellikle yalnızca onlardır.¹⁹⁷

1.2 Dünya’da ILO/IPEC Kapsamında Gerçekleştirilen Bazı Projeler

Çocuk işçiliği dünya genelinde önlenmesi gereken bir sorundur. Zira, erken yaşta ve ağır koşullarda çalışma çocuklar için yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Yapılan işin çocuğun gelişimi üzerindeki etkisi, söz konusu işin bir sorun yaratıp yaratmadığının belirlenmesinde ana ölçüttür. Yetişkinler için zararsız olan işler çocuklar açısından son derece zararlı olabilir.¹⁹⁸ Bu nedenle ILO, çocuk işçiliğini önlemek amacıyla çeşitli ülkelerde IPEC aracılığı ile birtakım projeler gerçekleştirmiştir. Bu projelerin bazılarında amaca ulaşılmış, bazıları ise istenilen sonucu doğurmamıştır.

ILO/IPEC çerçevesinde çeşitli ülkelerde uygulanan projelerden bazıları şunlardır:

1.2.1 Brezilya: Keçiye Karşılık Okul Programı

1996’da Retirolandia Kırdı Çalışanlar Birliği (Bahia), çalışan çocuklar ve ailelerine yardım amacıyla bir projeyi uygulamaya koymuştur. Birlik, çocuklarını çalıştırmak yerine okula göndermeyi kabul eden ailelere keçiler vermiştir. Ayrıca, birlik çiftlik hayvanları konusunda ailelere eğitim de vermiştir. Anlaşmanın bir parçası olarak aileler keçi sütünü çocuklarını beslemede kullanmayı kabul etmişlerdir. Aileler ayrıca

---

¹⁹⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 22.

¹⁹⁸ A. g. e. , s. 24.

kendilerine verilen keçilerin değeri kadar bir bedeli birliğe ödemeyi kabul etmişlerdir. Bu durum projeye yeni ailelerin eklenebilmesine imkan sağlamıştır.

Başlangıçta 30 kadar aileye 60'tan fazla keçi dağıtılmıştır. Sonuç olarak 100'den fazla çocuğun tehlikeli türdeki işlerden alınıp okula gitmeleri sağlanmıştır.

IPEC tarafından finanse edilen bu program şu anda kendi başına ayakta durabilmekte olup, hizmet götürülen aile sayısında artış sağlanmıştır. Bu proje sayesinde çocuk işçiliğinin tehlikelerine ve eğitimin önemine dikkatler çekilebilmiştir.

199

1.2.2 Brezilya: Sokak Çocukları Projesi

Brezilya'nın Bahra Eyaleti'nde Projeto Axe adlı sivil toplum kuruluşu tarafından sokaklarda yaşayan ve çalışan çocuklar ile gençler için birtakım programlar geliştirilmiştir. Bu programlar, sosyalleşme, mesleki eğitim ve diğer eğitim olanaklarını kapsamaktadır. Projenin amacı, çocukların ve gençlerin eğitime yönelmelerini ve çevresel risklerden uzaklaşmalarını sağlamaktır.²⁰⁰

“Projeto Axe eğiticileri, çocukları gelecek için plan yapabilecek duruma getirmek amacıyla özlmlerin pedagojisi olarak bilinen bir yaklaşımı uygulamaktadırlar”.²⁰¹ Projeto Axe projesine giren çocuklar ve gençler edebiyat programlarına ve mesleki eğitime tabi tutulmuşlar; ayrıca, sanatsal, kültürel ve eğlendirici aktivitelere katılmışlardır. Yaşları 12 ve üzerindeki çocuklar “Stampexe” (İpek görünümlü T- Shirt üretimi); “Modaxe” (moda şovları için elbise modelleri dizayn ve üretimi) ve “Escola de Circo”(Sirk Eğitimi) aktivitelere katılmışlardır.²⁰²

Axe, bu çalışmalarında o kadar başarılı olmuştur ki, sokak çocuklarıyla çalışma konusunda şimdi diğer sivil toplum kuruluşlarını eğitmektedir.²⁰³

---

¹⁹⁹ Oy, ss. 72- 73.

²⁰⁰ A. g. e. , s. 73.

²⁰¹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 57.

²⁰² International Labour Organization(ILO).

²⁰³ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 58.

1.2.3 Guatemala: Retalhuleu'daki Taş Ocaklarında Çocuk İşçiliğine Karşı Savaş

Guatemala'nın Retalhuleu bölgesinde 5 yaşındaki çocuklar taş ocaklarında çalışmaktadırlar. Buradaki çocuk işçiliğine son vermek amacıyla Guatemala Kalkınmayı Sürdürme Vakfı, bir grup devlet temsilciliği ve iş çevreleri, bir projeyi uygulamaya koymuşlardır. Proje:

- Çalışan çocuklar ve aileleri için sağlık hizmetleri sunmayı,
- Mobil eğitim birimleri kurmayı,
- Ekonomik aktiviteleri ve ailelerin gelirlerini artırmayı,
- Taş ocaklarındaki üretim sürecinde iyileştirmeler yapılmasını cesaretlendirmeyi amaçlamıştır.

“ILO/IPEC finansal katkısı da alınmak suretiyle 5- 14 yaş arası 1081 çocuk ve 189 aileye bu projeye birlikte hizmet götürülmüştür. Ailelerle yapılan yazılı anlaşmalar sonucu aileler çocuklarını iş yerine okula göndermeyi kabul etmişlerdir. Şu an belli sayıdaki çocuk, çalışma yaşamından alınmış ve okullarına devam etmektedir”.²⁰⁴

1.2.4 Kenya: Evde Çalışan Çocuk İşçilere Yardım

Ev hizmetçiliği, gerek fiziksel ve gerekse psiko- sosyal sebeplerden dolayı çocuğun gelişimi açısından çok zararlı yönler içerir. Çocuk hizmetçi kullanımı, çocuk sömürsünün en yaygın ve üzerinde en az araştırma yapılmış biçimlerinden biridir. Başkalarının evlerinde hizmetçi olarak çalışan 10 çocuktan 9'u kızdır ve bunlar sonuçta fiilen kölelik anlamına gelen biçimlerde çalıştırılmaktadırlar.²⁰⁵

1995'te Sinaga Kadın ve Çocuk İşgücü Kaynağı Merkezi, evde çalışan çocuk işçilere dikkati çekmek ve Nairobi'deki kızlara yardım etmek amacıyla bir program başlatmıştır.²⁰⁶ Bu kuruluş, Kenya'da sayıları 200 bin olarak tahmin edilen çocuk

²⁰⁴ International Labour Organization(ILO).

²⁰⁵ UNICEF Türkiye Temsilciliği, ss. 30- 31.

²⁰⁶ International Labour Organization(ILO).

hizmetçilerden bir bölümünün yaşamlarını iyileştirmeye çalışmaktadır.²⁰⁷ Bu kuruluş, ILO/IPEC'in finansal desteğiyle toplumsal duyarlılığı arttırarak ve arkasına toplumsal desteği de alarak 255 evde çalışan çocuğa yardım etmiştir. Program, işverenleri tarafından istismar edilmiş kızlara temel eğitim, yasal tavsiyeler, tehlikelerden korunma konularında beceriler kazandırmıştır. Ayrıca, Sinaga Kadın ve Çocuk İşgücü Kaynağı Merkezi, çocukların üzüntü verici bu durumlarına ilişkin olarak insanların eğitilmesine aktif biçimde katkıda bulunmuştur.²⁰⁸

2. ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE PLANI VE TÜRKİYE UYGULAMALARI

2.1 Çocuk İşçiliği İle Mücadele Planı

Bir ülkede çocuk işçiliğinin önlenmesi kapsamlı mücadeleyi gerektirir. Çocuk işçiliğinin önlenmesi için girişilecek mücadelede, geniş bir alana yayılarak; hükümetleri, yerel toplulukları, hükümet dışı kuruluşları, dinsel liderleri, işverenleri, sendikaları, çocuk işçileri ve ailelerini harekete geçirmek gerekir.

Bugün çocuk çalıştırılması sorununda tarafların duyarlılığı sağlanmadan, ilgili kurumların koordinasyonu ve işbirliği gerçekleştirilmeden kalıcı sonuçlar elde etmek mümkün değildir. Bu gerçeği temel strateji olarak kabul eden IPEC Programı, hükümetlere çocuk emeği konusunda işveren örgütleri, hükümet- dışı organizasyonlar, üniversite ve medya gibi toplumsal kurumlarla danışma ve işbirliği düzeyinde birlikte hareket etmelerini, çocuk emeği ile ilgili sorunlara yönelik ulusal politikalar oluşturmalarını öngörmektedir.

7. Ulusal Eylem Planı Oluşturma Zorunluluğu

Çocuk işçiliğine karşı gerçekleştirilen hiçbir eylem, ulusal bir plana bağlı olmadıkça tek başına önemli bir etkiye sahip olamaz. Herhangi bir planı tanımlamak ve gereklerini yerine getirmek hükümetlerin temel görevidir. Bununla birlikte çocuk işçiliği salt hükümetler yoluyla sona erdirilemez. Özellikle yardım dernekleri ve

²⁰⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 31.

²⁰⁸ International Labour Organization(ILO).

sendikalar gibi sivil toplum kuruluşları da çocuk işçiliğinin önlenmesinde kilit rol oynarlar.²⁰⁹

“Ulusal politika ve programlarda, çocuk işçiliği ile ilgili ulusal hedefleri belirlemeye, problemin içeriğini tanımlamaya, öncelikli grupları tespit etmeye, mücadele araçlarını belirlemeye ve mücadeleye katılacak kurumları tayin etmeye önemle dikkat edilmelidir”.²¹⁰

Çocuk işçiliği sorunu uzun vadeli hedef ve politikalarla önlenebilecek bir sorundur. Bu nedenle sorunla mücadelede tam bir kararlılık içinde çalışmak gerekmektedir. Bugünkü çocuk işçiliği gerçeğine bakıldığında, sorunun yoksulluk ve gelişmemişliğe bağlı birçok sorundan biri olduğunu görmekteyiz. Özellikle bu sorunun çok ciddi boyutlarda yaşandığı ülkelerde sorunu azaltabilmek için eldeki mevcut kaynakların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bundan dolayı çocuk işçiliğini yok etmede, sorunun ciddi olduğu ülkelerde ulusal planın, dikkatlice hazırlanmış uygulamalara yer vermesi gerekir.

Öncelikleri açıkça belirlerken, ulusal planın hem çocuk işçiliğini önleyici; hem de çalışan çocukları koruyucu ve rehabilite edici geçici önlemlere de yer vermesi gerekir. ILO'nun daha evvelki deneyimlerinden ortaya çıkan sonuçlar göstermektedir ki çocuk işçiliğini önlemek, sonradan onları çalışma düzenlerinden geri almaktan ve onları rehabilite etmekten daha kolay ve daha az masraflıdır.

Birtakım güçlüklerden ötürü organizasyonlar, çok kötü koşullarda çalışan çocuklara yardım etmekten kaçınmakta ve bunun yerine sokak çocukları gibi kolay ulaşılabilir ve çabuk sonuç verebilen gruplara odaklanmaktadır. Ulusal plan bu trendi tersine çevirmeyi amaçlamalı, organizasyonların en riskli durumda çalışan çocuklara ulaşabilmeleri için ihtiyaç duydukları yardımı alabilmelerini sağlamaya çalışmalıdır.

Son olarak, çocuk işçiliğinin yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik, eğitim sistemindeki başarısızlık, cinsiyet ayrımcılığı ve tüm ekonomik ve sosyal kalkınmadaki diğer engellerle olan yakın ilişkisi ve bunların ekonomik büyüme, daha eşit bir gelir dağılımı

---

²⁰⁹ Oy, s. 104.

²¹⁰ Çöpoğlu, s. 202.

ve insan kaynaklarının gelişimiyle bağlantıları sebebiyle tüm kalkınma plan ve programlarında çocuk işçiliği önemli bir husus olarak ortaya konulmalıdır.²¹¹

7. Eğitim

“Eğitim, kişinin ruhsal ve zihinsel kapasitesini geliştiren, onun çevresi ile olan iletişimini artıran, bilgi, beceri ve ihtisas kazandıran ve kişiyi daha verimli ve üretken kılan bir vasıta’dır”.²¹²

Eğitim, her insanın en temel haklarından biridir. Nasıl ki hakların kullanımında bir ekonomik boyut varsa, eğitim hakkının kullanımında da bir maliyet söz konusudur. Bu nedenle gelir düzeyi ile eğitim; eğitim ile aile yapısı ve aile yapısı ile çocuk yetiştirme arasında doğrudan bir ilişki vardır.²¹³

Eğitim ve çocuk işçiliği, birbirleriyle yakın etkileşim içindedir. Zira, çocuk bir işte çalışırsa ya da eğitim düşük vasıflı olursa, çocuk okuldan ayrılacak ve genç yaşta çalışmaya başlayacaktır.²¹⁴ Bu nedenle, eğitim sürecinde, okulları çekici hale getirmek ve okulların kalitesini yükseltmek büyük önem taşımaktadır.²¹⁵ Buna karşılık eğitim ne kadar uzun süreli ve kaliteliyse, çocukların kendileri açısından zararlı işlere zorlanmaları olasılığı da o kadar azalacaktır.²¹⁶ Tam bu noktada aklımıza eğitimde kalite nasıl yakalanır sorusu gelmektedir. Eğitimde iyileştirici adımlar çeşitli yollarla gerçekleştirilebilir. Örneğin mevcut okulların değiştirilmesiyle, eğitime ilişkin yaratıcı ve esnek yaklaşımların geliştirilmesiyle ya da çalışan çocukların özel olarak hedef seçilmeleriyle sağlanabilir. Hangi yoldan olursa olsun eğitimin iyileştirilmesi, çocuk emeği sorununa olumlu katkılarda bulunacaktır. Bu alanda ne kadar çok şey yapılırsa, alınan sonuçlar da o kadar fazla olacaktır.

1990 yılında Tayland’da yapılan “Herkes İçin Eğitim Dünya Konferansı”, birleşik bir ulusal ilköğretim sistemi içinde değişken ve esnek yaklaşımlara duyulan

---

²¹¹ Çöpoğlu , ss. , 104- 106.

²¹² Serter, s. 140.

²¹³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, s. 11.

²¹⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 48.

²¹⁵ Çöpoğlu, s. 204.

²¹⁶ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 48.

gereksinimi ortaya koymuştur. Buna göre, herkes açısından nitelikli bir ilkökul eğitiminin gerçekleştirilebilmesi için, eğitim sistemleri şu hususları dikkate almalıdır:

- “Okullarda Yararlı Becerilerin Öğretilmesi: Eğer okulların çocukları cezp edip okulda tutması isteniyorsa, o zaman okullarda verilen derslerin hem ana- babalar, hem de çocuklar tarafından yararlı bulunması gerekir. Devlet tarafından gerçekleştirilen başarılı bir eğitim programı için bir önkoşul, okutulan derslerin topluluk yaşamı ile bağlantılı olmasıdır. Çocukların çoğunun çalıştığı bir yerde, eğitimin, sanki böyle bir olgu yokmuş gibi yürütülmesi mantığa aykırıdır. Ne tür işlerin özellikle tehlikeli olduğu, sömürücü işverenlerin ne tür taktikler uyguladıkları çocuklara öğretilmelidir. Çocuklara, ayrıca, genel yaşam becerileri ve sahip oldukları haklar da öğretilmelidir. Çocuk işçilerle ilgili yasaların uygulamada ne anlama geldiğinin anlaşılması da buna dahildir.

- Daha Esnek Olunması: Okullar, kendilerini çocukların içinde buldukları koşullara uyarlamalıdır. Bir okulun yıllık programı ve günlük ders saatleri, yörenin mevsimsel tarım etkinliklerine göre ayarlanabilir. Hindistan’ın Kerala Eyaleti’nde benimsenen stratejilerden biri de bu olmuştur. Sonuçta bu eyalette, okul terk oranlarının düşüklüğü ile çocuk işçiliğinin sınırlılığı arasında bir örtüşme görülmektedir. Yine Kolombiya’da uygulanan Escuela Nueva Programı bu esnek yaklaşımlardan birçoğuna örnek oluşturmaktadır. Eğitimi 1975 yılından bu yana kırsal kesime taşıyan bu başarılı program, tarımsal işlerin en fazla yoğunlaştığı dönemlerde çocuklara izin vermektedir. Bunun yanı sıra, aynı program, ezbere dayalı öğrenimin yerine pratik sorun çözme becerilerini öne çıkartmakta, tek bir öğretmene, seçilmiş öğrenci liderlerinin de yardımıyla, küçük kırsal okullarda beş sınıfı birden eğitme olanağı tanıyarak masrafları azaltmaktadır.

- Kız Çocukların Okula Gitmeleri: Okula gitmeyen çocukların 2/3’ü kızdır. Kız çocukların eğitime eşit katılımlarının sağlanması, toplumsal, ekonomik ve kültürel engellerin özel bir duyarlılıkla ele alınmasını gerektirir.

- Öğretmenlerin Nitelik ve Statülerinin Yükseltilmesi: Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda, başta ilkökul öğretmenleri olmak üzere öğretmenlerin ücretleri ve

statüleri gerilemiştir. Bu durumun nedenlerinden biri, eğitime yeterince kaynak ayrılamamasıdır. Böylece eğitim sistemi içinde yer alan öğretmenlerin niteliğinde de bir gerileme ortaya çıkmıştır. Bir çok öğretmen işini bırakmak ya da salt geçinebilmek için ikinci, hatta üçüncü bir iş yapmak zorunda kalmıştır. Koşullar böyle olunca da birçok çocuk, okulu, ufuklarını genişletecek, önlerindeki fırsatları artıracak ya da potansiyellerini daha da geliştirecek bir yer olarak görmemektedir.

- Ailenin Okul İçin Yapacağı Masrafların Azaltılması: Bugüne kadar gerçekleştirilen birçok araştırma, çocukların okul masraflarının yoksul aileler açısından önemli bir sorun oluşturduğunu göstermektedir. Okullar eğitim için herhangi bir ücret almasalar bile, başka bir sürü masraf çıkmaktadır: Kitaplar ve okul malzemeleri, önlükler, ayakkabı, servis ve öğle yemeği gibi...Çocukları çalışmaktan kurtaracak bir temel eğitimin, yoksul ailelere bu tür masraf kapıları açmaması gerekir”.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 28. maddesi, taraf devletlerin, geliştirmekte olan ülkelerdeki çocukların eğitim olanaklarına kavuşabilmeleri için yardım eli uzatmalarını öngörmektedir. Uluslararası kuruluşlar, bu anlamda doğru yolu izlemektedirler. Örneğin Dünya Bankası 1990'dan bu yana altı yıl içinde temel eğitime ayırdığı yardım miktarlarını önemli ölçüde artırmıştır.

İkili yardım anlaşmaları çerçevesinde yardım yapanların da temel eğitime öncelik tanımaya başladıklarına ilişkin işaretler vardır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Kalkınma Yardım Komitesi 1996 yılı Mayıs ayında aldığı bir kararla, en geç 2015 yılına kadar yoksulluğu yarı yarıya azaltmaları ve herkese temel eğitim olanağı sağlamaları için geliştirmekte olan ülkelere yardım taahhüdünde bulunmuştur.

Dünya Bankası'na göre, düşük ve orta gelir grubundaki ülkelerde eğitime yapılan yatırımların getirisi yüksektir. Dünya Bankası, ekonomik büyüme hızları açısından çok başarılı bir çizgi izleyen Asya ülkelerinde bu başarının başlıca nedeninin ilkökul eğitimi olduğunu belirtmektedir.²¹⁷

---

²¹⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, ss. 51- 54.

Temel eğitimden sonra çocukların mesleki- teknik eğitim sürecine yönlendirilmeleri gerekir. Böylece, çocukların denetimden uzak yerlerde ve gelişimlerine aykırı işlerde çalıştırılmaları önlenebilecektir. Ancak, ailelerin çocuklarını mesleki- teknik eğitime yönlendirmeleri nasıl sağlanacaktır? Mesleki- teknik eğitim kapsamında okuyacak çocuklara burs verilmesi en etkili yollardan biridir. Zira, söz konusu burslar gerek ailelerin, gerekse bu sürece henüz dahil olmamış çalışan çocukların ilgisini mesleki- teknik eğitime yönlendirebilecektir. ²¹⁸

7. Ekonomik Politikalar

“Yapılan araştırmalar, çocukların aile gelirine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda olduklarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öncelikle ailelerin gelir düzeylerini yükseltecek ekonomik önlemler alınmalıdır. Ekonomik önlemler alınırken; gelir dağılımı, ücret, asgari ücret, istihdam, sosyal güvenlik vb. alanlara sistematik bir biçimde yaklaşılmalıdır”. ²¹⁹

Dengeli büyümeyi gerçekleştirmede mali politikaların rolü çok önemlidir. Yoksulluğu azaltıcı programlardaki azalış, yoksul aileler üzerinde olumsuz etkiler yaratır ve çocuk işçiliğini azaltma çabaları önünde bir engel oluşturur. Deneyimler göstermiştir ki, sosyal hizmet yatırımları, sürekli ve adil bir insan gelişimini sağlar ve çocuk işçiliğine karşı mücadelede zorunlu bir rol oynar. Bu nedenle devlet harcamalarının yeniden planlanmasıyla birtakım programların korunması ve hatta güçlendirilmesi gerekir. ²²⁰ Ancak, yoksulluğu kısmen de olsa hafifletecek sosyal güvenlik ağları ve temel hizmetler de sağlanmamışsa, bu olgu insanları umutsuzluğa itebilir. ²²¹

1995 yılında Kopenhag’da yapılan Dünya Toplumsal Kalkınma Zirvesi tarafından açıklanan Faaliyet Planı’nda, yoksulluğun azaltılması için geniş kapsamlı ekonomik ve toplumsal kalkınmanın gerekliliğine değinilmiştir. Zirve’de;

- Emek yoğun bir büyümenin sağlanması,

---

²¹⁸ Oy, s. 108.

²¹⁹ Çöpoğlu, s. 206.

²²⁰ Oy, s. 109.

²²¹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 61.

- Yoksul kesimlerin üretken kaynaklara ve temel hizmetlere erişiminin artırılması,
- Herkesi yeterli bir ekonomik ve toplumsal güvenlik şemsiyesi altında toplamayı sağlayacak politikaların benimsenmesi, çağrısında bulunmuştur.

Bu tür önlemler hiç kuşkusuz hem çocuk emeği arzını hem de çocuk emeğine olan talebi azaltacaktır.²²²

7. Ekonomik Özendiriciler

Çocuk işçiliğini azaltma girişiminde kanunlar ve cezalar ekonomik özendiricilerle desteklenirse daha başarılı olur.

Ekonomik özendiriciler; çocuğa veya çocuğun ailesine para ödemesi, okuldaki yemeklerin bedava olması, çocuğun kırtasiye ve giyim masraflarının karşılanması ve okul ücretini ailenin vermemesi şeklinde görülür.

ILO İstihdam Bürosu'nun geçmişte yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre, özendirici önlemlerin, pratikte birtakım güçlüklerine rağmen, çocukları daha geniş ölçüde desteklemesinde, geliştirilmesinde ve onların çocuk işçiliğinden uzaklaştırmasında son derece yararlı olmaktadır.

Son yıllarda, çocuk istihdamını önlemek ve şirketlere gözdağı vermek amacıyla dikkatler negatif ekonomik özendiricilerin kullanımına yönelmiştir. Dünyaca ünlü firmalar, gelişmiş ülkelerde ürettikleri ürünün hangi koşullar altında üretildiğine dair tüketicileri tarafından sıkıştırılmaktadırlar. Hatta bu firmalar, gelişmekte olan ülkelerde anlaşma yaptıkları şahıslardan çocuk işçiliğinden yararlanmadıklarına dair garanti istemektedirler.²²³ Örneğin, 1992 yılında Levi Strauss Bangladeş'te kendisine iş yapan iki taşeronun 14 yaşından küçük çocuk çalıştırdığını belirlemiştir. Bu durum Bangladeş yasalarına aykırı olmasa bile şirketin kendi ilkelerine ters düştüğünden, şirket, ilgili çocuklara okula devam ederken ücret ödemek ve 14 yaşına geldiklerinde işlerine geri dönmelerini sağlamak üzere birtakım düzenlemeler yapmıştır. Yine, İngiliz C&A

²²² UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 61.

²²³ Oy, s. 110.

Şirketi tarafından benimsenen kurala göre, çocuk emeğinin ya da örneğin yasa dışı yollardan ülkeye göçenler gibi savunmasız kesimlerin sömürülmeleri, kesinlikle kabul edilemeyecek bir davranıştır. Bir başka örnekte ise, giyim eşyası iş kolunun devlerinden biri olan Gap, El Salvador'da 13 yaşındaki kızların şirkete iş yaptıkları ortaya çıkınca ABD'de ciddi bir kamuoyu baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Bunun üzerine Gap, yerel taşeronların işçilerin temel haklarına saygılı davranmaları için ısrarlı olmayı ve kendi kurallarının dışardan ve bağımsız denetçilerce izlenmesini kabul etmiştir. ²²⁴

7. Geçerli ve Güvenilir Bilgi Elde Etme Zorunluluğu

Dünya'da çalışan çocuklara ilişkin birçok araştırma yapılmıştır. Ancak, ne kadar çocuğun hangi tehlikeli şartlar altında, ne kadar uzun sürelerle, hangi görevlerde, neler yaptıklarına ilişkin tam ve güvenilir bilgiler mevcut değildir. ²²⁵ Konuya ilişkin en yetkin kuruluş olan ILO, mevcut istatistikleri çok yetersiz ve güvenilirlikten uzak saymaktadır. ²²⁶

Detaylı ve güvenilir verilerin eksikliği çocuk işçiliğine karşı gerçekçi önlemlerin alınmasını ve etkili eylemlerin planlanmasını oldukça engeller. Çocuk işçiliğinin durumuna hatasız ve geniş bir çerçeveden bakmayı sağlayan Ulusal İstatistik Araştırmaları, makro- ekonomik seviyede etkili politikalar ve programlar geliştirebilmek için gereklidir. Aynı zamanda belirli bir grup çocuk işçilerin çalışma ve yaşam koşulları için eksiksiz nitel analizlere ihtiyaç vardır. Genel olarak hedef kitlenin ihtiyaçları, üzerlerindeki baskılar ve olanakları hakkındaki resim belirli değilse, çalışan çocuklar adına gerçekleştirilen eylem programı başarılı olamaz. Niteliği yüksek bilgi bu konudaki duyarlılığı arttırabilir. Zira, niteliği yüksek bilginin sorunun çözümündeki avantajları çok büyüktür. Tüm ülkelerin kendi çocuk işgücü veritabanlarını oluşturmaları gerekmektedir. ²²⁷ Hatta, sorunlara etkin çözümler getirilmek isteniyorsa, ulusal ve uluslararası veri toplama sistemleri, çocuk işçiliğiyle ilgili küresel olarak karşılaştırılabilir verileri derlemeli ve analiz etmelidirler. ²²⁸

²²⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 70.

²²⁵ Oy, s. 111.

²²⁶ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 26.

²²⁷ Oy, ss. 111- 112.

²²⁸ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 73.

7. Daha Önceki Deneyimlerden Yararlanma

Çocuk işçiliğiyle mücadelede başarılı olabilmek için;

- Çocuk işçiliğine ilişkin gerek ulusal düzeyde, gerekse uluslararası düzeyde başarılı olmuş projeler dikkatle takip edilmeli,
- Bu projeleri gerçekleştirmiş yerli ve yabancı yetkililerle sıkı bir bilgi alışverişi içinde bulunulmalı,
- Başarılı olmuş projelerin gerçekleştirilebilirliği üzerine akademisyenlerle, HDK'larla ve hükümet yetkilileriyle uyum içinde çalışılmalıdır.²²⁹

7. Tarafların Katılımı (Sosyal İttifak)

Çocuk işçiliğini önlemek için tam bir sosyal ittifak sağlanmalıdır.²³⁰ Çocuk işçiliği halkın ve hükümetin gerekli ilgi ve katılımı sağlandığı takdirde, iyi planlanmış politika ve eylemlerle çözülebilir bir meseledir. Bu konuda aileye, çocuklara, sendikalara, işverenlere, hükümet dışı kuruluşlara ve özellikle medyaya düşen yükümlülükler vardır.²³¹

2.1 Aile

Aile, toplum ve değerler üzerinde en etkili kurumdur. Bu kurum, toplumdaki değer yargılarının çocukların çalışmaması yönünde değişmesine yardımcı olabilir.²³² Bu nedenle toplumsal seferberlik çocuk işçiliğini sona erdirmek adına harekete geçirilecekse, bunun ilk adımı aileden başlamalıdır.

Çocuk işçiliğini önleyebilmek için, çalışan çocukların aileleri çocuk işçiliğine karşı bilgilendirilmelidir. Bu konuda ailelere eğitim verilmeli, çocuklarını okula göndermeleri için çeşitli özendiricilerden de yararlanılmalıdır.²³³

---

²²⁹ Oy, s. 112.

²³⁰ Çöpoğlu, s. 209.

²³¹ Oy, ss. 112- 113.

²³² Çöpoğlu, s. 211.

²³³ Oy, s. 113.

2.2 Çocuklar

Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde çocukların rolü önemlidir.²³⁴ Çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde çocuklara düşen görevleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- “Öncelikle çocuklar kendi haklarını öğrenmeli ve her an haklarını müdafaa etmeye hazır olmalıdırlar.
- Çocuklar bireysel olarak öncelikle kendilerine karşı yöneltilmiş tehditlere karşı dikkatli olmalıdırlar. Çocuklar eğer istismar edilirse, güvenebilecekleri birinden yardım istemelidirler. Kendilerini sömürmek isteyen yetişkinlere karşı dikkatli olmalıdırlar.
- Çocukların öğrenim görmekte oldukları okullarda da gerçekleştirebilecekleri etkinlikler söz konusudur. Örneğin, çocuk sömürüsüne karşı başarılı çalışmalarda bulunmuş kimseler için okulda etkinlik gerçekleştirip bu kimseleri çocuk işçiliği konusundaki çalışmalarından dolayı tebrik edebilir ve onlara ödülleri verebilirler.
- Yaşadıkları çevrede toplumun soruna duyarlılığını arttırmak için çeşitli aktiviteler düzenleyebilirler. Örneğin, çocuk işçiliğine karşı kendi bölgelerinde elden ele dilekçeler dolaştırabilirler. ILO’nun “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğine Dair Sözleşmesi”ni kendi yerel dillerinde tercüme edip bunu kendi toplumlarının bilgilendirilmesi adına onlarla paylaşabilirler. Resmi toplantılarda sunmak üzere çocuk işçiliğine ilişkin konuşmalar hazırlayabilirler. Çocuk işçiliği konusunda bilgi edinip bunu arkadaşlarıyla paylaşabilirler.
- Kendi bilgilerinin kalıcı hale gelmesi ve daha geniş kitlelere ulaşabilmesi adına çocuklar bu konuya ilişkin olarak gazete hazırlayabilirler, çocuk işçiliğine ilişkin düşüncelerini internette yayımlayabilirler.

---

²³⁴ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 66.

- Yaşadıkları bölgedeki halkın dikkatini çekebilmek için kendi bölgelerinde çocuk işçiliği görülen sahalara ilişkin bir harita hazırlayabilirler, insanları çocukları istismar eden ve onları sömüren yetişkinlere karşı uyarabilirler.

- Çocuklar, kendilerini ilgilendiren çocuk işçiliği sorununa karşı kendilerini sürekli yeni bilgilerle yenilemelidirler. Bunun için çocuk haklarını savunan ve etkili biçimde çalışan HDK'lara katılabilirler. Çocuk işçiliği konusuna değinen web sitelerini ziyaret edebilirler. Çocuk işçiliğine karşı savaşıyan HDK yetkilileriyle ya da uzmanlarıyla konu hakkında konuşabilirler. Kendilerine çocuk işçiliğinin sebepleri ve sonuçları üzerine sorular sorup olası çözüm yollarını bulmaya çalışabilirler. Çocuk işçiliğine karşı halen yürürlükte olan yasal düzenlemeleri öğrenebilirler.

- Çocuklar yerel ve ulusal düzeyde yetkililerle irtibata geçerek onların çocuk işçiliği sorununa karşı daha etkin bir biçimde çalışmalarını sağlayabilir, bu konuda onları uyarabilir ve hatta bir baskı grubu görevi görebilirler.

- Çocuklar çalışma yaşamı içinde bulunan diğer çocukların rehabilitesine katkıda bulunmak ve onları çocuk işçiliğinden uzaklaştırmak için birtakım etkinlikler gerçekleştirebilirler. Çocuk işçiliğinden uzaklaştırılmış çocuklarla samimi arkadaşlıklar kurabilirler, çocukları okula kayıt olmaları için teşvik edebilirler, halen çalışmakta olan çocuklar için oyun ve aktiviteler düzenleyebilirler.

- Çocuklar medyayı ve iş çevrelerini de çocuk işçiliği konusunda uyarıp bu konuda birşeyler yapmalarını sağlayabilirler. Editörlere çocuk işçiliği sorununa ilişkin mektuplar yollayabilirler. Yerel ya da ulusal televizyonlardan, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine ilişkin incelemeler yapmalarını isteyebilirler. İş dünyasının sözü geçen liderleriyle konuşup onların çocuk işçiliğine ilişkin politika ve düşüncelerini sorabilir, işletmelere çocuk işçi kullanmamaları için ricada bulunabilirler.

- Konuyu uluslararası bir boyuta taşıyıp diğer ülke yetkilileri ve diğer ülke çocuklarıyla bir araya gelip sorunun çözümü için işbirliği yapabilirler".²³⁵

---

²³⁵ Oy, ss. 114- 117.

2.3 *Sendikalar*

Sendikalar çocuk işçiliğiyle mücadelede kilit rol oynarlar. Sendikaların iş koşulları, ücret artışları, cinsiyet ve rekabet temelli ayırıcı istihdam politikalarına karşı koyma gibi temel hedefleri aynı zamanda çocuk işçiliğinin önlenmesine yardımcı olabilir.

Çocuk işçiliğiyle mücadelede sendikaların da işin içine girebilmesi, adım adım gerçekleştirilecek birtakım uygulamaları da beraberinde getirir:

- İlk önce, sendikalar kendi üyelerinin sorun hakkındaki bilgilerini arttırmalıdır. Bu durum çocuk işçiliğinin açıkça gündeme alınmasını gerektirir, el kitapları, video, slayt vb. eğitim araçları yoluyla çalışanlara yönelik eğitim programları, seminerler ve konferanslar düzenlenmesini gerektirir.

- İkinci olarak, sendikaların bu sahada eyleme geçebilmek için kapasitelerini arttıracak biçimde kendi yapılarını ve becerilerini geliştirmeleri gerekir.

- Üçüncü olarak, sendikalar, işyerlerindeki sömürüyü, çocuk istismarı olaylarını ve bunların çocuklara olan etkilerini somut olarak belgelemek suretiyle gün yüzüne çıkartabilirler.

- Dördüncü olarak, sendikalar, sağlık uzmanları, öğretmenler, kadın grupları, HDK'lar, siyasi partiler, medya vb. örgütlerin birleşip geniş bir sosyal mutabakatın oluşturulmasında kendi siyasi nüfuzunu kullanmak suretiyle bir baskı grubu olarak davranabilirler.²³⁶ Örneğin, Avrupa Tekstil, Giyim ve Deri Eşya İşçileri Sendikası 1994 yılında çocuk işçiliğine son verilmesi için bir kampanya başlatmıştır. Bunu, 1995 yılında Alman Tekstil ve Giyim Eşyası İşçileri Sendikası izlemiştir.²³⁷

- Beşinci olarak, sendikalar, özel eğitim, yetiştirme ve refah projeleri yoluyla çalışan çocuklara doğrudan destek verebilirler.²³⁸ Örneğin, Şubat 1996'da, UNICEF İtalya Ulusal Komitesi, ILO ve İtalya Çalışma Bakanlığı ile işbirliği yaparak

---

²³⁶ Oy, ss. 117- 118.

²³⁷ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 66.

²³⁸ Oy, s. 118.

bir fon toplama ve bilinçlendirme kampanyası başlatmıştır. Bu kampanya, sendikalardan ve meslek kuruluşlarından büyük destek görmüştür. Kampanya çağrısında, 15 milyon işçiden, o yılın fazla günü olan 29 Şubat'taki bir saatlik yevmiyelerini, Bangladeş, Nepal ve Pakistan'daki çocukların yararına projelere bağışlamaları istenmiştir.²³⁹

- Altıncı olarak, sendikalar, kanunsuz ve uygunsuz yapılan eylemlerin takipçiliği rolünü üstlenebilirler.²⁴⁰ Örneğin, Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu'nun (ICFTU) amaçları, ILO'nun İstihdamda Asgari Yaş Anlaşması'nın geniş biçimde uygulanması ve çocuklar tarafından üretilen malların ticaretini önleyecek çok taraflı ve iki taraflı yasal mekanizmaların oluşturulmasıdır.²⁴¹

- Bunların dışında sendikalar, çok sayıda yetişkin çalışan ve onların aileleriyle, iletişim kurabilir ve çocukların vaktinden önce işgücü piyasalarına girmelerini engelleyebilirler. Aynı zamanda yetişkin çalışanların hakça uygun ücret almalarını sağlayarak, yoksul ailelerin çocuk işçiliğine olan bağımlılıklarını azaltabilirler.²⁴²

2.4 İşverenler

Çocuk emeği sömürüsüne karşı geniş bir ittifak oluşturulması söz konusu olduğunda, işveren kuruluşları genellikle ihmal edilir. Oysa işverenler, tek tek diğer işverenler ya da sanayinin çeşitli kesimleri üzerinde etkili olma açısından değerli bir kanal oluşturabilirler.²⁴³

İşveren ve işveren örgütlerinin çocuk işçiliği meseleleriyle ilgilenmelerinin kendileri açısından birtakım olumlu nedenleri vardır. Zira, eğitimsiz bırakılmış ya da erken yaşlarda ve tehlikeli işlerde çalışarak fiziksel ve duygusal yönden zarara uğramış çocukların gelecekte üretici ve yaratıcı birer yetişkin olarak çalışabilme olasılıkları çok azdır. Bundan başka, çocuk işçiliği şirketin itibarını tehlikeye sokar; pazarlamaya her yıl

---

²³⁹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 66.

²⁴⁰ Oy, s. 118.

²⁴¹ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 66.

²⁴² Oy, s. 118.

²⁴³ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 66.

milyonlarca dolar harcanmaktadır, büyük bir şirketin istismar edici koşullarda çocuk işçi çalıştırdığına ilişkin tek bir haber, hikaye ya da radyo yayını, şirketin imaj ve markası üzerinde onarılmaz yaralar açabilir.

Günümüzde birtakım büyük şirketler sadece kendileri için değil, çalıştıkları diğer firmalar ve taşeron firmalarda dahi çalışanların hakları için çocuk işçiliği kullanımını yüksek standartlarda düzenleyen sözleşmeler yaparak etkili bir rol üstlenmektedirler. Bu şirketler ülkede hala çocuk işçi istihdam eden müteşebbisler için model olmak adına eşsiz bir konumdadırlar.²⁴⁴

İşverenlere çocuk işçiliğini önlemede birtakım sorumluluklar düşmektedir:

- İşverenler, kendi ülkelerindeki yasaları tam manasıyla takip etmeli ve çocuklara zarar verici türdeki işlerde onları istihdam etmemelidirler.
- Şeffaf ve herkese açık bir politika izlemeliler ve bağımsız bir izleme sistemi oluşturmalıdır. Taşeronlarının herhangi bir çocuk istismarı olayına karışmadığından, onların iş ilişkilerini takip etmek ve kontrol etmek suretiyle emin olmalıdırlar.
- Kendi bölge veya işkollarındaki diğer firmalarla çocukların zararlı işlerden uzaklaştırılmaları için birlikte çalışmalı ve bu çocuklar ile aileleri için alternatifler oluşturmalıdırlar.
- İşçilerinin sorun hakkındaki farkındalık düzeylerini arttırmak için programlar düzenlemeliler ve işçilerini, çocuklarını okula yollamaya devam etmeleri hususunda cesaretlendirmelidirler.
- İşçilerine, ailelerini geçindirecek ve çocuklarını çalışmaktan alıkoyacak düzeyde bir ücret ödediklerinden emin olmalıdırlar.
- Hükümet yetkilileri, sendikalar ve HDK'larla birlikte en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine karşı toplumsal bir eylem programı geliştirmelidirler.

---

²⁴⁴ Oy, s. 119- 120.

- Çocuk işçiliğinden kurtarılmış çocukların eğitimi ve rehabilitesinde kullanılmak üzere kazançlarından bir miktar pay ayırmalı ve bunu bağışlamalıdır.
- Politikacıların çocuk işçiliğini sona erdirmeleri ve evrensel eğitimin ulusal öncelik haline gelmesi için çalışmalarını sağlamalıdır.²⁴⁵
- Örgütlü (yasalara saygılı) işverenlerin çocuk emeğini yasa dışı kullanan işverenler karşısında (haksız- kirli rekabetini önlemek için) bu alanda faaliyet göstermeleri.

2.5 *Hükümet Dışı Kuruluşlar*

Bu kuruluşların, hem kamuoyunun duyarlılığının artırılmasında hem de çocukların korunmalarında çok önemli rolleri vardır. Zira HDK'lar, bağımsız konumları sayesinde, istismar olaylarını siyasal baskılara boyun eğmeden ortaya çıkarabilirler ve yerleşik çıkar gruplarına karşı çıkabilirler. Nitekim, bu kuruluşlardan kimileri, çocukları çalışma yaşamının büyük tehlikelerinden kurtarma girişimlerinin tam içindedirler. Örneğin Hindistan'da, Güney Asya Çocuk Köleliği Koalisyonu (SACCS), hükümetin resmi görevlileriyle birlikte, çocukların son derece kötü koşullarda çalıştırıldıkları işyerlerine düzenlenen baskınlara katılmaktadır. SACCS, 1983'ten bu yana 29 bin çocuğun kötü koşullardan kurtarılmasını doğrudan ya da dolaylı biçimde sağlamıştır.²⁴⁶

HDK'ların çocuk işçiliğinin sona erdirilmesinde yapabilecekleri şunlardır:

- En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğine Dair ILO Sözleşmesi'ni onaylamamış ve yürürlüğe koymamış ülkelerde HDK'lar sözleşmenin öncelikli olarak onaylanması için çalışmalıdır.
- Sözleşme hakkında bilgilendirici broşürler hazırlanmalı, bunlar yerel dillere çevrilerek sözleşmenin bütünü ya da özetini kapsayacak biçimde dağıtılmalıdır.

---

²⁴⁵ Oy, s. 119.

²⁴⁶ UNICEF Türkiye Temsilciliği, s. 63.

- HDK'lar en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi için geniş çaplı bir toplumsal desteği harekete geçirmelidirler. Buna ilişkin olarak bir kampanya düzenlemeli, önemli sosyal organizasyonların ve liderlerin kampanyaya katılımını sağlamalıdır.

- Toplumun çocuk işçiliği sorununa olan farkındalık düzeyini yükseltebilmek ve baskı oluşturmak için medyayı kullanmalıdırlar.

- HDK'lar yerel düzeyde seferberliği teşvik etmelidirler. Çeşitli topluluklarla birlikte en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini sona erdirmek için eylem planları geliştirip uygulamalıdır. Çocuk işçiliğinden en çok etkilenen bölgelerin yetkilileriyle iyi bir çalışma ortaklığı kurulmalıdır.

- Çocukların da en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi çalışmalarına katılımını desteklemeli ve teşvik etmelidirler. Buna ilişkin olarak HDK'lar, okuldaki çocukların da katılacağı kampanyalar ve aktiviteler düzenlemeli, çocukların da kampanyada söz sahibi olabilmeleri için onlara imkan tanımalıdırlar.

- HDK'lar en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği hakkında bağımsız bir bilgi kaynağı olmalıdırlar. Kendi ülkelerindeki en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dair rapor yayımlamalı, yine kendi ülke veya bölgelerindeki çocuk işçiliği ve onun en kötü biçimlerine ilişkin olarak resmi olmayan bir saha araştırması gerçekleştirmelidirler.

- Çalışan kız çocuklarının bir öncelik olarak ele alınması için HDK'lar, en kötü biçimlerde çalışan kız çocuklarına yönelik etkili önlemler geliştirmeli, özellikle kız çocuklarının istihdam edildiği gizli işleri rapor etmeli ve sosyal yardım kuruluşlarını, risk altında bulunan kız çocukları için acilen bir eylem planını uygulamaya koymaları için teşvik etmelidirler.

- HDK'ların iş çevreleriyle sürekli temas halinde olması gerekir. Bu nedenle HDK'lar, iş adamlarının, çocukların zararlı işlere girmelerini önleyici programlara katılmalarını sağlamalıdır.

- HDK'ların yapmaları gereken en önemli ödevlerden biri de ILO ve UNICEF'in ilgili temsilcilikleriyle düzenli olarak biraraya gelmeleri hususudur. Buna ilaveten AB gibi kendi bölgelerine yakın bölgesel birlikler ile birlikte çalışmalıdırlar.²⁴⁷

2.2 Çocuk İşçiliği İle Mücadelede Türkiye Uygulamaları

Çocuk çalıştırılması sorunu, tarafların duyarlılığı ve ilgili kurumların koordinasyonu sağlanmadan çözülemez. IPEC Programı, hükümetlere çocuk emeği konusunda işveren örgütleri, işçi örgütleri, hükümet dışı organizasyonlar, üniversite ve medya gibi toplumsal kurumlarla danışma ve işbirliği düzeyinde birlikte hareket etmelerini, çocuk emeği ile ilgili sorunlara yönelik ulusal politikalar oluşturmalarını öngörmektedir.

Ülkemizde ILO/IPEC programı çerçevesinde çocuk emeğinin değişik boyutları üzerine projeler yürüten başlıca kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşları şunlardır²⁴⁸:

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı
- Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Çıraklık ve Meslek Eğitim Genel Müdürlüğü
- Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu (TESK) ve Türkiye Esnaf-Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü (TESAR)
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK- İŞ)
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

---

²⁴⁷ Oy, ss. 120- 124.

²⁴⁸ ILO Ankara Ofisi, s. 37.

- Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV)
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)
- Fışek Enstitüsü
- Ankara Büyükşehir Belediyesi
- Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)
- Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK- İŞ)
- Bilkent Üniversitesi
- Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı (MEKSA)
- İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı
- Kadınlar Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi
- Sosyal Çalışanlar Vakfı
- Emniyet Genel Müdürlüğü
- GAP İdaresi/Diyarbakır Valiliği İşbirliği
- Yalova Valiliği ÇSGB İşbirliği

Çocuk işçiliği ile mücadelede Türkiye uygulamalarına ilişkin ayrıntılı projeleri ekler kısmında ayrıntılı bir şekilde açıklamış bulunmaktayız.

2.3 Türkiye’de ILO/Ankara Ofisi IPEC Faaliyetleri

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ILO ile Mutabakat Zaptı’nı 1992 yılında imzalamıştır. Bu belgenin geçerlilik süresi Eylül 1996 yılında, Aralık 2001 tarihine

uzatılmıştır. 1992 yılında Türkiye, IPEC programlarıyla çocuk işçiliğine karşı doğrudan harekete geçen ilk altı ülke arasında yer almıştır.²⁴⁹

Türkiye'nin IPEC programına katılımı birtakım seri çalışmayı beraberinde getirmiştir. Öncelikle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Çalışan Çocuklar Bölümü (ÇÇB) kurulmuş ve bu birim sayesinde projelerin koordinasyonu sağlanmaya çalışılmıştır. Daha sonra ülke genelinde yürütülecek programa yön vermek amacıyla Ulusal Yönlendirme Komitesi ve geniş katımlı bir Danışma Kurulu oluşturulmuştur. Programın hedeflediği üç temel kurumun (devlet kurumlarının, işveren örgütlerinin ve işçi sendikalarının) eşgüdüm içerisinde ve güç birliği yaparak çalışmaları bu güne kadar büyük oranda ve başarıyla gerçekleştirilmiştir.²⁵⁰

Ülkemizde 1992- 1993 yıllarını kapsayan iki yıllık dönemde izlenen belli başlı stratejiler şunlardır:

- Çocuk işçiliğinin nedenlerini öne çıkartarak sorunun daha geniş kesimlerce kavranmasını sağlamak,
- Politikaları belirleyen kesimlerin konuya ilişkin bilinç ve duyarlılıklarını arttırmak,
- Küçük ölçekli ve kolayca tekrarlanabilir doğrudan eylem programlarının başlatılmasını sağlamak.

1994- 1995 döneminde uygulanan IPEC Programları ise, bir önceki dönemde (1992- 1993) sağlanan deneyimlerin, konuya ilişkin artan duyarlılığın ve birlikte çalışılan kuruluşların daha geniş ölçekte harekete geçirilmesinin ürünüdür.

1996- 1997 döneminde çocuk işçiliğine karşı stratejiler, TÜİK Çocuk İşçiler Araştırması ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın 7 bölgede çocuk işçiler açısından en fazla risk taşıyan sektörlerin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmadan elde edilen verilere dayandırılmıştır.

---

²⁴⁹ ILO Ankara Ofisi, **Çocuk İşçiliğini Önleme Uluslararası Programı (IPEC) Türkiye**, Ankara: Yorum Basın Yayın Sanayi Ltd. Şti. , 2000, s. 1.

²⁵⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, s. 36.

1998- 1999 dönemi için stratejiler belirlenirken, çocuk işçiliği sorununun çok nedenli niteliğine özel önem verilmiştir. Geliştirilen programlar ile:

- Çalışan çocukların fiziksel güvenliklerini sağlamak,
- Çocukların eğitsel, psiko- sosyal, bilişsel ve kültürel gereksinimlerini karşılamak, amaçları hedeflenmiştir

1992 yılından bugüne kadar IPEC çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler şu şekilde özetlenebilir:

- “Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde, çocuk işçiliğiyle ilgili programların koordinasyonu, yeni program fikirleri geliştirme, çocuk işçiliği konusunda seçilmiş bir grup müfettişin eğitimi ve mevzuatın iyileştirilmesinden sorumlu olan bir Çocuk İşçiliği Birimi kurulmuştur. Teftiş sistemi revize edilmiş, çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesi için müfettişlerin önerileri doğrultusunda 6 bölgede önlemler alınmıştır. Kimyasalların İstanbul’da deri sanayinde çalışan çocuklar üzerindeki etkileri konulu bir çalışma başlatılarak, özellikle yapıstırıcılardan zarar gören çocuklarla ilgilenilmiştir. Bakanlık bünyesinde tam donanımlı bir çocuk işçiliği dokümantasyon merkezi kurulması hazırlıklarına başlanmıştır.

- Milli Eğitim Bakanlığı Çıracılık Eğitim Merkezleri öğretmenleri için duyarlılık artırma çalışmaları yapılmıştır.

- Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından çocuk işçiliği konusundaki önemli istatistikleri toplamak amacıyla ulusal hane halkı araştırması yapılmış, 6- 14 yaş grubu çocuklar incelenmiştir.

- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Çıracılık Eğitim Merkezleri ile birlikte İstanbul’daki metal sanayi sitelerinde seminerler düzenleyerek küçük ölçekli işyeri sahiplerinin duyarlılığını arttırmıştır. İstanbul Pendik Sanayi Sitesinde Pendik ve çevre sanayi sitelerinde çalışan çocuklara hizmet vermek üzere bir Çalışan Çocuklar Bürosu kurulmuştur.

- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu İstanbul'daki üyelerini çocuk işçiliği konusunda eğitmiştir. TESK bünyesinde İşyeri Danışma ve Denetleme Grubu (İDDG) sistemini kurulmuş, üyeleri çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda eğitilmiştir. Mersin'de çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan Kendi İşini Kur programı başlatılmıştır.

- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK- İŞ) İstanbul'da deri sektöründeki küçük ölçekli işletmelerde duyarlılık artırma çalışmaları yapmış ve çocuk işçiliğiyle mücadele amacıyla bölgesel ve ulusal eylem komiteleri kurmuştur. Bölge eylem komiteleri duyarlılık çalışmalarının yanı sıra çocuktan çocuğa eğitim metodolojisiyle çalışan çocuklara ulaşmaktadır.

- Mesleki Eğitim ve Küçük Sanayi Destekleme Vakfı usta eğitimcilerinin eğitimini gerçekleştirmiş, Doğu Anadolu'daki göçmen çocuklar ve sokakta çalışan çocuklar için eğitim kursları düzenlemiştir.

- İnsan Kaynakları Vakfı ilköğretim müfettişlerini çocuk işçiliği konusunda eğitmiştir.

- Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı ev hizmetlerinde çalışan kız çocuklarının geçmiş ve geleceklerine ilişkin bir araştırma yürütmektedir.

- Türk Esnaf Sanatkar ve Küçük Sanayi Araştırma Enstitüsü Türkiye Esnaf ve Sanatkar birliklerine yönelik eğitim programları düzenlemektedir.

- Ankara'nın çeşitli üniversitelerinde kurulan çocuk işçiliği birimleri yardımıyla öğrencilerin duyarlılığını artırma çalışmaları yapılmaktadır.

- Türkiye Kalkınma Vakfı Erzurum ve Sinop'ta kırsal kesimde ve ev hizmetlerinde çalışan çocuklar için bir model geliştirerek mesleki eğitim sağlamıştır. Sinop ve Diyarbakır'da kırsal kesimde çalışan çocukların ailelerini iş sahibi yaparak çocuklarını çalışma yaşamından çekmelerini amaçlayan Kendi İşini Kur programı başlatılmıştır.

- Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim ve Eylem Merkezi Vakfı, metal, otomotiv ve deri sanayinde çalışan çocuklara sağlık hizmeti sağlamıştır. Ankara ve İstanbul'daki metal ve otomotiv sanayinde çalışan çocuklar için çıraklık okullarıyla işbirliği yaparak düzenli sağlık taramaları gerçekleştiren bir mobil klinik kurmuştur. Denizli'deki küçük işletmelerde çalışan kız çocuklarına da sağlık hizmeti sağlamaktadır.

- IPEC programı çerçevesinde kurulan Ankara Büyükşehir Belediyesi Sokakta Çalışan Çocuklar Merkezi kısa dönemli mesleki eğitim kursları düzenlemiştir.

- Emniyet Genel Müdürlüğü Küçükleri Koruma Birimi çocuklara daha iyi hizmet sunmak amacıyla kapasitesini geliştirmiştir.

- Samsun Esnaf ve Sanatkarları Odalar Birliği ile çalışan çocuklara yönelik bir sağlık ve güvenlik merkezi kurulmuştur.

- Milli Eğitim Bakanlığı ile çocuk işçiliği ve eğitim arasındaki ilişkinin araştırılması ve analiz sonuçlarına dayanarak Bakanlık tarafından çalışan çocuklara yönelik bir rehberlik ve eğitim modeli oluşturulmasına yönelik bir proje başlatılmıştır. Bu çerçevede çeşitli illerden 900 çalışan çocuğa eğitim, danışmanlık, sağlık hizmetleri ve beslenme konularında destek sağlanmaktadır.

- Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile ortaklaşa yürütülen Diyarbakır sokaklarında çalışan çocuklar merkezi projesi çerçevesinde çalışan çocukların sosyal ve psikolojik gelişimlerine destek sağlama ve aileler ve çeşitli kuruluşlar düzeyinde konuya ilişkin duyarlılık yaratma çalışmaları sürdürülmektedir.

- DİSK ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında İstanbul, Çorlu ve Denizli'de çocuk işçiliğiyle mücadele eylem planı oluşturulmuş, çalışmalar başlatılmıştır.

- HAK- İŞ ile ortaklaşa yürütülen proje kapsamında Gaziantep, Karaman ve Adapazarı'nda çocuk işçiliğiyle mücadele eylem planı oluşturulmuş, çalışmalar başlatılmıştır.

- Yalova Valiliği ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile ortak bir proje geliştirilmiştir. Yalova'da depremden etkilenen, çalışan veya çalışma yaşamına atılma riski taşıyan 500 çocuğun yararlandığı bir merkez kurulmuş, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, beslenme, psiko- sosyal ve kriz danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.

- Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile toplam 1000 çocuğun yararlandığı iki merkez Gölcük ve Adapazarı'nda kurulmuş, rehabilitasyon, eğitim, sağlık, beslenme, psiko- sosyal ve kriz danışmanlık hizmetleri sunulmaktadır.

- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile İzmir'de seçilen meslek dallarında 2003 yılı itibarıyla çocuk işgücünün sona erdirilmesi projesi başlatılmıştır. Ayakkabıcılık, konfeksiyon, oto tamir ve bakım meslek dallarında 15 yaş altındaki çalışan çocukların işten çekilmeleri ve temel eğitime yönlendirilmesi ve 15- 18 yaş arasındaki çalışan çocukların çalışma koşullarını iyileştirmeyi amaçlayan proje kapsamında işyeri izleme ve sosyal destek sistemi kurulmuştur. Yapılan protokollerle Milli Eğitim Bakanlığı, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ve bağlı bulunduğu Devlet Bakanlığı, İzmir Valiliği, İzmir Büyükşehir Belediyesi, Ege Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin bu çalışmaya aktif olarak katılmaları kararlaştırılmıştır. Bu kuruluşlarla işbirliği içinde çocuklara doğrudan destek ve çalışan çocukların ailelerine sosyal destek ve gelir getirici etkinliklere yönlendirme çalışmaları sürdürülmektedir.

- TÜRK- İŞ, HAK- İŞ ve DİSK Konfederasyonlarıyla ortaklaşa yürütülen “Sokaktan Eğitime” projesi kapsamında 6 ilde toplam 1710 sokakta çalışan çocuk yatılı ilköğretim bölge okullarına yönlendirilmiştir”.²⁵¹

Ülkemizde başta çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri olmak üzere çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü tarafından , “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Ulusal Politika ve Program Çerçevesi” hazırlanmıştır. Program, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı hedeflerine, hükümetin yoksullukla mücadele ve eğitimle ilgili programlarına paralellik oluşturacak şekilde düzenlenmiş olup, ulusal mevzuatımızın, 138 ve 182 sayılı ILO Sözleşmeleri’nin uygulanmasını kapsamaktadır.

Hazırlanan programa destek vermek üzere 2005 yılı başından itibaren kamu kurumları, işçi ve işveren konfederasyonları ve sivil toplum kuruluşları tarafından 20 ili kapsayan 10 proje Ulusal Yönlendirme Komitesi tarafından kabul edilerek uygulamaya konulmuştur. Bu projeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığı tarafından ILO/IPEC kapsamında “Ankara, İzmir ve Bursa’da Mobilya Sektöründe Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi”.
- Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından ILO/IPEC kapsamında yürütülen “Adana Karataş’ta Mevsimlik Gezici ve Geçici Tarım İşlerindeki En Kötü Biçimdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Projesi”.
- TİSK ve TÜRK- İŞ tarafından ILO/IPEC kapsamında yürütülen “Çocuk İşçiliğine Karşı Toplumsal İşbirliği Projesi”.

---

²⁵¹ ILO Ankara Ofisi, “ILO Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipec.htm> 15 Haziran 2007.

- HAK- İŞ tarafından ILO/IPEC kapsamında Şanlıurfa’da yürütülen “Çocuk İşçilerin Ailelerine Mesleki Eğitim Sağlanması Suretiyle Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi”.
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ILO/IPEC kapsamında yürütülen “Çocuk İşçilerin Ailelerine Mesleki Eğitim Sağlanması Suretiyle Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi”.
- TÜİK tarafından ILO/IPEC kapsamında yürütülen “Modüler Çocuk İşgücü Anketinin Hane Halkı İşgücü Anketi İle Birlikte Uygulanması Projesi”.
- ÇSGB Çalışan Çocuklar Bölümü tarafından AB Fonu kaynaklarından yararlanarak ILO Türkiye Temsilciliği’nin teknik desteğiyle 7 ilde yürütülen “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi”.²⁵²

---

²⁵² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 5- 6.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL İLİNDE OTOMOTİV KÜÇÜK SANAYİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLARA YÖNELİK SAHA ARAŞTIRMASI

1. SAHA ARAŞTIRMASINA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER VE AÇIKLAMALAR

1.1 Genel Olarak

Çocuk işçiliğinin önlenmesi ya da azaltılabilmesi, çocuk istihdamı konusundaki istatistiki verilerin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi ile mümkündür. Nitekim, ülkemizde Ekim 1994 yılında IPEC programı çerçevesinde ILO ile TÜİK arasında imzalanan proje kapsamında ilk kez ÇİA uygulanmıştır. ÇİA'nın ikincisi Ekim 1999'da, üçüncüsü de Ekim, Kasım ve Aralık 2006'da gerçekleştirilmiştir. Çocuk işçiliğini önleme adına gerçekleştirilen bu çalışmalar, çocuk işçiliğinin boyutları ve genel özellikleri hakkında istatistiki bilgi sağlayan en önemli kaynaktır.

Başlangıçta İstanbul ilindeki küçük sanayi sitelerinin tamamını kapsamak üzere gerçekleştirmeyi düşündüğümüz saha araştırmamız, çalışmaya başladıktan sonra seçilen sanayi sitelerindeki çocuk işçilerle sınırlı kalmıştır. Yalnızca bir yüksek lisans tezinde ya da doktora tezinde kullanılmak üzere elde ettiğimiz bu veriler, ulaşılmak istenen hedef kitlenin tamamını temsil etmemektedir. Zira, yaptığımız saha araştırması tüm Türkiye'yi kapsayan bir çalışma olmayıp, İstanbul ilindeki beş küçük oto- sanayi sitesini (Anadolu Yakası Kadıköy Küçük Oto Sanayi Sitesi, Maslak Atatürk Oto Sanayi Sitesi, Göztepe Sanayi Sitesi, Dudullu Kadosan Oto Sanayi Sitesi ve Ümraniye Oto Sanayi Sitesi) kapsamaktadır.

Yapılan saha araştırması, sanayi sitelerindeki çocuk işçi ve çırakların eğitim haklarına, ailelerinin gelir düzeyine ve çalışma koşullarına ilişkindir.

1.2 Saha Araştırmasında Kullanılan Tanım ve Kavramlar

Saha araştırmasında kullandığımız kavramların tanımlanması, üzerinde çalışılan konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira, araştırma içinde teknik birtakım kavramlar kullanılmıştır.

Kavramlar, salt kendi tanımlarının yanı sıra kullanıldıkları konuya göre daha özel birtakım eklemeler de almaktadır. Bu nedenle kullanılan her kavramın bu çalışma sınırları içindeki tanımlarına yer verilmiştir. Örneğin, 'iş kazası' Sosyal Sigortalar Kanunu'nda (SSK), "işçinin işyerinde bulunduğu sırada, işveren tarafından yürütülmekte olan bir iş dolayısıyla meydana gelen ve işçiyi bedenen ve ruhen zarara uğratan olaydır" şeklinde tanımlanmıştır. Bizim çalışmamızda ise, söz konusu tanım bütün işçileri kapsayacak şekilde değil, yalnızca çocuk işçi ve çırakları kapsayacak şekilde yapılmıştır. Aynı kavram çalışmamızda "işçi ya da çırağın işyerinde veya işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla uğradığı; işçinin veya çırağın bedenen ve ruhen zarar görmesine yol açan olaydır" şeklinde tanımlanmıştır. İş kazası yalnızca bir örnektir; saha araştırmasında bunun gibi birçok örneğe rastlanabilir.

Saha araştırmasında çocuk işçi, çırak, usta öğretici, işyeri, yazılı sözleşme, iş kazası, meslek hastalığı, ücret, aynı yardım ve tatil hakkı kavramlarına değinilmiştir. Bunları konumuzla bağlantılı olarak şu şekilde tanımlayabiliriz:

Çocuk İşçi: Sosyo- ekonomik konumları gereği esnaf ve sanatkarlar yanında, sanayi işkolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek amacıyla üretime katılan ve 18 ve daha küçük yaştaki kimselerdir.

Çırak: Çıraklık sözleşmesi esaslarına göre bir meslek alanında mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları iş içerisinde geliştirilen kişidir.

Usta öğretici: Ustalık yeterliğini kazanmış ve Bakanlıkça açılacak iş pedagojisi kurslarını başarıyla tamamlamış; çırağın eğitiminde yetkili kişidir.

İşyeri: İşveren tarafından mal veya hizmet üretmek amacıyla kurulan, maddi olan ve olmayan unsurlar ile işçinin birlikte örgütlendiği birimdir.

Yazılı sözleşme: Süresi en az bir yıl ve daha fazla olan, yazılı yapılması zorunlu olan, çırakla usta arasındaki ilişkileri düzenleyen bir sözleşmedir.

İş kazası: İşçi ya da çırağın işyerinde veya işveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla uğradığı; işçinin veya çırağın beden ve ruhen zarar görmesine yol açan olaydır

Meslek hastalığı: Sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre, tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı, geçici veya sürekli hastalık, sakatlık ya da ruhi arıza halleridir.

Ücret: Bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para olarak ödenen tutardır.

Aynı yardım: İşveren tarafından yapılan yiyecek, giyecek, yakacak, kırtasiye vb. gibi ücret dışı yapılan yardımların tümüdür.

Tatil hakkı: Tatil hakkı uygulaması ile çocuk işçi veya çırağın özellikle yıllık ücretli izin hakkı kastedilmiştir. Ancak, çocuk işçi ve çırakların hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatil hakları da vardır.

1.3 Saha Araştırmasına İlişkin Açıklamalar

Saha araştırmamız, Haziran 2007 tarihinde başlamış ve Şubat 2008'de sonuçlandırılmıştır.

İstanbul ilindeki beş küçük sanayi sitesinde çocuk işçi ve çıraklar ile yüz yüze görüşülerek veriler toplanmış, elde edilen bu veriler bilgisayar ortamında derlendikten sonra grafikler oluşturulmuştur.

1.4 Saha Araştırmasının Kapsamı

- Saha araştırması, İstanbul ilinde beş küçük sanayi sitesinde çalışan çocuk işçi ve çırak istihdamının boyutları ve nitelikleri hakkında sınırlı da olsa bilgi vermektedir.

- Saha araştırması, küçük sanayi sitelerinde çalıştırılan çocukların ailelerinin gelir düzeyi hakkında da bilgi vermektedir. Özellikle, çocuk işçi veya çırağın anne ve babasının çalışıp çalışmadığını sormamızdaki asıl amaç ailenin gelir düzeyini saptamaktır.

- Saha araştırması, çırak adı altında söz konusu sanayi sitelerinde 4857 sayılı İş Kanunu'na ve 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu'na aykırı olarak çalıştırılan çocuk işçileri saptama adına yararlı sonuçlar vermiştir. (Çıraklık ve Mesleki Eğitim Kanunu, 29/06/2001 tarih ve 4702 sayılı Kanun'un 22. maddesi ile "Mesleki Eğitim Kanunu" olarak değiştirilmiştir.)

- Saha araştırması herhangi bir kuruluş tarafından değil, bizzat tarafımızdan yapılmıştır. Dolayısıyla, söz konusu sanayi sitelerinde çalışan çocukların durumu çok rahat tespit edilebilmiş ve sınırlı da olsa genellemelere gidilebilmiştir.

1.5 Saha Araştırmasında Karşılaşılan Sorunlar

- Saha araştırmamız değerlendirilirken, anketin bazı muhtemel eksikleri ve kısıtlamaları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle ankete cevap verenlerin hatalı beyanından kaynaklanabilecek birtakım eksikler olabileceği dikkate alınmalıdır.

- Saha araştırmalarında araştırma yapılmak istenen alandan belirli sayıda örneklem tesadüfi yöntemlerle seçilir ve verdikleri yanıtlara göre genellemelere gidilebilir. Çalışmamız 3308 sayılı MEK. 'nun uygulama için esas aldığı motorlu taşıtlar tamir ve boya meslek dalına yönelik olarak İstanbul ilindeki beş küçük sanayi sitesinde yapılmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan 100 işyerinde 100 işveren, 40 çocuk işçi ve 60 çırakla görüşülmüştür. Çalışmamızda, küçük sanayi sitesinde çocuk işçi ve çıraklar tesadüfi olarak seçilmemiştir. Sanayi sitesindeki işyerleri tek tek dolaşılmış, çocuk işçi ya da çırak çalıştıran yerler saptanmış ve işverenler görüşme teklifimizi kabul edince anket çalışması yapılabilmektedir. Dolayısıyla, elde ettiğimiz verileri genelleme imkanı bulunamamıştır.

- Saha araştırmamız Türkiye ve İstanbul genelindeki tüm küçük sanayi sitelerini kapsamamaktadır. İstanbul ilinde yalnızca beş oto- sanayi sitesi kapsama alındığından, bu sanayi sitelerine ilişkin kısmi genellemelere gidilebilmiştir.

2. İSTANBUL İLİNDE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE ÇALIşAN ÇOCUK İşÇİ VE ÇIRAKLARIN SOSYO- EKONOMİK KONUMLARI

Anadolu Yakası Kadıköy Küçük Oto Sanayi Sitesi'nde 172 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin toplam istihdam hacmi 700 - 800 olup, bunun da yaklaşık 150'sinin çocuk işçi olduğu site yönetimince belirtilmiştir.

Maslak Oto Sanayi Sitesi'nde yaklaşık 2000 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin toplam istihdam hacmi 6000 olup, bunun da yaklaşık 200-250'sinin çocuk işçi ya da ıracak olduğu site yönetimince belirtilmiştir.

Göztepe Sanayi Sitesi'nde yaklaşık 1100 işyeri vardır. Bu işyerlerinin toplam istihdam hacmi yaklaşık 3300 olup, bunun da yaklaşık 200 - 300'ünün çocuk işçi ya da ıracak olduğu site yönetimince belirtilmiştir.

Ümraniye Sanayi Sitesi'nde yaklaşık 450 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde yaklaşık 1500 işçi istihdam edilmekte olup, bunun da yaklaşık 370'inin çocuk işçi ya da ıracak olduğu site yönetimince belirtilmiştir.

Dudullu Kadosan Sanayi Sitesi'nde yaklaşık 517 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin toplam istihdam hacmi yaklaşık 4000 olup, bunun da yaklaşık 200- 300 tanesinin ıracak ya da çocuk işçi olduğu site yönetimince belirtilmiştir.

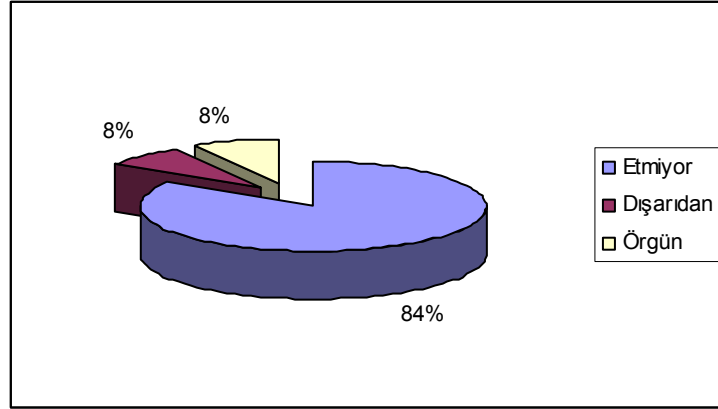
Anket sonuçları, çocuk işçi ve ıracakların sosyo- ekonomik konumları ve çalışma koşulları ana başlıkları altında değerlendirmeye alınmıştır. Çocuk işçi ve ıracakların sosyo- ekonomik konumları başlığı altında eğitim haklarına ve ailelerinin gelir düzeyine değinilmiştir. Çocuk işçi ve ıracakların çalışma koşulları başlığı altında ise, yazılı sözleşme ile çalışma, ücret hakkı, iş süreleri, dinlenme hakları, sosyal güvenlik hakları ve iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi konulara değinilmiştir.

2.1 Eğitim Hakları

Çocuk işçi ve çırakların eğitim hakları başlığı altında eğitim durumlarına, eğitim düzeylerine ve mesleki eğitimlerine değinilmiştir. Çocuk işçi ve çırakların eğitim durumlarını tespit için eğitime devam edip etmedikleri, eğitim düzeylerini belirlemek için ilkokul mezunu olup olmadıkları ve mesleki eğitimi yeterli olarak alıp almadıklarını tespit için kendilerine mesleki eğitimi kimin verdiği sorulmuştur.

2.1.1 Eğitim Durumu

Grafik 2. Çocuk İşçi Eğitime Devam Ediyor mu?

Çocuk işçilere “eğitime devam edip etmediklerini sorduğumuzda”, % 84’ü devam etmediklerini, % 8’i örgün olarak, % 8’i ise dışardan eğitime devam ettiklerini belirtmişlerdir.

Çalışma yaşamına giren çocuklardan büyük bir kısmı eğitimini tamamlayamamaktadır. Aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına giren çocuk, çalışma tercihini bazen kendisi yapmakta, bazen de ailesi tarafından bu tercihi yapmaya zorlanmaktadır. Çalışma tercihi ister kendisinden gelsin, isterse ailesinin zoru ile olsun, eğitimini yarıda keserek çalışmaya başlayan bir çocuk toplumdaki vasıfsız işgücünü oluşturacaktır.

Çıraklar açısından da durum farklı değildir. Çıraklık bir eğitim süreci olduğu halde çocuk vasıf kazanamamaktadır. Bunun birtakım sebepleri vardır:

- Çıraklık sözleşmesine göre, işveren veya işveren vekili çırakla yapılan sözleşmeyi bildirimli veya bildirimsiz biçimde feshedebilmektedir. Ancak, sözleşmesi feshedilen çırak yeni bir kayıt dönemine kadar başka bir işverenle sözleşme imzalayamamaktadır. Çırağın bu nedenle sadece sözleşme imzalaması değil, aynı zamanda eğitim imkanı da ortadan kalkmaktadır.

- Çıraklık okuluna devam eden 18 yaşındaki bir çırağın, iş sözleşmesinin feshedilmesi halinde, yaş sınırı nedeni ile okulla ilişkisi kalmayacaktır. Bu kısıtlama çırakların işyeri değiştirmelerine önlem olarak getirilmiştir. Ancak, çıraklık sözleşmesinin feshi halinde, çırağın başka işyerinde sözleşme yaparak çalışmasının engellenmemesi gerekir.

- Kaynak yetersizliği ÇEM'lerin işyerlerinde sınıf açmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Ancak, bu uygulamanın birtakım sakıncaları vardır;

- İşyerinde yapılan eğitimin bir bütünlüğü bulunmamaktadır. ÇEM'lerden uzakta bir eğitim verilmesi, denetlenme imkanını azaltmaktadır,

- İşyerlerinde mevcut sınıfların çoğu eğitim için gerekli fiziki koşullara uygun olarak düzenlenmemiştir,

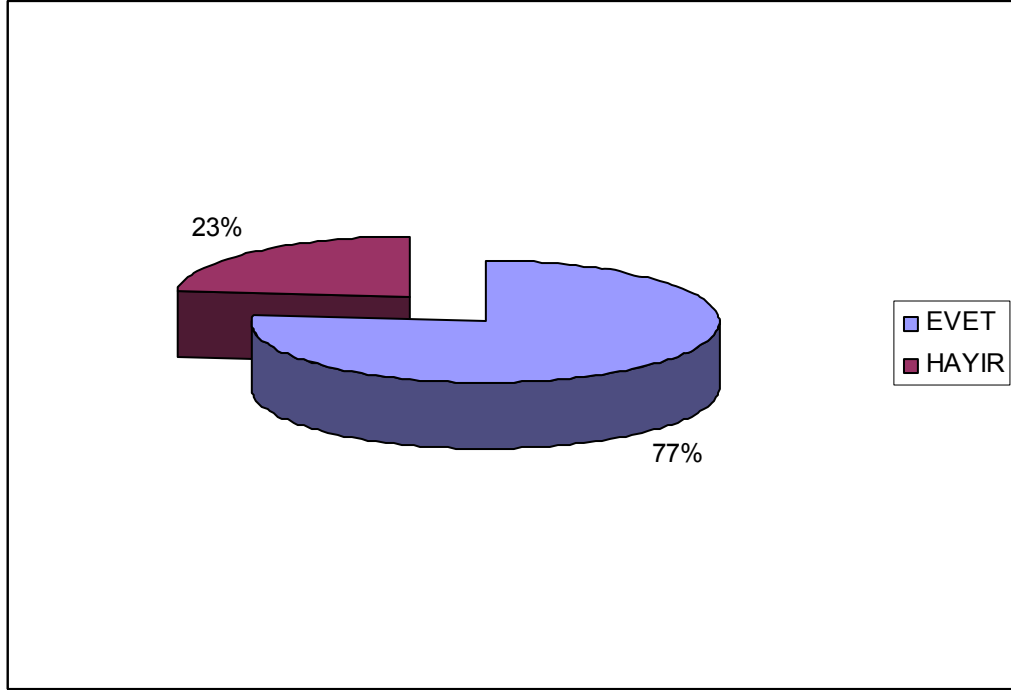
- Eğitimin yürütülmesi ve kalitesi büyük ölçüde işverenin inisiyatifine bırakılmıştır,

- Çocuğu, kendi kişilik özelliklerine, ilgi ve yeteneklerine, en uygun mesleğe yöneltebilmek için bilimsel yöntemlere, eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerine yer verilmelidir,

- Çıraklık eğitimi kapsamındaki mesleklerde kız çocukları lehine çeşitliliğe gidilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde mesleki- teknik eğitimin yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının önemi büyüktür. Zira, çocuk işçiliği ancak kalıcı çözümlerle önlenebilecek toplumsal bir problemdir.

2.1.2 Eğitim Düzeyi

Grafik 3. Çocuk İşçi İlköğretim Mezunu mu?

Çocuk işçilere “ilköğretim mezunu olup olmadıkları” sorulduğunda % 23’ü ilköğretim mezunu olduklarını, % 77’si ise ilköğretim mezunu olmadıklarını belirtmiştir. İlköğretim mezunu olmayan öğrencilerin de büyük bir kısmı 3. ya da 5. sınıfta okulu terk ettiklerini belirtmişlerdir.

Çocukların okulu yarıda bırakıp çalışmaya başlamalarının en önemli sebebi aileye ekonomik destek sağlamaktır. Kısa vadede çocuğun bu davranışı haklı gibi görünse de, gerçekte çocuk okuyarak elde edeceği yüksek vasıf ve statüyü erken yaşta çalışma yaşamına girerek kaybetmektedir.

2.1.3 Mesleki Eğitim

Gerek çocuk işçilere, gerekse çıraklara “kendilerine mesleki eğitimi kimin verdiği” sorulduğunda tamamı ustalarının mesleki eğitim verdiğini belirtmişlerdir.

3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nun 15. maddesi, “aday çırak ve çırak almak için işyerinde usta öğretici bulunması şarttır” hükmünü getirmiştir.

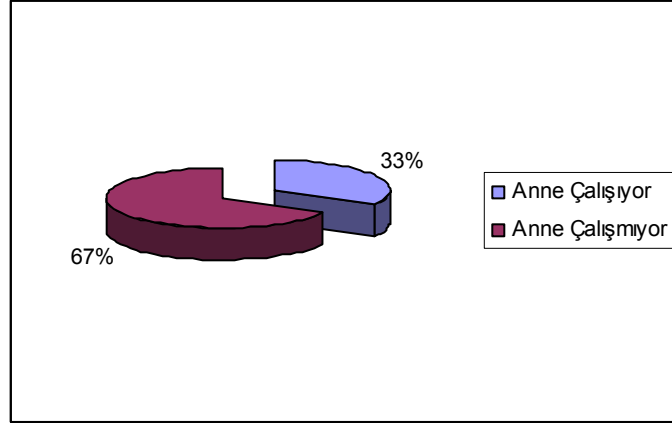
MEK. nun 20. maddesinde, “işletmelerde beceri eğitimi gören öğrencilerin teorik eğitimi, meslekî ve teknik eğitim okul ve kurumlarında veya işletmelerin eğitim birimlerinde yapılır. Çalışma saatleri içinde yapılacak teorik eğitim haftada oniki saatten az olamaz. Bu eğitim yoğunlaştırılmak suretiyle de yapılabilir. Teorik eğitim günlerinde öğrenciler ücretli izinli sayılır” hükümleri bulunmaktadır.

Yapılan görüşmelerde ise, çırakları çalıştıran işyeri sahiplerinin birçoğunun usta öğretici sertifikasının bulunmadığı tespit edilmiştir. Nitekim, işverenlerle yapılan görüşmelerde usta öğretici sertifikası olmayanların birçoğu tabandan yetiştiklerini belirtmişlerdir. Bu durum, 3308 sayılı Kanun’un 15. maddesine aykırıdır.

MEK. nun 20. maddesi hükmü incelendiğinde çırakların teorik eğitimlerini, meslekî ve teknik eğitim okul ve kurumlarında veya işletmelerin eğitim birimlerinde yapmaları gerektiğini görmekteyiz. Nitekim, çıraklık ve mesleki eğitim okulları teorik eğitimin verildiği okullardır. Ancak, bu okullarda verilen eğitimi işverenler ve çıraklar yetersiz bulmaktadır. Özellikle işverenler ile yaptığımız görüşmelerde mesleki eğitim okullarını çırakların işten kaçmak için bir araç olarak kullandıklarını ve okul günlerinde çırakların okula dahi uğramadıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda çırakların mesleki eğitimde teorik bilgiyi yeterli olarak almadıklarını söylemek yanlış olmaz.

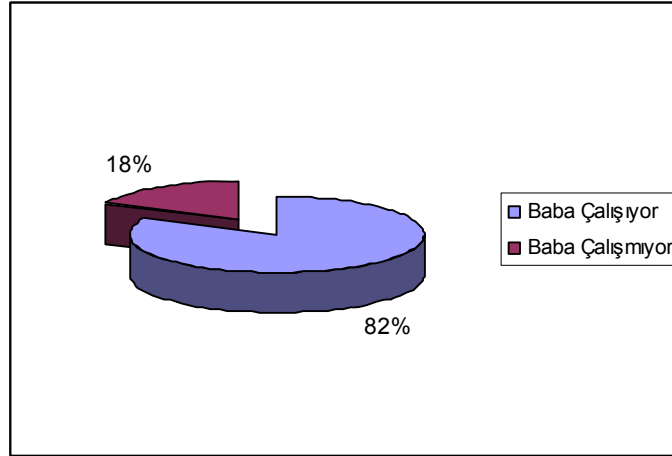
2.2 Ailenin Gelir Düzeyi

Küçük sanayi sitesinde çalışan çocuk işçilerin % 67’si annesinin herhangi bir işte çalışmadığını, % 33’ü ise annesinin çalıştığını belirtmiştir.

Grafik 4. Çocuk İşçinin Annesi Çalışıyor mu?

Çocuk işçilere “babalarının çalışıp çalışmadığı” sorulduğunda ise, % 82’si babasının çalıştığını, % 18’i ise babasının çalışmadığını belirtmiştir.

Grafik 5. Çocuk İşçinin Babası Çalışıyor mu?

Anne ve babanın çalışmadığı ailelerde büyük oranda birden fazla çocuk olduğu ve ailenin bu çocukların çalışarak getirdikleri paralarla geçimini sağladığı tespit edilmiştir. Ailesi yoksul olduğu için okuyamayan ve ailesinin yoksullukla mücadelesine destek olmak için üretime katılan çocuk bir bakıma rol karmaşası içine girmiştir. Zira, oyun ve okul hakkından yoksun olarak, yetişkin bir birey gibi ailenin geçimini sağlar bir konuma geçmiştir.

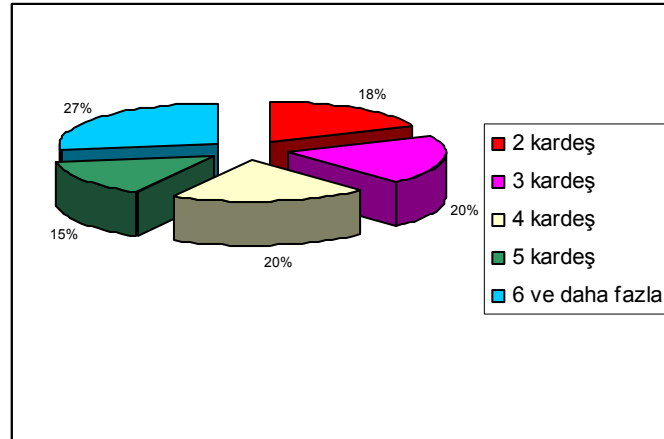
Çocuklarını çalıştıran ailelerin ortak özelliği yoksul oluşlarıdır. Ayrıca, anne ve babanın iyi bir eğitim almamış olması, onların vasıfsız işlerde çalışmalarına yol açmaktadır. Genellikle asgari ücret üzerinden aylık alan bu tip ailelerde anne ve baba

birlikte çalışıyor olsa dahi ailenin aylık kazancı en fazla 1200 YTL. dolaylarında olacaktır. Bu rakam sadece babanın ya da annenin çalıştığı ailelerde daha da düşecektir. Diğer taraftan anne ve babanın hiç çalışmadığı ailelerde ise ailenin geçim yükünü tamamen çocuk üstlenecektir.

Ailenin gelir düzeyine çalışan çocuğun katkı payı ailedeki çalışan birey sayısına göre farklılık arz etmektedir. Örneğin, bütün aile bireylerinin çalıştığı ailelerde çocuğun aile gelirin katkı payı yaklaşık % 20 ila % 33 dolaylarında olacaktır. Yalnızca babanın veya annenin çalıştığı ailelerde % 40 ila % 50 dolaylarında olacaktır. Yalnızca kendi çalışıyorsa, ailenin tüm gelir yükünü çocuk üstlenecektir.

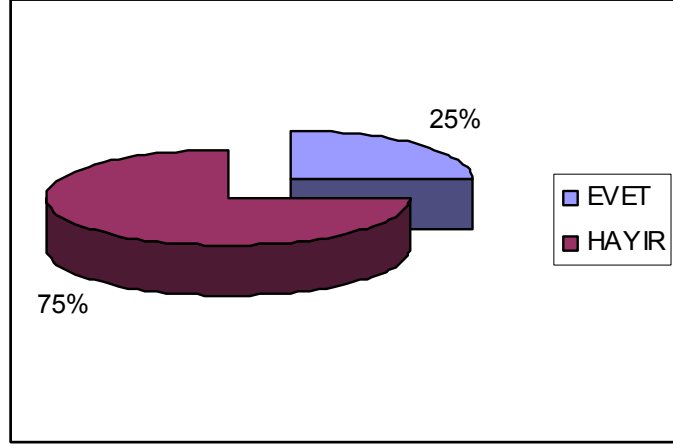
Görüldüğü gibi çalışan bir çocuk çok genç yaşlarda aile geçindirmek gibi fiziki ve ruhsal yapısına uymayan bir rol ile karşı karşıya kalmaktadır. Dolayısıyla, hayata bakış açısı, üstlendiği rol, kişilik yapısı çok erken yaşta değişmekte ve bu değişim muhtemelen ileriki yaşlarda sağlıksız ve mutsuz bir birey olma sonucunu doğurmaktadır.

2.3 Ailedeki Çocuk Sayısı

Grafik 6. Kaç Kardeşsiniz?

Çocuk işçilere “kaç kardeş oldukları” sorulduğunda, % 18’i iki kardeşe, % 20’si üç kardeşe, % 20’si dört kardeşe, % 15’i beş kardeşe, % 27’si ise altı ve daha fazla kardeşe sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Grafik 7. Çırağın Kendisi gibi çalışan kardeşleri var mı?

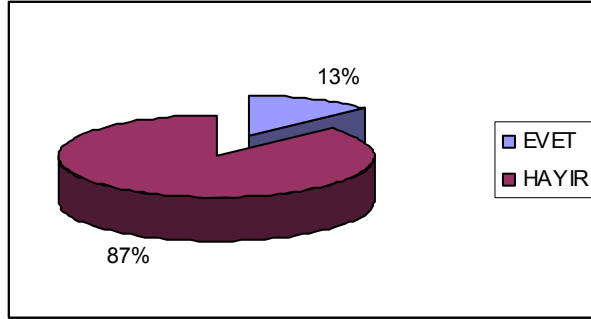
Çocuk işçilere sorulan soru çıraklara “kendisi gibi çıraklık yapan kardeşinin olup olmadığı” şeklinde sorulmuştur. Bu soruya çırakların % 25’i evet, % 75’i ise hayır yanıtını vermişlerdir.

Çocuk işçinin veya çırağın ailesindeki çocuk sayısının fazla oluşunu, ailenin eğitim seviyesi ve gelir düzeyinin düşüklüğünde aramak gerekir. Gelir seviyesi düşük ailelerde daha fazla çocuk sahibi olma eğiliminin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca, yeterli eğitim ve bilgi seviyesine sahip olmayan anne ve babanın aile planlamasına uymadıklarını söyleyebiliriz. Çok çocuğa sahip olan aileler çocuklarını genç yaşta çalıştırmaktadırlar.

3. İSTANBUL İLİNDE KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİNDE ÇALIŞAN ÇOCUK İŞÇİ VE ÇIRAKLARIN ÇALIŞMA KOŞULLARI

Anket çalışmasında çocuk işçi ve çırakların çalışma koşulları hakkında genel bir fikir vermesi amacıyla, çocuk işçi veya çırağın yazılı bir sözleşme ile çalışıp çalışmadığı, iş kazasına ya da meslek hastalığına uğrayıp uğramadığı ve çocuk işçi veya çırağın günlük çalışma süreleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

3.1 Yazılı Sözleşme

Grafik 8. Çocuk işçi ile yapılmış yazılı sözleşmeniz var mı?

İşverenler ile yapılan görüşmelerde, “çocuk işçi ile yapılmış yazılı sözleşmeniz var mı” sorusuna % 13’ü evet, % 87’si ise hayır yanıtını vermiştir.

Aynı soru çırak çalıştıran işverenlere sorulduğunda, işverenlerin tamamı, çırak ile aralarındaki iş ilişkisinin yazılı bir sözleşmeye dayandığını belirtmişlerdir.

2003 tarih ve 4857 sayılı İK. m. 8/III’e göre, yazılı sözleşme yapılmayan hallerde işveren işçiye en geç 2 ay içinde genel ve özel çalışma koşullarını, günlük ya da haftalık çalışma süresini, temel ücreti ve varsa ücret eklerini, ücret ödeme dönemini, süresi belirli ise sözleşmenin süresini, fesih halinde tarafların uymak zorunda oldukları hükümleri gösteren yazılı bir belge vermekle yükümlüdür.

3308 sayılı MEK. m. 13’e göre, “bu Kanun kapsamında bulunan il ve mesleklerde faaliyet gösteren iş yerleri, Bakanlıkça tespit edilecek illerde ve meslek dallarında ondokuz yaşından gün almamış kişileri çıraklık sözleşmesi yapmadan çalıştıramazlar” hükmünü getirmiştir. Dolayısıyla, çırak çalıştıran işverenin öncelikle

söz konusu çırakla arasında ‘çıraklık mukavelesi’ adı altında yazılı bir sözleşmenin olması gerekir.

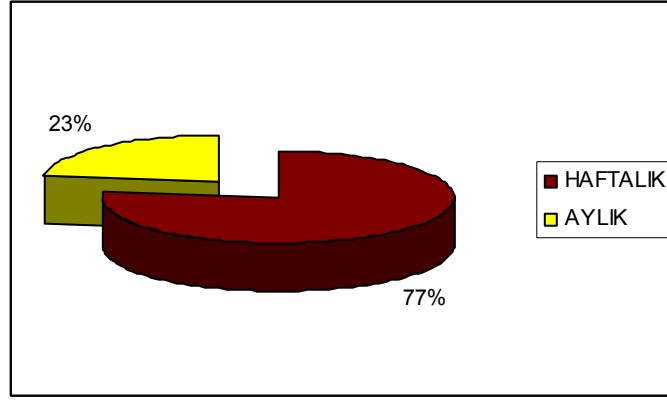
Anket sonucunda çocuk işçilerin büyük bir kısmının, işvereni ile yazılı sözleşmesinin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, İK. m. 8/III’e de uyulmamıştır. Diğer bir deyimle, çocuk işçi ile yazılı sözleşme yapmamış olan işverenlerin, çocuğa yazılı bir belge de vermedikleri tespit edilmiştir. Yazılı bir sözleşme olmadan çalışan birçok çocuk, kendi haklarının bilincinde olmadan işverenlerin emri altında çalışmaktadır. Konuya salt bir sözleşme açısından bakmamak gerekir. Zira, işveren ile sözleşmesi olmayan bu çocukların birçoğunun aynı zamanda sigortaları da yoktur. Bu açıdan bakıldığında çocuk işçinin hakkını arama adına elinde hiçbir somut veri olmamakta, bu nedenle de işverenler yasal yükümlülüklerinden rahatlıkla kurtulabilmektedirler.

Anket çalışmasının sonuçları çıraklar açısından değerlendirildiğinde ise, görüşülen tüm çırakların yazılı bir sözleşme ile çalıştırılmalarının sebebinin MEK. ’nun 13. maddesi hükmüne bağlamak gerekir. Zira, bu hüküm, işverenlere yazılı bir sözleşme ile yasal çırak çalıştırma zorunluluğu getirmektedir. Diğer bir deyimle, işveren ile çalıştırmak istediği çırak arasında yazılı bir sözleşme yoksa, söz konusu çalıştırma şekli yasal anlamda çıraklık olarak nitelendirilmemektedir. Dolayısıyla, işverenlerin çırakları yazılı bir sözleşme ile çalıştırdıkları tespit edilmiştir.

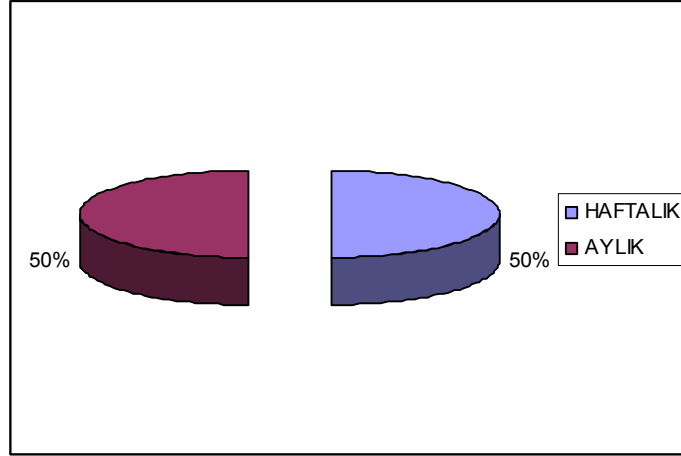
3.2 Ücret Hakkı

Çocuk işçi ve çırakların çalışma sebepleri içinde en önemli faktör ekonomik beklentidir. Dolayısıyla, çocuk işçi ve çırakların ücret hakkı bu kısımda ele alacağımız konulardan biridir. Ayrıca, işverenlerin, çocuk işçi ve çıraklara ücretten başka sağladıkları haklar da bu kısımda ele alacağımız bir diğer konudur.

3.2.1 Ücretin Ödenme Zamanı

Grafik 9. Çocuk İşçinin ücreti nasıl belirlenmektedir?

Grafik 10. Çırağın ücreti nasıl belirlenmektedir?

Yapılan çalışmada işverenlere “çocuk işçinin ücretini nasıl ödedikleri” sorulduğunda % 77’si haftalık, % 23’ü de aylık olarak ödediklerini belirtmiştir.

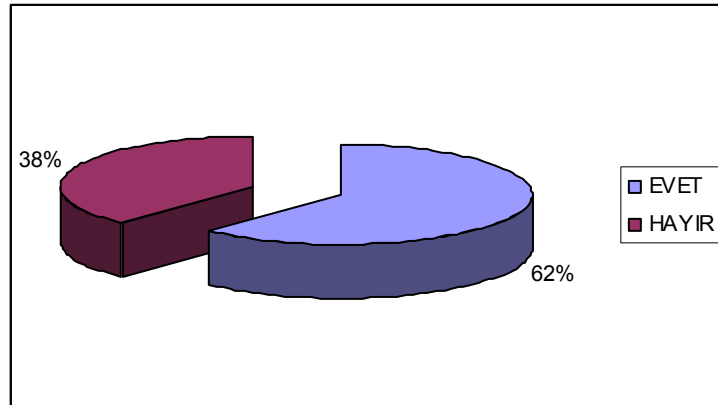
Aynı soru çırak çalıştıran işverenlere sorulduğunda, % 50’si haftalık, % 50’si de aylık olarak ücret ödediklerini belirtmiştir.

4857 sayılı İK. m. 32/1’e göre, genel anlamda ücret, bir kimseye bir iş karşılığında işveren ya da üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para olarak ödenen tutardır. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında ise işçi ücretlerinin en geç ayda bir ödeneceği, iş sözleşmeleri veya toplu iş sözleşmeleri ile ödeme süresinin bir haftaya kadar indirilebileceği hükme bağlanmıştır.

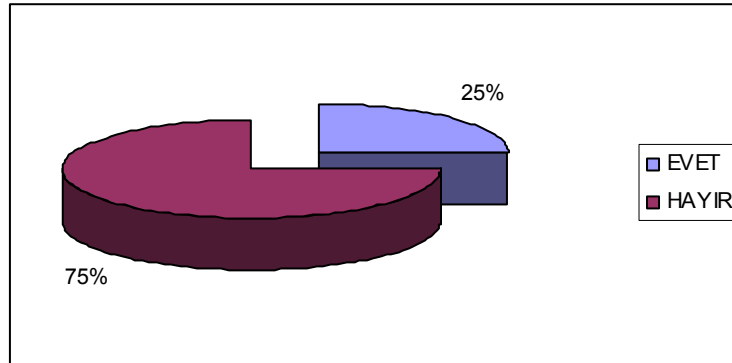
Yapılan çalışmada işverenlerin, çocuk işçilere, büyük oranda haftalık ücret ödedikleri belirlenmiştir. Aylık ücret ödeyen işverenlerin oranının çok daha az olduğu saptanmıştır. İK. 'nın 32. maddesinde belirtildiği gibi, işçi ücretleri en erken haftada bir ödenebileceğinden, çalışma yapılan oto- sanayi sitelerinde benimsenmiş olan ücretin haftada bir ödenmesi geleneğinin kanuna aykırı olmadığını söyleyebiliriz.

Çırak çalıştıran işverenlerin söz konusu çırakların ücretini ödemede yarısının aylık ödemeyi, diğer yarısının da haftalık ödemeyi benimsediklerini görmekteyiz. 3308 sayılı Kanun'da çıraklara, ücretlerinin nasıl ödeneceği belirtilmemiştir. MEK. 'nun 24. ve 25. maddeleri çırakların ücretinin miktarını belirtmektedir. Dolayısıyla, çıraklar açısından da İK. hükmünü dikkate almak gerekir. Diğer bir deyimle, çırakların da ücretinin en erken haftada bir, en geç ayda bir ödenmesi gerekir.

3.2.2 Yan Ödemeler

Grafik 11. İşyerinizde çocuk işçilere yönelik aynı yardımlar var mı?

Grafik 12. İşyerinizde çıraklara yönelik aynı yardımlar var mı?

Çocuk işçi çalıştıran işverenlere “çocuk işçilere yönelik ayni yardım yapıp yapmadıkları” sorulduğunda, % 38’i ayni yardım yaptıklarını, % 62’si ise yapmadıklarını belirtmişlerdir.

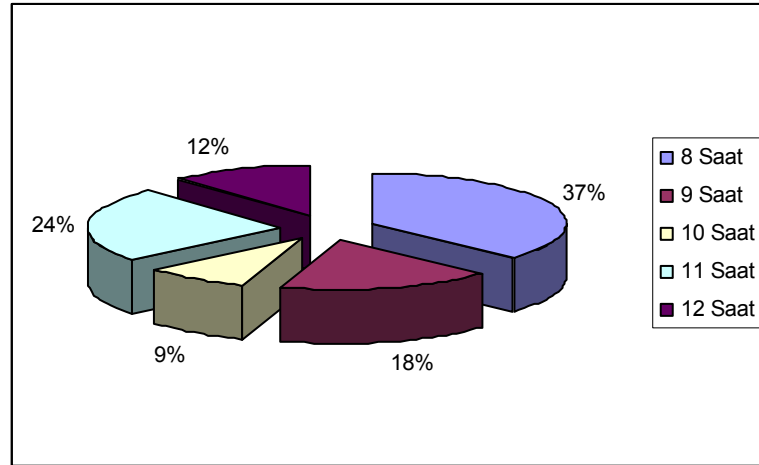
Aynı soru çırak çalıştıran işverenlere sorulduğunda, % 25’i ayni yardım yaptıklarını, % 75’i ise yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Çalışma yaşamında işverenler tarafından işçilere yapılan ayni yardımlardan kasıt giyecek, gıda, yakacak gibi mal ile yapılan yardımlardır. Gerek 4857 sayılı İK. , gerekse 3308 sayılı MEK. işverenlere, işçilere yönelik ayni yardım yapma konusunda bir yükümlülük getirmemektedir.

İşverenler tarafından yapılan yardımların daha çok dini bayramlarda gıda yardımı, giyecek veya para şeklinde yapıldığı tespit edilmiştir.

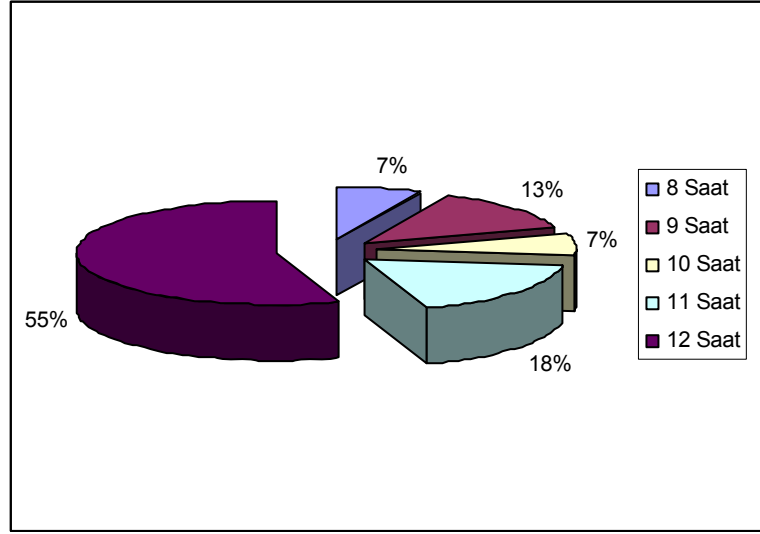
İşverenin, işçisine yapacağı ayni yardım, işçiyi işyerine bağlama, verimini artırma, kendisini işyerinin bir parçası olarak görme adına önemli bir adımdır.

3.3 İş Süreleri

Grafik 13. Çocuk İşçi günün kaç saatini işyerinde geçiriyor?

Çocuk işçilere “günün kaç saatini işyerinde geçirdikleri” sorulduğunda, % 37’si sekiz saat, % 18’i dokuz saat, % 9’u on saat, % 24’ü onbir saat ve % 12’si de oniki saat yanıtını vermişlerdir.

Grafik 14. Çırak günün kaç saatini işyerinde geçiriyor?

Çıraklara günün kaç saatini işyerinde geçirdikleri sorulduğunda ise, % 7'si sekiz saat, % 13'ü 9 saat, % 7'si on saat, % 18'i onbir saat ve % 55'i oniki saat yanıtını vermişlerdir.

İK. 'nun 63. maddesine göre, haftalık çalışma süresi en çok 45 saattir. Söz konusu haftalık çalışma süresi, haftanın çalışılan günlerine bölünerek günlük çalışma süresine ulaşılır. Örneğin, haftanın beş günü çalışılan bir işyerinde günlük çalışma süresi dokuz saattir; haftanın altı günü çalışılan bir işyerinde ise günlük çalışma süresi yedibuçuk saattir.

2004 yılında İK. m. 41. 'e dayanılarak "İş Kanunu'na İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği" çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğin 8. maddesinin (a) bendinde onsekiz yaşını doldurmamış işçilere fazla çalışma yaptırılmayacağı belirtilmiştir.

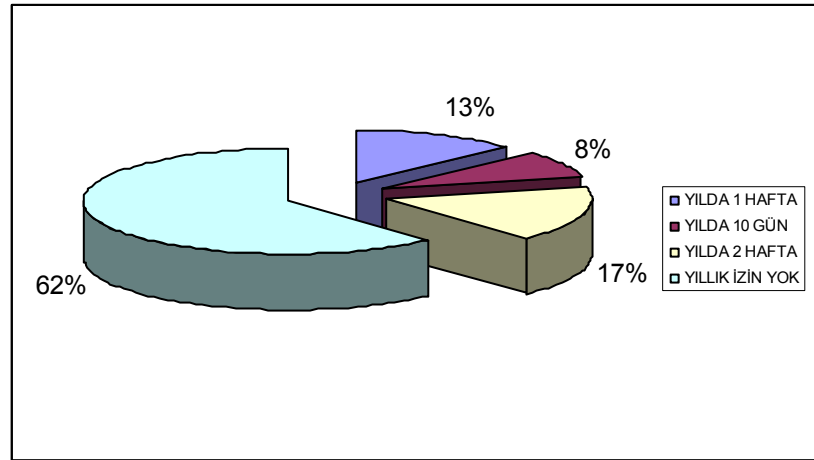
MEK. m. 12'ye göre, "aday çırak veya çıraklar, mesleğin özelliklerine göre haftada sekiz saatten az olmamak üzere genel ve meslekî eğitim görürler".

Anket çalışmasının sonuçlarını çocuk işçiler bakımından değerlendirdiğimizde, işverenlerin İK. hükümlerine aykırı olarak çocuk işçi çalıştırdıklarını görmekteyiz. Zira,

bu çocuklar büyük oranda haftanın altı günü çalıştıklarını belirtmişlerdir. Haftanın altı günü çalışılan bir işyerinde günlük çalışma süresi yedibuçuk saati geçemeyeceği için işverenlerin kanuna aykırı şekilde çocuk işçi çalıştırdıkları tespit edilmiştir.

Yapılan çalışma çıraklar açısından değerlendirildiğinde ise, çırakların büyük oranda MEK. 'nun 12. maddesine dayanılarak sekiz saat ve daha fazla çalıştırıldıklarını ortaya koymaktadır. Ancak, bu hüküm yasal anlamda çıraklara uygulanacak bir hükümdür. Küçük sanayi sitelerinde, gerçekte çırak olmadıkları halde çırak adı altında çalıştırılan çocuk işçilere rastlanmıştır. Bu işçiler, çıraklık kurumunun sağladığı haklardan faydalanamamaktadırlar. Çalışma süreleri açısından çıraklara iyi bir mesleki eğitim alabilmeleri için uygulanan söz konusu kanun hükmünün çırak olmadıkları halde çırak adı altında çalıştırılan işçilere uygulanması çocuk işçinin emeğinin istismarı anlamına gelmektedir.

3.4 Dinlenme Hakları

Grafik 15. Çocuk İşçinin Tatil Hakkı Uygulaması Nasıl Yapılmaktadır?

Çocuk işçilerin dinlenme haklarının kapsamına hafta tatili, ulusal bayram ve genel tatiller ve yıllık ücretli izin girmektedir. Ancak çalışmamızda çocuk işçi ve çırakların yalnızca yıllık ücretli izin hakkına değinilmiştir.

Çocuk işçilere “yıllık tatil hakkı uygulamasının ne şekilde yapıldığı” sorulduğunda, % 62’si yıllık izninin olmadığını, % 13’ü yılda bir haftalık, % 8’i yılda on günlük, % 17’si de yılda iki haftalık tatil hakkına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

1982 tarihli T. C. Anayasası'nın 50. maddesine göre, "dinlenmek, çalışanların hakkıdır. Ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartları kanunla düzenlenir".

4857 sayılı İK. nun 53. maddesi 'yıllık ücretli izin hakkı ve izin süreleri' başlığını taşımaktadır. Söz konusu madde de yıllık ücretli izin hakkı ve izin süreleri belirtildikten sonra bir istisna hükmüne de yer verilmiştir. Buna göre, "onsekiz ve daha küçük yaştaki işçilerle elli ve daha yukarı yaştaki işçilere verilecek yıllık ücretli izin süresi yirmi günden az olamaz".

4857 sayılı İK. 'nun 103. maddesine göre, işçilerine izin kullandırmayan veya eksik kullandıran işveren veya işveren vekiline bu durumdaki her işçi için yüz milyon lira idari para cezası verilir.

Oto- sanayii sitelerinde çalışan çocuk işçilerin büyük çoğunluğunun Anayasa'dan ve kanundan doğan dinlenme ve izin haklarının olmadığını görmekteyiz. Kanunlarımızdaki idari para cezalarının caydırıcı olmaması ile birlikte denetim eksikliği işverenlerin kanunlara aykırı hareket etmesine yol açmaktadır.

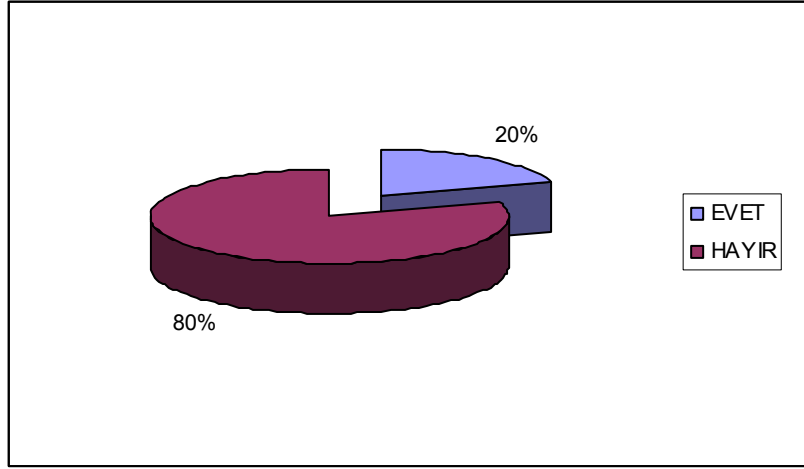
3.5 Sosyal Güvenlik Hakları

Sigorta hakkı, çalışma yaşamında çocuk işçi ve çırakların mutlak haklarındandır. Bu nedenle gerek 506 sayılı SSK. , gerekse 3308 sayılı MEK. çocuk işçi ve çırakların sigorta haklarına ilişkin düzenlemelere yer vermişlerdir.

Çocuk işçi veya çırakların çalışma yaşamında karşı karşıya oldukları çeşitli riskler vardır. Bu risklerden biri de iş kazası ve meslek hastalığıdır. Gerek İK. , gerek MEK. ve gerekse SSK. çocuk işçi ve çırakların iş kazası ve meslek hastalığı gibi risklerden korunmalarını sağlayan çeşitli hükümler getirmişlerdir.

Şimdi çocuk işçi ve çıraklara yönelik olarak sosyal güvenlik hakkı başlığı altında gerçekleştirdiğimiz sigorta hakkı ile iş kazası ve meslek hastalıklarından korunma hakkına kısaca değinelim.

3.5.1 Sigorta Hakkı

Grafik 16. Çocuk İşçinin Sigortası Var mı?

İşverenlere “çocuk işçileri sigortalı olarak çalıştırıp çalıştırmadıkları” sorulduğunda % 20’si çocuk işçiyi sigortalı olarak çalıştırdıklarını, % 80’ni de sigortasız olarak çalıştırdıklarını belirtmişlerdir.

Aynı soru, çırak çalıştıran işverenlere sorulduğunda tamamı sigortalı olarak çırak çalıştırdıklarını belirtmişlerdir.

1964 tarih ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu (SSK)’nın 2. maddesine göre, “bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar, ‘sigortalı’ sayılır”.

506 sayılı Kanun’un 6. maddesine göre ise, “sigortalılar ile bunların işverenleri hakkında sigorta hak ve yükümleri sigortalının işe alındığı tarihten başlar. Bu suretle sigortalı olmak hak ve yükümünden kaçınılamaz ve vazgeçilemez”.

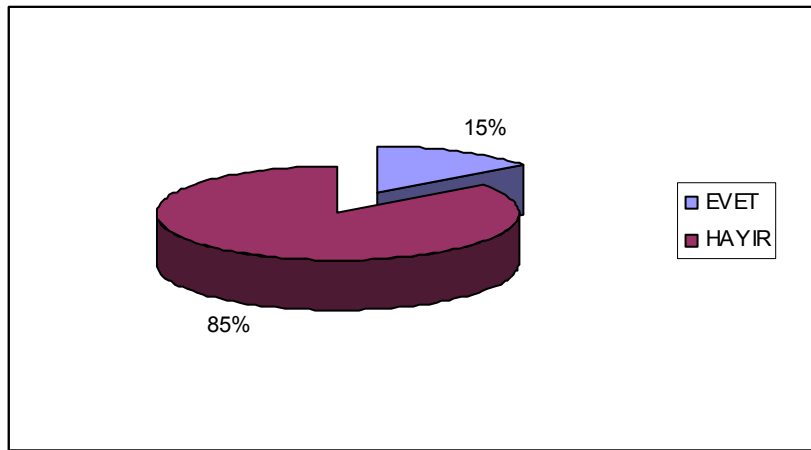
MEK. m. 25/IV’e göre, “aday çırak, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere sözleşmenin akdedilmesi ile 506 sayılı Kanun’un iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalık sigortaları hükümleri uygulanır. Sigorta primleri, bunların yaşına uygun asgari ücretin % 50’si üzerinden Bakanlık bütçesine konulan ödenekle karşılanır”.

Yapılan görüşmelerde, oto- sanayii sitelerinde çalıştırılan çocukların sigortasız çalıştırılması oldukça doğal karşılanmış, buna karşın sigortalı çocuk işçi çalıştırılmasının işverenler için oldukça büyük külfet oluşturduğu belirtilmiştir. Sigortasız olarak çalıştırılan çocuk işçilerin aynı zamanda yazılı bir sözleşmelerinin olmaması, çocuk işçilerin işverenler tarafından istismarına yol açmaktadır.

Konuya çıraklar açısından baktığımızda ise, MEK. 'nun 25. maddesi hükmünde belirtildiği üzere, çıraklık sözleşmesinin yapılmasından itibaren SSK. 'nun iş kazası ve meslek hastalıkları hükmü uygulanmaktadır. Ayrıca, sigorta priminin % 50'lik kısmını devletin üstlenmesi, işverenlerin yükünü azaltmaktadır.

3.5.2 İş Kazası ve Meslek Hastalığı

Grafik 17. Çocuk İşçiler İş Kazalarına Uğruyor mu?

Çocuk işçilere iş kazasına veya meslek hastalığına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda, % 15'i evet, % 85'i ise hayır yanıtını vermiştir.

Çıraklara iş kazasına veya meslek hastalığına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda, tamamının herhangi bir iş kazasına veya meslek hastalığına uğramadıkları tespit edilmiştir.

İK. m. 77/I'e göre, "işverenler işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli her türlü önlemi almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak, işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdürler".

İK. m. 77/II'ye göre, “işverenler işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyulup uyulmadığını denetlemek, işçileri karşı karşıya buldukları mesleki riskler, alınması gerekli tedbirler, yasal hak ve sorumlulukları konusunda bilgilendirmek ve gerekli iş sağlığı ve güvenliği eğitimini vermek zorundadırlar”.

İK. m. 77/III'e göre, “işverenler işyerlerinde meydana gelen iş kazasını ve tespit edilecek meslek hastalığını en geç iki iş günü içinde yazı ile ilgili bölge müdürlüğüne bildirmek zorundadırlar”.

İK. m. 83/I'e göre, “işyerinde iş sağlığı ve güvenliği açısından işçinin sağlığını bozacak veya vücut bütünlüğünü tehlikeye sokacak yakın, acil ve hayati bir tehlike ile karşı karşıya kalan işçi, iş sağlığı ve güvenliği kuruluna başvurarak durumun tespit edilmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmesini talep edebilir. Kurul aynı gün acilen toplanarak kararını verir ve durumu tutanakla tespit eder. Karar işçiye yazılı olarak bildirilir”.

İK. m. 83/II'ye göre, “iş sağlığı ve güvenliği kurulunun bulunmadığı işyerlerinde talep, işveren veya işveren vekiline yapılır. İşçi tespitini yapılmasını ve durumun yazılı olarak kendisine bildirilmesini isteyebilir. İşveren veya vekili yazılı cevap vermek zorundadır”.

İK. m. 83/III'e göre, “Kurul'un işçinin talebi yönünde karar vermesi halinde işçi, gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbiri alınıncaya kadar çalışmaktan kaçınabilir”.

İK. m. 83/IV. 'e göre, “işçinin çalışmaktan kaçındığı dönem içinde ücreti ve diğer hakları saklıdır”.

İK. m. 83/V'e göre, “iş sağlığı ve güvenliği kurulunun kararına ve işçinin talebine rağmen gerekli tedbirin alınmadığı işyerlerinde işçiler altı iş günü içinde, bu Kanununun 24. maddesinin (I) numaralı bendine uygun olarak belirli veya belirsiz süreli hizmet akitlerini derhal feshedebilir”.

MEK. m. 25/II'ye göre, “aday çırak, çırak ve öğrencinin eğitimi sırasında işyerinin kusuru halinde meydana gelecek iş kazaları ve meslek hastalıklarından işveren sorumludur”.

MEK. m. 25/III'e göre, "aday çırak, çırak ve işletmelerde meslek eğitimi gören öğrencilere sözleşmenin akdedilmesi ile 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanununun iş kazaları ve meslek hastalıkları ile hastalık sigortaları hükümleri uygulanır".

Çocuk işçi ya da çırakların çalışma yaşantısında karşı karşıya oldukları risklerden biri olan iş kazası ve meslek hastalığı hakkında yorum yapabilmek için öncelikle iş kazasının ve meslek hastalığının ne olduğunu saptamak gerekir. 506 sayılı Kanun'un 11. maddesinde beş fıkra halinde iş kazası sayılan durumlar sayılmıştır. Bunlardan özellikle (a) ve (b) fıkraları konumuz açısından önem teşkil etmektedir. Buna göre;

- Sigortalının işyerinde bulunduğu sırada,
- İşveren tarafından yürütülmekte olan iş dolayısıyla, meydana gelen kazalar iş kazası olarak nitelendirilir.

Aynı maddeye göre meslek hastalığı ise, sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleridir.

Anket çalışmamızda, çocuk işçilerin küçük bir kısmı işyerinde iş kazasına veya meslek hastalığına uğradıklarını belirtmiştir. Çocuk işçilerden büyük bir kısmı ise ellerindeki kesiklerin ufak sayılabilecek yaralanmalar olduğunu ve bu durumun iş kazası sayılamayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle bu çocuklar, iş kazasına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda, iş kazasına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Anket sonuçlarının büyük oranda iş kazasına uğranılmadığına tekabül etmesinin nedeni budur. Ancak, derecesi ne olursa olsun, ufak bir parmak kesiğinin dahi iş kazası olarak nitelendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira, SSK. m. 11/a, b hükümleri açıktır. Çocuk işçi işyerinde çalışırken bir kaza geçiriyorsa ve bu kaza işveren tarafından yürütülmekte olan bir işten kaynaklanıyorsa, bu rahatsızlık iş kazasıdır, diyebiliriz.

Çıraklara iş kazasına veya meslek hastalığına uğrayıp uğramadıkları sorulduğunda ise, çırakların tamamı iş kazasına veya meslek hastalığına uğramadıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi, çırakların aldıkları mesleki eğitim olsa gerek. Aday

çıraklık, işletmelerde mesleki eğitim ve çıraklık aşaması gibi kademeli eğitimin çalışma yaşamında ne gibi faydalar sağladığı açıktır. Zira, iyi bir mesleki eğitim, çalışma yaşamında bilinçli bir çalışan çocuk kitlesi yaratmakta; kendi haklarının bilincinde olan, iş kazaları ile meslek hastalıklarından korunma yöntemlerini bilen çalışan çocuk kitlesini de beraberinde getirmektedir.

SONUÇ

Sanayileşmenin ilk dönemlerinde yaygın olarak kullanılan çocuk emeğinin sanayi toplumlarında refah düzeyinin artması ve eğitim ile sona erdirildiği düşünülüyordu. Ancak, 20. yy. 'ın başlarından itibaren sanılanın aksine ileri derecede sanayi toplumlarında dahi çocuk istismarına rastlanması birçok uluslararası kuruluşu ve özellikle de ILO'yu konuya ağırlık vermeye itmiştir. ILO, çocuk işçileri istismardan korumak için birçok sözleşme ve tavsiye kararı kabul etmiştir. Dolayısıyla, uluslararası kurumlarla ilişkisi olan birçok ülke, çocuk emeğinin kullanılmasını gerek ulusal ve gerekse uluslararası hükümlerle yasaklamıştır. Ancak, bütün bu hukuksal düzenlemelere karşın, yine de, hem birçok sanayi ülkesinde, hem de henüz sanayileşmemiş ülkelerde çocuk emeğinin üretimde işgücü olarak kullanılmasına devam edilmektedir.

Özellikle son dönemlerde çocuk emeğinin azaltılmasının sadece hukuksal düzenlemelerle değil, aynı zamanda gerçekçi ve yapısal özellikleri dikkate alan politikaların hayata geçirilmesi ile mümkün olacağı kabul edilmektedir. Bu amaçla, farklı toplumlarda çocuk emeğinin anlamı üzerine karşılaştırmalı çalışmalara daha çok yer verilmeye başlandığı gözlenmektedir.

ILO'nun Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler Bildirgesi'nin izlenmesi çerçevesinde 4 Mayıs 2006 tarihinde yayınlanan İkinci Küresel Rapor tahminlerine göre Dünya genelinde 5- 17 yaş grubunda 2002 yılındaki 245, 5 milyon çocuk işçi sayısı % 11, 3'lük azalışla 217, 7 milyona gerilemiştir. Yine 5- 17 yaş grubunda tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısı da % 25, 9'luk azalışla 170, 5 milyondan 126, 3 milyona düşmüştür.

Çocukların çalışması ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bir çok uluslararası belge, çocuğun çalışmasının, onun için zarar verici ve ahlaki açıdan kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır.

Çocukların çalıştırılıp çalıştırılmaması konusundaki tartışmalarda gözden kaçan konu, "çocuk çalışması" ile "çocuk işçiliği"nin bir bütün olarak algılanmasıdır. Bu iki kavramı aynı anlamda kullanma eğilimi yaygın olmakla birlikte, gerçekte çocuk işçiliği, çocuk çalışmasının bir alt durumudur.

Çocuk istismarını, çocuk çalışmasından ayıran temel ölçütler ise, insan onurunu (köle gibi çalıştırma, fahişelik, dilencilik gibi) aşağılayıcı olması; çocuğun çok erken yaşlarda ve uzun çalışma süreleri ile çalıştırılması; fiziki yapısına, olgunlaşma düzeyine uygun olmayan, fiziksel sağlığı ve gelişimi açısından riskli ortamlarda ve işlerde çalıştırılması; işe başlama saatlerinin çok erken olması, gece çalıştırılması; çalışma sürelerinin uzunluğu nedeniyle yaşına uygun oyun, spor, eğlence gibi gereksinimlerin karşılanmaması; hafta sonlarında, bayramlarda çalıştırılması, yıllık izin kullandırılmaması olarak sıralanabilir.

Çocuk işçiliği elbette her zaman kötü bir durum olarak algılanmamalıdır. Alec Fyfe'e göre, uygun koşullarda çalışma, çocuğa aile üyesi ve vatandaş olarak toplumsal bir statü kazandırmaktadır. Fyfe, çocuklar bu yolla akrabalarının ve çevresindeki diğer insanların becerilerini öğrenebilirler demektedir. Bu görüşe katılmamak mümkün değildir. Zira, çocuğu sömüren ve istismar eden bir çalışmayla, ona mesleki bilgi ve beceriyi öğreten bir çalışmayı aynı kefeye koymamak gerekir.

Çocuk işçiliğinin nedenleri dünya genelinde benzerlikler gösterir. Özellikle yoksulluk, eğitimsizlik, çarpık kentleşme, göç ve gelenekler söz konusu nedenlerden en önemlileridir. Yoksulluğun ve eşitsizliğin yaygın olduğu toplumlarda çocuk çalıştırma eğilimi daha fazladır. Zira, yoksul ailelerde çocuğun çalışmasıyla sağlanan ek gelir, ailenin ekonomik yönden biraz daha rahatlamasına yol açmaktadır. Çalışma yaşamına küçük yaşlarda başlamış olmak, eğitimden ve eğitim yoluyla kazanılacak vasıflardan yoksun kalmak anlamını taşıdığından, çocuk işçilerin yüksek gelir getiren işlerde faaliyet gösterme olanağı, geleceğe yönelik olarak da ortadan kalkmış olmaktadır. Çocukları ağır işlere iten ekonomik nedenler, bütün etmenler arasında en güçlüsü olabilir. Ancak, gelenekler ve kökleşmiş toplumsal kalıplar da çocukları çalışmaya iten nedenlerden biridir. Örneğin, tarlada babasına yardım eden bir erkek çocuğu ile evde ev işlerinin yapılmasına yardım eden kız çocuğu toplum tarafından çalışan çocuk olarak algılanmamaktadır. Söz konusu çocuklar tarlada ya da ev işlerinin yapılmasında ne kadar emek harcarsa harcasınlar, yaptıkları işler sıradan bir işmiş gibi algılanmaktadır. Bunun nedeni ise, toplumun çalışan çocuk kavramı ile gelir elde etmeyi birleştirmiş

olmasıdır. Yani, çocuk çalıştığı iş karşılığında para kazanıyorsa, toplum bu çocuğu çalışan çocuk olarak algılamaktadır.

Çocuk işçiliği sorununun çözümü bir ülke açısından son derece yararlı sonuçlar doğurabilmektedir. Zira, yukarıda belirttiğimiz gibi çocuk işçiliği yoksulluk, eğitimsizlik, çarpık kentleşme, göç vb. olgularla sıkı ilişki içindedir.

Çocuk işçiliği, yalnızca gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de bir sorunudur. Ancak, bu sorunun temelinde yatan nedenin yoksulluk olduğu düşünülecek olursa, gelişmekte olan ülkelere yoksulluğa bağlı olarak çocuk işçiliği daha fazla görülebilmektedir. Dolayısıyla, çocuk işçiliğini azaltmak için kalkınmayı hızlandırmak gerekir. Kanaatimizce çocuk işçiliğini önlemek adına devletlerin ekonomiye ağırlık vermesi, yoksullukla mücadele adına olumlu sonuçlar doğurabilecektir.

Eğitim de yoksulluk gibi, bir toplumun gelişmişlik düzeyini gösterir. Bir çocuğun çalışma yaşamına girmesi demek, büyük oranda eğitimden uzaklaşması anlamına gelmektedir. Her ne kadar yasalar eğitim dönemlerinde çocuklara çalışabilmeleri için fırsat yaratıyor olsa da, gerçekte çalışma hayatına giren bir çocuk eğitimden uzaklaşmaktadır. Dolayısıyla, çocuğu çalışma hayatından koparmak için, onu eğitime kanalize etme çabaları, gerçekte bir taraftan ülkenin okur- yazarlık oranını yükseltecek, diğer taraftan da kalifiye işgücünü arttıracaktır.

Bir ülkede yoksulluğun önlenmesi adına yapılan çalışmalar kırsal- kent ayrımını da ortadan kaldıracaktır. Ülkenin her tarafına yayılan refaha bağlı olarak kırsal kesimden kente göç engellenecektir. Çocuk çalıştırma eğiliminin daha çok kırsal kesimden kente göç eden ailelerde görüldüğü bilinmektedir. Bu nedenle gerçekte var olan göç ve göçün beraberinde getirdiği sorunlar (çarpık kentleşme gibi), çocuk işçiliği sorunu sayesinde devletlerin gündemine girecektir.

Çocukluğunu yaşamadan erken yaşta çalışma yaşamına atılan çocuk, sosyalleşmesi için gerekli imkan ve şartlardan mahrum kalmaktadır. Yaşamını iş odaklı bir yapı üzerine kurmuş bir çocuğun gelişiminde yıkıcı birtakım etkiler görülebilmekte

ve bu etkiler bir birey olarak çocuğun toplumdaki uzaklaşmasına, mutsuz bir birey olmasına neden olmaktadır.

Kanaatimizce çocuk işçiliğini önlemenin en önemli yollarından biri, çıraklık kurumunun geliştirilmesidir. Zira, çalışan çocukları mesleki- teknik eğitim sürecine katmak, hem ara insan gücü ihtiyacını karşılamak, hem de çocukların bilinçli ve denetimli bir biçimde meslek edinmelerini sağlamak anlamına gelecektir. Bu nedenle çıraklık eğitimi aşağıda belirtilen ilkelere uygun biçimde yeniden yapılandırılırsa hem ülkenin ihtiyaç duyduğu ara insan gücü gereksinmesi karşılanacak, hem de çalışan çocuğun istismarı önlenmiş olacaktır:

- Yasal çıraklık sistemi, hedef edindiği çalışan çocuk sayısının küçük bir bölümünü kapsama almaktadır. Zira, mevcut yasal düzenlemeler küçük sanayi yapısı ile tam anlamı ile uyumsuzdur,

- Bir taraftan işverenlerin isteksizliği, diğer yandan da işverenlerin hukuki sistemin gerektirdiği koşullara sahip olmamaları, yasal çıraklık eğitiminde yer alan öğrencilerin sayılarının düşük düzeylerde kalmasına yol açmaktadır,

- Kaynak yetersizliği ÇEM'lerin işyerlerinde sınıf açmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Ancak, bu uygulamanın birtakım sakıncaları vardır;

- İşyerinde yapılan eğitimin bir bütünlüğü bulunmamaktadır. ÇEM'lerden uzakta bir eğitim verilmesi, denetlenme imkanını azaltmaktadır,

- İşyerlerinde mevcut sınıfların çoğu eğitim için gerekli fiziki koşullara uygun olarak düzenlenmemiştir,

- Eğitimin yürütülmesi ve kalitesi büyük ölçüde işverenin inisiyatifine bırakılmıştır,

- Mevcut yasal çerçeve tek tip işyeri ve meslek varsayımından hareket ederek düzenleme getirmektedir. Ancak, uygulamada gerek işyerleri, gerekse mesleklerin niteliği açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Yasal düzenleme söz konusu farklılıklar göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmelidir,

- Çıraklık eğitimi kapsamındaki mesleklerin, çocuğa gelir getirecek meslekler arasından seçilmesine özen gösterilmelidir,
- Çocuğu, kendi kişilik özelliklerine, ilgi ve yeteneklerine, en uygun mesleğe yöneltebilmek için bilimsel yöntemlere, eğitimde ölçme ve değerlendirme yöntem ve tekniklerine yer verilmelidir,
- Çıraklık eğitim sürecindeki çocukların aile büyüklerine de, meslek edinmeye yönelik kurslar ve eğitsel programlar verilmelidir,
- Çıraklık eğitiminde burs gibi ekonomik özendiricilerin devreye sokulması gerekmektedir,
- Çıraklık eğitimi kapsamındaki mesleklerde kız çocukları lehine çeşitliliğe gidilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde mesleki- teknik eğitimin yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının önemi büyüktür. Zira, çocuk işçiliği ancak kalıcı çözümlerle önlenebilecek toplumsal bir problemdir.

ILO Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) desteği ile TÜİK tarafından Ekim- Aralık 2006 ayları arasında gerçekleştirilen ÇİA sonuçları 20 Nisan 2007 tarihinde açıklanmıştır. 1994 ve 1999 yıllarında yine ILO desteğiyle gerçekleştirilen iki anketin devamı niteliğindeki üçüncü ÇİA sonuçlarına göre, Türkiye’de çocuk işçiliği oranındaki düşüş eğilimi devam ederken, 6- 17 yaş grubundaki 16, 264, 000 çocuktan 958, 000 çocuğun çalışma yaşamı içinde yer aldığı tahmin edilmektedir. Bu verilere göre, 1994 yılında 6- 17 yaş grubundaki çocukların % 15, 2’si çalışırken, 1999’da bu oran % 10, 3’e, 2006’da ise % 5, 9’a gerilemiş bulunmaktadır. 6- 14 yaş grubuna bakıldığında ise 12, 478, 000 çocuktan 320, 000 çocuğun çalıştığı ve Ekim 1999 verileriyle karşılaştırıldığında çalışan çocuk oranının % 5, 1’den % 2, 6’ya gerilediği görülmektedir.

Bu düşüş eğiliminde Türkiye’de uzun yıllara dayanan bir çocuk işçiliği ile mücadele kültürünün oluşması, başta hükümet, işveren ve işçi kuruluşları olmak üzere,

sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve yerel yönetimlerin sorunun çözümüne yönelik istekli ve kararlı tutumları önemli rol oynamaktadır.

EKLER

EK 1: OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM EDİLEN ÇOCUK İŞÇİLERE İLİŞKİN ANKET ÇALIŞMASI

	EVET	HAYIR
1. Çocuk işçi eğitime devam ediyor mu?	☐	☐
2. Çocuk işçi ilköğretim mezunu mu?	☐	☐
3. Çocuk işçiye mesleki eğitim kim tarafından verilmektedir?	☐	☐
4. Çocuk işçinin annesi çalışıyor mu?	☐	☐
5. Çocuk işçinin babası çalışıyor mu?	☐	☐
6. Çocuk işçi kaç kardeştir?	☐	☐
7. Çocuk işçi ile yapılmış yazılı sözleşmeniz var mı?	☐	☐
8. Çocuk işçinin ücreti nasıl belirlenmektedir?	☐	☐
9. İşyerinizde çocuk işçilere yönelik aynı yardımlar yapılıyor mu?		
10. Çocuk işçi günün kaç saatini işyerinde geçirmektedir?		
11. Çocuk işçinin tatil hakkı uygulaması nasıl yapılmaktadır?		
12. Çocuk işçinin sigortası var mı?		
13. İşyerinizde çocuk işçiler iş kazasına uğruyor mu?		
14. İşyerinizde çocuk işçiler meslek hastalığına uğruyor mu?		

EK 2: OTOMOTİV SEKTÖRÜNDE İSTİHDAM EDİLEN ÇIRAKLARA İLİŞKİN ANKET ÇALIŞMASI

	EVET	HAYIR
1. Çırak eğitime devam ediyor mu?	☐	☐
2. Çırak ilköğretim mezunu mu?	☐	☐
3. Çırağın mesleki eğitimi kim tarafından verilmektedir?	☐	☐
4. Çırağın annesi çalışıyor mu?	☐	☐
5. Çırağın babası çalışıyor mu?	☐	☐
6. Çırak kaç kardeştir?	☐	☐
7. Çırak ile yapılmış yazılı sözleşmeniz var mı?	☐	☐
8. Çırağın ücreti nasıl belirlenmektedir?	☐	☐
9. İşyerinizde çıraklara yönelik aynı yardımlar yapılıyor mu?		
10. Çırak günün kaç saatini işyerinde geçirmektedir?		
11. Çırağın tatil hakkı uygulaması nasıl yapılmaktadır?		
12. Çırağın sigortası var mı?		
13. İşyerinizde çıraklar iş kazasına uğruyor mu?		
14. İşyerinizde çıraklar meslek hastalığına uğruyor mu?		

EK 3: ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE İLGİLİ TÜRKİYE UYGULAMALARI

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile ILO arasında, 1992 yılında imzalanan protokol ile uygulanmaya başlayan IPEC kapsamında 1990- 1999 döneminde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde, toplam 10 proje yürütülmüştür.²⁵³

Projelerden üçü Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlar;

- Çalışan Çocuklar Biriminin Güçlendirilmesi (1992- 1994),
- İş Müfettişlerinin Çocuk Çalışanlar Konusunda Geliştirilmesi (1992- 1994)
- Çocuk Çalışanlar Bölümünün Kapasitesinin Arttırılması (1995- 1998) projeleridir.²⁵⁴

İş Teftiş Kurulu tarafından üçü mini proje olmak üzere yedi proje gerçekleştirilmiştir. Projelerden üçü, 6 Grup Başkanlığı'nda görevli iş müfettişleri tarafından ülke genelinde farklı bölgelerde yürütülmüş projelerdir. Ayrıca, İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı'ndaki iş müfettişleri tarafından İstanbul'da, "Kimyasalların Çalışan Çocuklar Üzerindeki Etkisi" adlı proje 1995- 1997 tarihleri arasında başlatılmış, 1998- 1999 yıllarında İzmir Grup Başkanlığı da projeye katılarak proje tamamlanmıştır. İş Teftiş İstanbul Grup Başkanlığı'ndaki iş müfettişleri tarafından uygulanan diğer mini projeler ise;

- Yapıştırıcı Üreticilerine Duyarlılık Kazandırılması (1994- 1995),
- Yapıştırıcı Üreticilerinin Duyarlılıklarının Arttırılması Projeleri (1997- 1999)'dir.

Yine mini bir proje olarak Tayland Çalışma Bakanlığı için Video Kasetlerinin Çoğaltılması Projesi (1996- 1997) İş Teftiş Kurulu tarafından uygulanmıştır.²⁵⁵

Şimdi İş Teftiş Kurulu tarafından gerçekleştirilen projeleri özet bir şekilde inceleyelim:

---

²⁵³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, **Çalışan Çocuklar Projesi Raporu**, I. Basım, Ankara: Lazer Ofset Matbaa Tesisleri, 2000, s. 6.

²⁵⁴ A. g. e. , s. 6.

²⁵⁵ A. g. e. , s. 7

1. Ağaç İşkolunda Birinci Uygulama

Ağaç işkolunda Türkiye çapında, 19. 054 işyeri bulunmakta ve toplam 70. 276 işçi çalışmaktadır.

Projenin uygulama alanı olarak seçilen Ankara'da işyerlerinin büyük bölümü "siteler" isimli sanayi bölgesinde kuruludur. Site tümüyle mobilya üretimi ve satışı yapan işyerlerinden oluşmuştur. Eskişehir'deki işyerleri ise kentin farklı bölgelerine dağılmıştır.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 120'dir. Bu işyerlerinde 120 işveren, 105 yetişkin işçi ve 290 çocuk çalışmaktadır. İşyerlerinde 120 işveren, 95 yetişkin ve 248 çocuk ile görüşülmüştür.

İşyerlerindeki çalışan sayısı dikkate alındığında, çalıştırılan çocuk sayısı yetişkin sayısının % 55'i kadardır.²⁵⁶

İşverenler, çocuk çalıştırma nedenlerini, meslek öğretmek ve bu şekilde meslek kolunun gereksinimi olan nitelikli işgücünü sağlamak, yardımcı işlerde kullanmak ve ucuz işgücü olarak kendilerinden yararlanmak şeklinde belirtmişlerdir. Ustalar da çocukları, aynı nedenlerden dolayı çalıştırdıklarını belirtmişlerdir.²⁵⁷

Ağaç işkolunda çalışan çocukların karşı karşıya oldukları riskleri iki başlık altında toplayabiliriz: Birincisi, çalışma ortamından kaynaklanan riskler; ikincisi ise, çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir.

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Gürültü ve titreşimin oluşturduğu riskler,
- Yetersiz havalandırmanın yarattığı riskler,
- Koruyucusuz makinelerin oluşturduğu riskler,
- Üst yüzey işlemlerinin yapımında kullanılan maddeler ve ürünlerden (boya, vernik, lak ve çözücüler) kaynaklanan riskler,

---

²⁵⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 37- 38.

²⁵⁷ A. g. e. , s. 38.

• Parlama, patlama ve yangın tehlikesi ile elektrik donanımının oluşturabileceği riskler.²⁵⁸

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Ara dinlenmeleri,
- Fazla çalışma,
- Yıllık izin kullanma,
- İşverenlerin ücret ödeme durumları.

Proje çalışmaları sonucunda;

• İşverenler, risklerden korunmanın önemini kavramalarına karşın bu konuların kendilerine ek maliyet getirdiği gerekçesiyle direnç göstermişlerdir. Ancak, çocukları çözücülerdeki kimyasalların zararlı etkilerinden korumak için boya işlerinde daha az çalıştırmaları olumlu gelişmeler olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, boyahaneler işyerlerinden tamamen ayrılmadığı için çocukların zararlı etkilerden tamamen uzak kaldığı söylenemez.

• İşyeri düzeni ve temizliği açısından işyerlerinde iyileşmeler sağlanmış ve işverenlerin, ustaların ve çalışan çocukların yangın ve elektrik kazalarına yol açabilecek yanlış alışkanlıkları büyük ölçüde giderilmiştir.

• 26 işyerinden 10'unda işverenler toplam 32 çalışanı ile birlikte ilgili sağlık kuruluşuna başvurarak sağlık kontrollerini yaptırmışlar, sağlık raporlarını almışlar ve buna göre çalışmaya engel durumları olmadığı saptanmıştır.

• İşyerlerinde elektrik risklerine yönelik önlemler alınmıştır. Kompresörlerin patlama tehlikesine karşı periyodik kontrollerin yaptırılması konusunda işverenlere yol gösterilmesine rağmen, masraflı bulunarak kontrollerin yaptırılmadığı görülmüştür. Mobilyacılar Odası'na, bu kontrollerin Oda tarafından organize edilmesi önerilmiştir.

---

²⁵⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 43- 44.

- Uzun süreli çalışma riskini giderme konusunda sonuç alınmamıştır. Bu konuda işverenlerde duyarlılık yaratılmasına rağmen, çalışma saatlerini kısaltma konusunda amaca ulaşılammıştır.²⁵⁹

2. Deri İşkolunda Proje Uygulamaları

Deri işkolunda deri eşya, deri konfeksiyon ve deri ayakkabıcılık meslek dalları bulunmaktadır. Söz konusu meslek dallarında Türkiye çapında, 8793 işyeri bulunmakta ve toplam 59. 712 işçi çalışmaktadır.

2.1 Deri İşkolunda Birinci Uygulama

Projenin uygulama alanı İstanbul ve Tekirdağ illeridir. İşyerleri, İstanbul ilinde Gedikpaşa, Merter, Beykoz, Bayrampaşa, Yenibosna ve Güneşliköy'de; Tekirdağ ilinde ise Çorlu'da kuruludur.²⁶⁰

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 86'dır. Bu işyerlerinde 120 işveren, 3060 yetişkin işçi ve 612 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 82 işveren, 83 yetişkin ve 306 çocuk ile görüşülmüştür.

İşyerlerindeki çalışan sayısı dikkate alındığında, çalıştırılan çocuk sayısı yetişkin sayısının % 20'si kadardır.²⁶¹

Deri işkolunda çalışan çocukların karşı karşıya oldukları riskleri iki başlık altında toplayabiliriz: Birincisi, çalışma ortamından kaynaklanan riskler; ikincisi ise, çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir.

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yetersiz havalandırma nedeniyle ortaya çıkan toz, gaz, koku vb. riskler,
- Uygunsuz el aletlerinden kaynaklanan riskler,
- Parlama, patlama, yangın tehlikesi ve elektrik donanımından kaynaklanan riskler,

---

²⁵⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 61- 62.

²⁶⁰ A. g. e. , s. 63.

²⁶¹ A. g. e. , s. 64.

- Bedensel yüklenme sebebiyle çocukların karşı karşıya kaldıkları ergonomik oturma problemleri,
- İlk yardım malzemesinin yetersizliği ve meslek hastalığı muayenelerinin yapılmaması.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler:

- Günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Ara dinlenmeleri,
- Fazla çalışma,
- Yıllık izin kullanma,
- İşverenlerin ücret ödeme durumları.²⁶²

Proje çalışmaları sonucunda;

- Eğitime katılan işverenlerin ve ustaların işyerlerine gidildiğinde, yapıştırıcıların sağlık ve güvenlik zararları konusunda bilinçlendikleri, yapıştırıcı sürülen masaları pencere kenarlarına aldıkları, pencerelerin açık tutularak doğal havalandırma sağlandığı, vantilatörlerin sayısının artırılarak genel havalandırmanın iyileştirildiği, bazı işyerlerinde mevsimin yaz olması nedeniyle yapıştırma işinin bahçede yapılmaya başlandığı, dinlenme aralarında çocukların işyeri ortamından uzaklaştırılarak temiz hava almalarının sağlandığı, kapaklı yapıştırıcı kaplarının kullanılmaya başlandığı gözlenmiştir. Eğitim çalışmalarının en önemli sonucu hegzan ve heptan oranı düşük olan daha az zararlı yapıştırıcıların kullanılmaya başlanması konusunda işverenlerin bilinçlendirilmiş olmasıdır. Ancak bu durum, riski ortadan kaldırmamakta, sadece etkisini azaltmaktadır.

- İşyerlerinin hiçbirinde yapıştırıcıların zararlı etkilerine karşı, uygun havalandırma sistemi bulunmamakta iken, önerilen uygun havalandırma sisteminin yaptırılması konusunda işverenler ikna olmuşlardır. Yüksek maliyeti nedeniyle sadece iki işyerinde sistem tamamen yaptırılmış, beş işyerinde de yaptırılmaya başlanmıştır.

---

²⁶² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 68- 74.

- 86 çocuğun sağlık muayeneleri yaptırılmış, hastalık teşhis edilenler tedavi ettirilmiştir. Tedavi altına alınan çocuklar tedavi süresince ücretli izinli sayılmış ve tedavi sonucunda yapıştırıcı dışında bir işte görevlendirilmişlerdir.
- Bir çok işyeri temizlik ve düzen bakımından iyileştirilmiştir. Çocukların oturma yerleri uygun hale getirilmiştir.
- Çalışma saatlerinin azaltılması konusunda, dinlenme sürelerini arttırarak kısmi bir gelişme sağlanmıştır.
- Sigortasız çocukların sigortalarının yaptırılması sağlanmıştır.²⁶³

2.2 Deri İşkolunda İkinci Uygulama

Deri işkolunda projenin ikinci uygulama alanı deri hazır giyim meslek dalına yöneliktir. Hazır giyim meslek dalında Türkiye çapında 44. 192 işyeri bulunmakta ve toplam 47. 790 işçi çalışmaktadır.²⁶⁴

Projenin uygulama alanı İzmir, Uşak, Manisa, Aydın ve Denizli illerini kapsamaktadır.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 147'dir. Bu işyerlerinde 147 işveren, 3501 yetişkin işçi ve 1192 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 141 işveren, 116 yetişkin ve 317 çocuk ile görüşülmüştür.²⁶⁵

Deri işkolunda çalışan çocukların karşı karşıya oldukları riskler bir üst başlıkta yer alan birinci uygulama ile aynıdır.

Proje çalışmaları sonucunda;

- Eğitime katılan işveren veya ustaların tümü hegzan gazının insan sağlığı için risk olduğunu ve havalandırma sisteminin önemini kabul etmişlerdir.
- İşverenler; hegzan gazının yarattığı risklere karşı önerilen çözüm önerilerinin tümünü yerine getirmişlerdir,

²⁶³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 81.

²⁶⁴ A. g. e. , s. 82.

²⁶⁵ A. g. e. , ss. 82- 83.

- Hegzan içeren yapıştırıcıların kullanımını en aza indirmek konusunda karar almışlardır,
- Yapışkan bant sistemini deneme konusunda ikna edilmişlerdir,
- Yapıştırıcı kutularının ağzının açık bırakılması, yapıştırma işleminin mevcut havalandırma sistemi emiş ağzından uzak tutulması, çalışma masalarının uygun olmayan konumlarda yerleştirilmesi gibi hatalı çalışmaların düzeltildiği görülmüştür,
- İşyerlerinde havalandırma sistemlerinin kurulu bulunmasına rağmen, sistemin yeterli ölçüde kullanılmadığı hatta devre dışı bırakıldığı, işyeri yerleşimlerindeki değişimler nedeniyle havalandırmanın etkisiz hale geldiği görülmüş, bu olumsuzluklar düzeltilmiştir,
- Çırak Eğitim Merkezi'nde meslek dalına uygun bir eğitim sınıfı açılması sağlanmıştır. İşverenler, çalıştırdıkları çocukların Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıtlarını yaptırmışlardır.²⁶⁶

3. Deri Hariç Hazır Giysi Üretimi İşkolunda Üçüncü Uygulama

Projenin uygulama alanı olarak seçilen işyerleri, Bursa ilinde sanayi sitelerinde kurulu olup, Balıkesir ve Çanakkale illerinde ise dağınık halde bulunmaktadır. İşyerleri genellikle binaların bodrum katlarında ve iş hanlarında kuruludur.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 74'tür. Bu işyerlerinde 74 işveren, 3540 yetişkin işçi ve 671 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 74 işveren, 71 yetişkin ve 236 çocuk ile görüşülmüştür.²⁶⁷

Bu işkolunda çalışan çocukların karşı karşıya oldukları riskleri iki başlık altında toplayabiliriz: Birincisi, çalışma ortamından kaynaklanan riskler, ikincisi ise, çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir.

Hazır giysi üretimi meslek dalında çocukların çalışma ortamından kaynaklanan riskler diğer meslek dallarına oranla daha azdır. Zira, çocukların çalışma yerleri ve alanları ile ilgili risklerle karşılaşmadıkları belirlenmiştir. Söz konusu işyerlerinde işin özelliği nedeniyle makine, alet ve tezgahlardan kaynaklanan riskler bulunmamaktadır. Ayrıca bu işyerlerinde

²⁶⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 101.

²⁶⁷ A. g. e. , s. 102.

tehlikeli, zararlı, yanıcı, parlayıcı ve patlayıcı maddeler kullanılmamaktadır. Bu nedenle çalışanlar maddeler ve ürünlerden kaynaklanan risklerle karşılaşmamaktadırlar. Buna karşın;

- Çocukların ve yetişkinlerin yangın tehlikesi ve elektrik risklerine maruz kaldığı belirlenmiştir,
- Bedensel yüklenme açısından işin yoruculuğu ve uzun süreli ayakta çalışma risk oluşturmaktadır.

Çalışma koşullarından kaynaklanan risklerden etkilenme bakımından ise şu sonuçlar karşımıza çıkmaktadır: Fazla çalışma ve yıllık ücretli izin bakımından kanuna aykırı çalışma yaptırıldığı tespit edilmiştir. Buna karşın günlük ve haftalık çalışma süresi bakımından çocukların yasal olarak çalıştırıldıkları saptanmıştır.

Proje çalışmaları sonucunda işverenlerin işyerlerinde oturma yeri ve çalışma masalarında işe uygunluk ve havalandırma tesisatı konularında çalışmaların başlatıldığı ve genel olarak işyerlerinin % 50'sinde iyileşme sağlandığı gözlenmiştir.²⁶⁸

4. Konaklama ve Eğlence Yerleri İşkolunda Birinci Uygulama

Emek yoğun olarak çalışılan “Konaklama ve Eğlence Yerleri İşkolu”nda yoğun olarak çocuk çalıştırılmaktadır. Bu işkolunda Türkiye çapında, 38. 965 işyeri bulunmakta ve toplam 201. 886 işçi çalışmaktadır.

“Oteller, pansiyonlar, hanlar ve talebe yurtları meslek dalı”, otel ve pansiyon gibi konaklama yerlerini ve bunlarla ilgili işleri kapsamaktadır.

Projenin uygulandığı meslek dalı “otel ve lokantacılık” meslek dalıdır. Projenin uygulama alanı, Antalya, Burdur ve Isparta illerini kapsamaktadır.²⁶⁹

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 147'dir. Bu işyerlerinde 76 işveren, 76 yetişkin işçi ve 150 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 76 işveren, 76 yetişkin ve 129 çocuk ile görüşülmüştür.²⁷⁰

Konaklama ve Eğlence Yerleri İşkolu'nda çalışan çocukların karşı karşıya oldukları risklerden ilki çalışma ortamından kaynaklanan risklerdir. Buna göre;

²⁶⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 107- 118.

²⁶⁹ A. g. e. , s. 119.

²⁷⁰ A. g. e. , s. 119.

- Yetişkinler gibi, çocuklar da uzun süre ayakta çalışma, uygunsuz oturma yeri ve tekrarlayıcı işlerden kaynaklanan risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar,

- Çocukların iş elbisesi olarak önlük giymedikleri belirlenmiştir.²⁷¹

Çocukların karşı karşıya oldukları risklerden ikincisi ise, çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir. Buna göre;

- Çocukların tümünün yasal günlük çalışma süresi olan 7, 5 saatin üzerinde çalıştırıldıkları tespit edilmiştir,

- Araştırma kapsamındaki çocukların tümü yasal haftalık çalışma süresi olan en çok 45 saatin üzerinde çalışmaktadırlar,

- Otel ve lokantalarda mevsimlik çalışma biçimi yaygındır. İşyeri değiştirme sıklığı çok yüksek olup bir yıldan fazla aynı işyerinde çalışmaya devam etme oranı düşüktür. Bu nedenle yasal olarak yıllık izin hakkı kazanılamamaktadır.²⁷²

Proje çalışmaları sonucunda;

- Eğitime katılan işveren ve ustaların eğitim ve duyarlılaştırma çalışmalarından sonra çocukların Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıt ettirilmesi ve periyodik sağlık kontrollerinin yapılması konularında bilinçlendikleri görülmüştür.

- Kayıtsız çırakların, bir kısmının kayıtları yaptırılmıştır.

- Periyodik sağlık kontrollerinin yaptırılması konusunda girişim başlatılmış, ancak ne ölçüde yapıldığı proje dönemi içinde ölçülememiştir.²⁷³

5. Metal İşkolunda Birinci Uygulama

Metal işkolunda projenin uygulandığı meslek dalı “soğuk demircilik ve sıcak demircilik, kaynakçılık, saç işleri alt meslek dalları”dır.

Metal işkolunda Türkiye genelinde, 56. 697 işyeri bulunmakta ve toplam 502. 754 işçi çalışmaktadır. Projenin uygulandığı işyeri sayısı 100'dür. Bu işyerlerinde 100 işveren, 500

---

²⁷¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 124.

²⁷² A. g. e. , ss. 126- 128.

²⁷³ A. g. e. , s. 132.

yetişkin işçi ve 332 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 100 işveren, 95 yetişkin ve 185 çocuk ile görüşülmüştür.²⁷⁴

Metal işkolunda çalışan çocukların karşı karşıya kaldıkları risklerden birincisi çalışma ortamından kaynaklanan riskler, diğeri ise çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir.

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Soğuk hava akımı ile yetersiz havalandırma riski,
- Korumasız makine ve tezgahlardan kaynaklanan riskler,
- Kaynak, döküm ve parlatma işlerinden kaynaklanan riskler,
- Kazanların ve basınçlı kapların oluşturduğu riskler,
- Uzun süre ayakta kalmaktan ve yorucu işler yapmaktan kaynaklanan riskler,
- Kişisel korunma araçlarının bulunmamasından ya da işe uygun olmamasından kaynaklanan riskler,
- İş ve riskler konusunda yetersiz eğitimden kaynaklanan riskler,
- Çocuk işçiler için ilk defa işe girişte, işe uygun olup olmadıklarını gösterir sağlık raporunun bulunmamasından kaynaklanan riskler.²⁷⁵

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Bu meslek dalında çalışan çocukların tamamının günlük ve haftalık çalışma sürelerinin üstünde çalıştırıldıkları tespit edilmiştir,
- Çocukların büyük bir kısmının (% 90) sürekli olarak fazla çalışma yapmak zorunda kaldıkları tespit edilmiştir,
- Çocukların büyük bir kısmının (% 97) ücretli izin kullanmadığı tespit edilmiştir.

²⁷⁶

²⁷⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 133.

²⁷⁵ A. g. e. , ss. 139- 145.

²⁷⁶ A. g. e. , ss. 14147.

Proje çalışması sonucunda;

- Bazı işyerlerinde öncelikli olarak makine, tezgah ve kullanılan hammadde, yarı mamul ve mamul maddelerin daha düzgün yerleştirildiği tespit edilmiştir.
- Bazı işyerlerinde de kullanılmayan makine koruyucularının kullanılmaya başlandığı, işverenlerin çocukları tekniğini ve risklerini bilmedikleri makinelerde çalıştırmadıkları görülmüştür.
- Uzun süreli çalışma riskini giderme konusunda, çocuklara dinlenme sürelerinin tam olarak kullandırılması sağlanarak, bir ölçüde çalışma süreleri kısaltılmış, ancak yasal çalışma süresi olan kırkbeş saate indirilememiştir.²⁷⁷

6. Motorlu Taşıtlar Tamirata Meslek Dalı: İkinci Uygulama

Projenin uygulandığı motorlu taşıtlar tamirata meslek dalı, otomobil, kamyon vb. araçların motor ve elektrik aksamının tamiri gibi uzmanlık, tamirat ve revizyon işleri ile kamyon ve otobüs karoseri üretimi ve tamirata işlerini kapsamaktadır.

Projenin uygulandığı işyerleri Samsun, Çorum, Amasya, Sinop, Ordu, Giresun, Rize, Trabzon, Artvin ve Gümüşhane illerindeki küçük sanayi sitelerinde kuruludur.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 135'dir. Bu işyerlerinde 135 işveren, 117 yetişkin işçi ve 321 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 135 işveren, 42 yetişkin ve 296 çocuk ile görüşülmüştür.²⁷⁸

Bu meslek dalında çalışan çocukların karşı karşıya kaldıkları risklerden biri çalışma ortamından kaynaklanan riskler, diğeri ise, çalışma koşullarından kaynaklanan risklerdir.

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Soğuktan ve hava akımından kaynaklanan riskler,
- İşyerlerinde bulunan kazanlar ile basınçlı kapların oluşturabileceği riskler,
- Elektrik donanımından kaynaklanan riskler,

---

²⁷⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 152.

²⁷⁸ A. g. e. , ss. 152- 153.

- Yorucu iş hızı ve düzeni ile görsel zorlanma riskleri,
- İş elbisesinin, duş ve yıkanma yerinin ve yemekhanenin olmamasından kaynaklanan riskler,
- İşyerlerinde ilk yardım malzemesinin olmamasından kaynaklanan riskler,
- Çocukların ve yetişkinlerin işe girişlerinde ve işe başladıktan sonra periyodik sağlık kontrolünden geçirilmemelerinden kaynaklanan riskler.²⁷⁹

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Çocukların tamamının yasal günlük ve haftalık çalışma sürelerinin üzerinde çalıştırıldıkları tespit edilmiştir,
- Çocukların bir işyerinde yıllık ücretli izne hak kazanmak için gerekli bir yıllık süreyi tamamlayamadıklarından yıllık izin haklarının olmadıklarını görmekteyiz,
- Çocukların tamamının fazla çalışma yaptıklarını görmekteyiz.²⁸⁰

Öncelikli risk olarak belirlenmiş olan egzost gazlarının zararlarını azaltmak üzere önerilen spiral hortum sisteminin, işyerlerinin 1/4'ünde uygulanması sağlanmış, kalan işyerlerinin büyük bölümünde de sistemin uygulanması için ikna edilmiştir.²⁸¹

7. Üçüncü Uygulama Alanı: Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım Meslek Dalı

Projenin uygulandığı meslek dalı “Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım Meslek Dalı”dır. Projenin uygulama alanı Malatya ilinde Özsan Sanayi Sitesi ve Malatya Yeni Sanayi Sitesi’dir.²⁸²

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 15’dir. Bu işyerlerinde 15 işveren, 16 yetişkin işçi ve 39 çalışan çocuk bulunmaktadır. İşyerlerinde 15 işveren, 16 yetişkin ve 39 çocuk ile görüşülmüştür.

Eğitim ve duyarlılaştırma çalışmalarından sonra eğitime katılan işveren ve ustaların bulunduğu işyerlerine gidilerek işyerlerinde ne gibi değişiklikler yapıldığı gözlenmiştir.

²⁷⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 157- 163.

²⁸⁰ A. g. e. , ss. 164- 165.

²⁸¹ A. g. e. , s. 171.

²⁸² A. g. e. , s. 171.

Seminere katılan yirmi işverenden altısının çocuklara Pazar gününe ilaveten cumartesi günleri de yarım gün izin verdikleri, beşinin çocuklara yıllık ücretli izin kullandırdıkları belirlenmiştir.

283

8. Üç İşkolu Genelinde İkinci Uygulama Çalışmaları

İkinci uygulamanın birinci döneminde üç işkolunda ve beş meslek dalında çalışmalar sürdürülmüştür. Seçilen işkolları ağaç, deri ve metal işkollarıdır.

Ağaç işkolunda kapsama alınan meslek dalları önceki proje döneminde olduğu gibi mobilya ve üst yüzey işlemleri olmuştur. Deri işkolunda sadece ayakkabıcılık meslek dalı kapsama alınmıştır. Metal işkolunda ise, motorlu taşıtlar tamir ve bakımı ile metal işleri meslek dalına yeni bir meslek dalı olarak polisaj (çelik mutfak eşyası parlatma ve cilalama) eklenmiş ve kapsama dahil edilmiştir.

Ayrıca aynı meslek dallarında farklı iller uygulama alanına alınmıştır. Dolayısıyla, aynı meslek dalına ilişkin özelliklerin ve risklerin bölgeden bölgeye değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Motorlu taşıtlar tamiri meslek dalında Ankara ve Çorum illeri; mobilyacılık ve üst yüzey işlemleri meslek dalında Ankara ve Eskişehir illeri, 1997 yılında bu illerdeki uygulamalara son verilerek Bursa ve Samsun illeri; ayakkabıcılık meslek dalında ise, İzmir ve İstanbul illeri kapsama alınmıştır.²⁸⁴

İkinci uygulamanın ikinci döneminde Ankara ve Samsun illerinde çalışma yapılan meslek dallarında değişiklik yapılmıştır. Ankara ilinde yine metal işkolunda motorlu taşıtlar tamir meslek dalı ile birlikte “metal işleri” meslek dalında (soğuk demircilik, kaynakçılık, sac işleri), Samsun grubu ise, mobilya ve üst yüzey işlemleri meslek dallarında çalışmıştır.²⁸⁵

8.1 Ağaç İşkolu- Mobilya ve Üst Yüzey İşlemleri Meslek Dalları

Projenin uygulama alanı Bursa'nın İnegöl ilçesidir. Sektörde, gerek formel, gerekse informal yaklaşık 5000 işyeri mevcut olup, tamamına yakını İnegöl Mobilyacılar Sitesi'nde faaliyet göstermektedir. Ayrıca, sektörde 2000- 2500 çocuğun çalıştığı tahmin edilmektedir.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 121'dir. Bu işyerlerinde 121 çocuk, 564 yetişkin işçi ve 165 çalışan çocuk bulunmaktadır.

²⁸³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 171- 174.

²⁸⁴ A. g. e. , s. 189.

²⁸⁵ A. g. e. , s. 189.

Daha önce Ankara ve Eskişehir illerinde mobilya ve üst yüzey işlemleri meslek dalında 1994- 1995 döneminde çalışmalar yürütülmüş, çalışan çocukların ailesel, sosyo-ekonomik özellikleri ve karşı karşıya oldukları riskler belirlenmiştir. Aynı meslek dalında Bursa ilinde çalışan çocuklar da proje kapsamına alınarak, çocukların çalışma ortamı ve koşulları bakımından yerel farklılıkların ortaya konulması amaçlanmıştır.²⁸⁶

Çocukların çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- İşyerlerinde kullanılan hammaddelerin yarattığı riskler,
- El aletleri, makine ve tezgahlardan kaynaklanan riskler,
- Gürültü, gaz, toz ve kötü kokulardan kaynaklanan riskler,
- Aydınlatma ve depolama yetersizliğinden kaynaklanan riskler,
- Tehlikeli zemin, çatı ve boşluklardan kaynaklanan riskler.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yasal koşullara uymayan günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Yasal koşullara uymayan yıllık ücretli izin hakkı,
- Kişisel korunma malzemelerinin yetersizliğinden kaynaklanan riskler,
- İşe girişte ve işe girdikten sonra yapılmayan sağlık kontrollerinin yarattığı riskler,
- Sigortasız olarak çocuk çalıştırılması eğilimi.²⁸⁷

İşverenlerin % 28'inin kişisel koruyucu araçlarını temin etmesi sağlanmış ve çalışan çocukların bu araçları kullanarak risk düzeyleri azaltılmıştır. Daha az zararlı boya ve çözücülerin kullanılması konusunda işverenlerde yaratılan duyarlılık daha kaliteli boya ve çözücü kullanmaları konusunda etkili olmuştur.

---

²⁸⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 197- 198.

²⁸⁷ A. g. e. , s. 199.

Kısa vadede havalandırma sistemi kurdurulmadığından, havalandırmanın yetersizliğinin yarattığı risk çözümlenememiştir. Buna karşın, kompresör ve diğer makinelerden kaynaklanan riskler konusunda işyerlerinin % 70'inde iyileşme sağlanmıştır.

1997- 1998 döneminde Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıtlı olmadığı belirlenen 73 çırağın kaydı sağlanmıştır. Ayrıca, ilkökul denklik kursu açılarak sektörde çalışan 100 çocuk ve toplam 200 kişinin bu kurslardan yararlanma imkanı sağlanmıştır.

Çalışma sürelerinin kısaltılması konusunda işyerlerinin çok küçük bir kısmında sonuç alınmıştır.²⁸⁸

8.2 Ağaç İşkolu- Mobilya ve Üst Yüzey İşlemleri Meslek Dallarında İkinci Uygulama

Projenin uygulama alanı, Samsun'da kurulu bulunan Eski Sanayi, Gülsan Sanayi, 19 Mayıs Sanayi, Örnek Sanayi ve İlkadım Sanayi Siteleri'dir.

Projenin uygulama alanına 50 işyeri alınmış ve hedef olarak seçilen bu işyerlerinde 96 çocuk işçinin çalıştığı tespit edilmiştir.²⁸⁹

Çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Kullanılan hammaddelerden kaynaklanan riskler,
- El aletleri, makine ve tezgahlar ile taşıma araçlarından kaynaklanan riskler,
- Gürültü, titreşim, gaz, toz, duman ve buhardan kaynaklanan riskler,
- Havalandırma, aydınlatma, depolama ve kokulardan kaynaklanan riskler,
- İşyeri düzeni ve işyeri temizliğinden kaynaklanan riskler,
- Elektrik tesisatından kaynaklanan yangın riski.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yasal olmayan günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Yıllık ücretli izinlerin kullandırılmaması,

²⁸⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 208- 209.

²⁸⁹ A. g. e. , ss. 209- 210.

- Büyük oranda sigortasız işçi çalıştırma.²⁹⁰

Proje çalışmaları sonucunda;

- İşyeri ortamlarının sağlıklı hale getirilmesi konusunda gelişme sağlanmış, ancak öncelikli risklerin tam olarak giderilmesi aşamasına henüz ulaşamamıştır,
- Boya ve çözücülerdeki zararlı kimyasalların yarattığı riskleri önlemek için, işyerlerinde havalandırma sistemleri daha yeterli hale getirilmiştir,
- Havalandırma dışındaki diğer önlemlerin işverenler tarafından uygulanması sağlanarak, çocukların risklerden etkilenme oranları azaltılmıştır. Çalışmalarda uygun kişisel koruyucuların (maske, eldiven, iş elbisesi) temin edilmesi ve kullanımı bazı işyerlerinde sağlanmıştır,
- Yangın başlangıcında kullanılmak üzere seyyar yangın söndürme cihazları işverenler tarafından alınarak işyerlerine konulmaya başlanmıştır,
- Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıtlı olmayan 42 çırığın kaydı yapılarak, eğitimden ve sosyal güvenlikten yararlanmaları sağlanmıştır.²⁹¹

8.3 Deri İşkolu- Saya, Saraciye, Ayakkabıcılık Meslek Dalları

Projenin uygulandığı meslek dalı saya, saraciye ve ayakkabıcılık meslek dallarıdır. Projenin uygulama alanı İstanbul ili, Gaziosmanpaşa ilçesi Sultançiftliği ve Arnavutköy semtleri ile Tekirdağ ilinin çeşitli semtleridir.

Proje kapsamına alınan işyerlerinin toplam sayısı 52'dir. Bu işyerlerinde 52 işveren, 238 yetişkin işçi ve onbeş yaşından küçük 139, onbeş ve onsekiz yaş arası 179 çalışan çocuk bulunmaktadır.²⁹²

Proje kapsamındaki işyerlerinde çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Kullanılan hammaddelerden kaynaklanan riskler,

---

²⁹⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 211- 212.

²⁹¹ A. g. e. , ss. 220- 221.

²⁹² A. g. e. , ss. 223- 224.

- El aletleri, makine ve tezgahlar ile taşıma araçlarından kaynaklanan riskler,
- Gürültü, titreşim, gaz, toz, duman ve buhardan kaynaklanan riskler,
- Havalandırma, aydınlatma, depolama ve kokulardan kaynaklanan riskler,
- İşyeri düzeni ve işyeri temizliğinden kaynaklanan riskler,
- Elektrik tesisatından kaynaklanan yangın riski,
- Çalışma yerinden kaynaklanan riskler (tehlikeli zemin, boşluk ve çatı gibi),
- Kişisel korunma malzemelerinin yetersizliğinden kaynaklanan riskler,
- Sağlık kontrolünden geçirilmeme riski.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yasal olmayan günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Yıllık ücretli izinlerin kullandırılmaması,
- Büyük oranda sigortasız işçi çalıştırma.²⁹³

Proje sonucunda;

- Birkaç işyerinde havalandırma sistemi yaptırılmıştır. Ayrıca, işverenlerin ikna edilmesi sonucunda, işyerlerinde kapaklı yapıştırıcı kaplarının kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Çocukların yapıştırıcı kaplarını kapalı tutmak, ateş kullanmamak, kısa ara dinlenmelerinde işyeri dışında vakit geçirmek gibi önlemleri aldıkları gözlenmiştir,

- Kullanılan kimyasal maddelerin güvenlik risklerine karşı, yapıştırıcı tenekelerinin ayrı bir bölümde depolanmaya başlandığı, çıplak alevli ısıtma araçlarından sıcak üfleme ısıtma sistemlerine geçildiği, yeterli miktarda yangın söndürme cihazının bulundurulduğu, elektrik tesisatının uygun hale getirildiği görülmüştür,

---

²⁹³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 226- 227.

- 1998- 1999 döneminde, Beykoz ve Arnavutköy'deki işverenler Çıraklık Eğitim Merkezi'ne başvurarak bu semtlerde söz konusu meslek dalına ilişkin sınıf açılmasını sağlamışlardır,

- Çalışma sürelerinin kısaltılması konusunda, ara dinlenmelerinin daha uzun tutulması sağlanarak, bir ölçüde iyileştirme sağlanmıştır,

- Çalışan çocuklara yönelik duyarlılaştırma çalışmalarının sonucunda, bazı çocuklar, işten ayrılıp, başka meslek dallarında iş edinmek yolunu seçmişlerdir.²⁹⁴

9. Metal İşkolu- Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım, Metal İşleri ve Metal İşleme Meslek Dalları

9.1 Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım Meslek Dalı

Projenin uygulandığı meslek dalı motorlu taşıtlar tamir ve bakım meslek dalıdır. Projenin uygulama alanı, Ankara ili- Şaşmaz Oto Sanayi Sitesi'dir.

Proje kapsamına giren işyeri sayısı 59'dur. Söz konusu işyerlerinde 59 işveren, 276 yetişkin işçi, onbeş yaş ve altı 65, onaltı ve onsekiz yaş aralığında ise 42 çocuk bulunmaktadır.²⁹⁵

Bu meslek dalında çalışma ortamından kaynaklanan riskler şu şekilde tespit edilmiştir:

- Özel riskler (kaynak, egzost gazları ve parça sıçrama riski),
- Riskli hammaddeler (boya, tiner, yapıştırıcı, mazot, benzin),
- Tehlikeli el aletleri,
- Riskli depolama,
- Gürültü,
- Toz, gaz, duman,
- Havalandırmanın olmaması,

---

²⁹⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 239- 240.

²⁹⁵ A. g. e. , ss. 269- 270.

- Yetersiz aydınlatma,
- Düzensiz işyeri,
- Kişisel korunma aracının bulunmaması,
- Duş ve tuvalet bulunmaması,
- Uygun soyunma biriminin bulunmaması,
- İlk yardım malzemesi bulunmaması,
- Sağlık kontrollerinin düzenli yapılamaması,
- Sağlık birimi bulunmaması.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yasal olmayan günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Yıllık ücretli izinlerin kullandırılmaması,
- Büyük oranda sigortasız işçi çalıştırma,
- Yasal asgari ücretin altında ücret ödenmesi.²⁹⁶

Proje çalışmaları sonucunda;

- Genel havalandırması yeterli olan işyerlerinin oranı, % 60'dan % 76'ya yükseltilmiştir,
- İşyerlerinin % 50'sinde kişisel koruyucular varken bu oran % 76'ya çıkmıştır,
- Elektrik tesisatının uygun olduğu işyeri oranı % 30'dan % 73'e çıkarılmıştır,
- Kompresörün kontrol belgesi olan işyeri hiç yokken kontrolünü yaptıran işyeri sayısı % 56'ya çıkarılmıştır,

---

²⁹⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 271- 272.

- İşyerlerinin temizlik ve düzeni konusunda uygun işyeri oranı % 30'dan % 70'e çıkarılmıştır,
- Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıtlı çocukların oranı % 60'dan % 87'ye yükselmiştir,
- Fazla çalışma riskinin giderilmesi konusunda bir iyileşme sağlanamamıştır,
- Yıllık izin konusunda, çıraklara yasal izin hakkının tümünü olmasa da bir kısmını kullandıran işyeri oranı % 30'dan % 63'e yükselmiştir.²⁹⁷

9.2 Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım Meslek Dalı ve Metal İşleri Meslek Dalı

Projenin uygulama alanı olarak Ankara Yenimahalle İlçesi sınırları içinde yer alan OSTİM Organize Sanayi Bölgesi seçilmiştir. Bölgede yaklaşık olarak 3000 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinin % 80- 85'i metal işkolu kapsamındadır.

Projenin uygulama alanına giren işyeri sayısı 134'tür. Bu işyerlerinde 667 işveren, 44 işçi ve 303 çalışan çocuk bulunmaktadır.²⁹⁸

Proje kapsamına giren işyerlerinde çalışma ortamına ilişkin olarak tespit edilen riskler şunlardır:

- Özel riskler (kaynak, egzost gazları ve parça sıçrama riski),
- Riskli hammaddeler (boya, tiner, yapıştırıcı, mazot, benzin),
- Tehlikeli el aletleri,
- Riskli depolama,
- Gürültü,
- Toz, gaz, duman,
- Havalandırmanın olmaması,
- Yetersiz aydınlatma,

²⁹⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, s. 277.

²⁹⁸ A. g. e. , s. 278.

- Düzensiz işyeri,
- Kişisel korunma aracının bulunmaması,
- Duş ve tuvalet bulunmaması,
- Uygun soyunma biriminin bulunmaması,
- İlk yardım malzemesi bulunmaması,
- Sağlık kontrollerinin düzenli yapılamaması,
- Sağlık birimi bulunmaması.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskler ise şu şekilde tespit edilmiştir:

- Yasal olmayan günlük ve haftalık çalışma süreleri,
- Yıllık ücretli izinlerin kullandırılmaması,
- Büyük oranda sigortasız işçi çalıştırma,
- Yasal asgari ücretin altında ücret ödenmesi.²⁹⁹

Proje çalışmaları sonucunda;

- Sağlık raporu alan çocukların oranı, % 22'den % 63'e çıkmıştır,
  - Genel havalandırma konusunda yeterli olan işyeri sayısı, % 82'ye çıkmıştır,
  - İşyerlerinin % 11'inde lokal havalandırma varken, bu oran % 23'e çıkmıştır.
- Lokal havalandırmanın maliyeti sebebiyle bu konuda önemli bir gelişme sağlanamamıştır,
- Egzost gazına karşı önlem alma bakımından uygun işyeri oranı % 15'ten % 50'ye çıkmıştır,
  - Elektrik tesisatının kontrol belgesi olan işyeri oranı % 16'dan % 44'e çıkmıştır. Kompresörün kontrol belgesi olan işyeri oranı % 17'den % 42'ye çıkmıştır. Kaldırma aracı kullanma % 13'ten % 54'e yükselmiştir,

²⁹⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 279- 280.

- Makine koruyucusu konusunda işyerlerinin % 95'inde bir iyileştirme sağlanmıştır,
- Kompresörler için yılda bir alınması gerekli periyodik kontrol raporuna sahip işyeri oranı % 17'den % 42'ye çıkmıştır,
- OSTİM'de çıraklık okuluna kayıtlılık oranı % 73. 5'ten % 95. 1'e yükseltilmiştir,
- Çırak çalıştıran işyerlerinde usta öğretici belgesine uygunluk bakımından, uygun işyerlerinin sayısı % 39'dan % 49. 6'ya yükseltilmiştir,
- Fazla çalışma konusunda yalnızca birkaç işyerinde kalıcı değişiklik sağlanmıştır,
- Yıllık izin konusunda yasal olarak izin (30 gün) kullandıran işyerlerinin sayısı % 1'den % 3'e yükseltilmiştir.

9.3 Motorlu Taşıtlar Tamir ve Bakım Meslek Dalı

Projenin uygulama alanı Çorum İlini kapsamaktadır. Çorum Sanayi Sitesi'nde oto tamiri işi yapılan 104 işyeri bulunmaktadır. Bu işyerlerinde çalışan çocuk sayısı ise 234'tür.

Projenin uygulandığı işyerlerinde çalışma ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan birtakım riskler bulunmaktadır.

Çalışma ortamından kaynaklanan riskleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Boya buharından ve gazlardan etkilenme,
- Yetersiz ve uygunsuz havalandırma,
- Egzost gazından etkilenme,
- Kullanılan el aletlerinin uygunsuzluğu,
- Kullanılan maddelerden kaynaklı yangın, parlama ve patlama tehlikesi,
- Elektrik tesisatının uygunsuzluğu,
- Yetersiz aydınlatma,

- Yetersiz ve uygunsuz ısıtma araçları,
- İşyerlerinin 1/3'ünde içme ve kullanma suyu olmaması,
- Sağlık raporlarının olmaması ve periyodik muayene edilmemeleri.

Çalışma koşullarından kaynaklanan riskleri ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Günlük ve haftalık çalışma sürelerinin uzunluğu,
- Düzensiz ve yetersiz dinlenme,
- Çıraklık Eğitim Merkezine gitmeyen çırakların sigortalarının olmaması.³⁰⁰

Proje uygulamaları sonucunda;

- Egzost gazının zararlarından korunmak için işyerlerinde spiral hortum sisteminin kurulması konusunda, işyerlerinin %10'u eğitim seminerleri sonucunda girişimde bulunmuşlardır.

- Benzin, mazot ve tinerle parça temizliği yapılmaması konusunda, işverenlerde ve çocuklarda duyarlılık artmıştır.³⁰¹

9.4 Metal İşletmecilik (Polisaj)

Projenin uygulandığı meslek dalı, polisaj meslek dalıdır. Projenin uygulama alanı ise, Kahramanmaraş İli'dir.

Projenin uygulandığı işyeri sayısı 31'dir. Bu işyerlerinde 31 işveren, 414 yetişkin işçi, onbeş yaş altı 130, onbeş yaş üstü 280 çalışan çocuk bulunmaktadır.

Bu meslek dalında çalışma ortamından ve çalışma koşullarından kaynaklanan riskleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Toz, gaz, duman,
- Gürültü
- Makine koruyucuları,

---

³⁰⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 290- 293.

³⁰¹ A. g. e. , s. 300.

- Elektrik tesisatı,
- İşyeri düzeni,
- Koku,
- Düşük ücret,
- Uzun süreli çalışma,
- Sosyal güvenlik.³⁰²

Proje çalışmaları sonucunda;

- Güvenlik riskleri bir ölçüde giderilmiştir,
- Makinelerin koruyucuları yaptırılarak takılmaları sağlanmıştır,
- Elektrik tesisatının bakımı ve makinelerin gövde topraklamasının yaptırılması sağlanmıştır,
- İşyerlerinin genel düzenleri konusunda iyileştirmeler sağlanmıştır,
- Koruyucuların kişisel kullanılması sağlanmıştır,
- İşverenlere yönelik olarak düzenlenen eğitim toplantısı sonucunda, konunun önemini kavrayan işverenler, öncelikli risk olarak kabul edilen toz, duman, is vb. 'nin çalışma ortamından dışarıya atılması için gerekli havalandırma sistemini kurma yönünde girişimde bulunmuşlar, önerilen havalandırma projelerinden tesislerine uygun olanı seçerek kurma aşamasına getirmişlerdir,
- Çıraklık Eğitim Merkezi'ne kayıtlı olmayan 70 çocuğun kaydı yaptırılmıştır.³⁰³

---

³⁰² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, ss. 300- 303.

³⁰³ A. g. e. , s. 311.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aile ve Çocuk Alt Komisyonu Raporu, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 121.
- Akyüz, Emine “**Ulusal ve Uluslararası Hukukta: Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**”, 1.Basım, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000, s.66.
- Altan, Ömer Zühtü “İş İlişkisinin Kişiler Bakımından Düzenlenmesi”, **İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku**, 1. Basım, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2006, s.109.
- Anık, Filiz “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Çalışmaları”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Araştırmalar Kitabı**, 1. Basım, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 350.
- Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2001, s.13.
- Can, Buket Dünder, “Sömürüye Konu Olan Çocuklar Alt Komisyonu Raporu”, yay. haz. : Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1. İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 509.
- Centel, Tankut-Demircioğlu, Murat **İş Hukuku**, 10.Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2005, s.29.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü Çalışan Çocuklar Bölümü, **Türkiye’de Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali**, Ankara: Saner Basım Sanayii, 1.Basım, 2005, s.5.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, **Çalışan Çocuklar Projesi Raporu**, I. Basım, Ankara: Lazer Ofset Matbaa Tesisleri, 2000, s. 6.
- Çöpoğlu, Mustafa “Çocuk İşçiliği”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1998, ss. 115- 116.
- Çöpür, Mazlum-Türkcan, Ahmet “Bağımlılık Yapan Maddeler: Çocuk ve Gençlerde Madde Kullanımı ve Bağımlılığı”, yay.haz.Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s.525.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, **Türkiye’de Çalışan Çocuklar**, Ankara: 2001, ss. 29- 30.

- Güven, Sami **Sosyal Politikanın Temelleri**, 3.Basım, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 2001, s.47.
- ILO Ankara Ofisi, **Çocuk İşçiliğini Önleme Uluslararası Programı (IPEC) Türkiye**, Ankara: Yorum Basın Yayın Sanayi Ltd. Şti. , 2000, s. 1.
- ILO Uluslararası Eğitim Merkezi, **Çocuk İşçiliği Bilgilendirme Materyali**, (Çeviren): Metin Çulhaoğlu, Ankara: Kariyer Matbaacılık Ltd.Şti., 2001, s.2.
- Karabulut, Özcan “Ekonomik İstismar: Çocukların Çalıştırılması”, yay.haz.: Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, 1.Basım, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s.503.
- Karatay, Abdullah “Sokakta Çalışan Çocuklar:Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocukluğu Arasında Bir Çocuk Kategorisi”, yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı:Bildiriler Kitabı**, İstanbul:İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, s.538.
- Köksal, Sema Erder Lordoğlu, Kuvvet **Geleneksel Çiraklıktan Çocuk Emegine: Bir Alan Araştırması**, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları, 1993, ss. 19- 20.
- Oy, Ömür “Dünyada ve Türkiye’de Çocuk İstihdamı ve Çocuk İşçiliğinin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Önemi”, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001, s.8.
- Özbay, Ferhunde “Evişlerinde Çalışan Çocuklar”, yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı: İstanbul Çocuk Raporu**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s.520.
- Serter, Nur **Türkiye’nin Sosyal Yapısı**, İstanbul: Filiz Kitabevi Fakülteler Matbaası, 1994, ss. 79- 86.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, **Çalışan Çocuklar 2006**, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara: 2007, s. 22.
- TİSK, **Türkiye’de Çocuk İşgücü**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş., s.7.
- Tunçcan, Nilgün “Çocuk İşçiliği: Nedenleri, Boyutları ve Küreselleşen Dünyadaki Konumu”, yay.haz.:Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s.487.
- TÜRK- İŞ Çalışan Çocuklar Bürosu, **Çalışan Çocuklar: Türkiye’de ve Dünya’da Çalışan Çocuk Sorunlarına Genel Bakış**, İstanbul: 1993, ss. 49- 51.
- TÜSİAD, **Türkiye’de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A. Ş. , Aralık 2002, s. 177.

UNICEF Türkiye Temsilciliği, **Dünya Çocuklarının Durumu**, Ankara: Tisimat Basım Sanayii A.Ş., 1997, s.25.

Ziyalar, Neylan “Çocuklarda Cinsel İstismar: Terminoloji ve Tanımlar”, yay.haz.Mustafa Ruhi Şirin, Sevgi Usta Sayıta, **1.İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı**, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s.548.

Sürekli Yayınlar

- Fişek, A. Gürhan “Çocuklar Çiçektir...Ya Çıraklar? ” **Çalışma Ortamı Dergisi**, No. 8, Mayıs 1993, s. 4.
- Kutal, Metin “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, s. 282.
- Kutal, Metin “Mesleki Eğitim Alanında Önemli Bir Adım: Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 24, No. 6, Eylül 1977, ss. 253- 254.
- Kutal, Metin “Mesleki Eğitim Alanında Önemli Bir Adım: Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 24, No. 6, Eylül 1977, s. 254.
- Kutal, Metin “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, s. 283.
- Kutal, Metin “3308 Sayılı Yasada Çıraklık Statüsü, Eğitimi ve Çırakların Korunması”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 9, Aralık 1986, ss. 323- 324.
- Kutal, Metin “Çıraklık ve Mesleki Eğitim Alanında Kabul Edilen Yeni Bir Yasa ve Öngörülen Modelin Başlıca Özellikleri”, **İktisat ve Maliye Dergisi**, Vol. 33, No. 8, Kasım 1986, ss. 284- 285.

İnternet Kaynakları

ILO Ankara Ofisi, “ILO Ankara Ofisi Tarafından Yürütülen Çocuk İşçiliğini Sona Erdirme Uluslararası Programı (IPEC) Faaliyetleri”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipec.htm> 15 Haziran 2007.

Onur Sunal, “Çocuk Emeğinin Coğrafya Atlası”, http://www.fisek.org.tr/atlas_giris.php.

“Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu”, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/programme/ipec.htm>, 26. 12. 2006, s. 2.